

ISSN 2522-1205 (Print)
ISSN 2522-1213 (Online)

ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Збірник наукових праць

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

ВИПУСК 72

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО ЛЬВІВСЬКОГО
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
2023

Вісник Львівського торговельно-економічного університету / [ред. кол.: Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2023. – Вип. 72. – 94 с. – (Економічні науки).

Збірник наукових праць

Випуск 72

Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна перейменовано у Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки.

Згідно з наказом МОН України № 1643 (Додаток 4) від 28.12.2019 вісник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії “Б”.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ від 7.06.2016 р. Серія КВ № 22161-12061 ПР. Друкується за ухвалою Вченої ради Львівського торговельно-економічного університету. Протокол № 11 від 27 квітня 2023 року.

Редакційна колегія:

Куцик Петро Олексійович, д.е.н., проф. (головний редактор);
Міценко Наталія Григорівна, д.е.н., проф., (заступник головного редактора);
Перецьолкіна Олена Олександрівна, к.е.н., доц. (відповідальний секретар);
Базиліук Володимир Богданович, д.е.н., проф.;
Васильців Тарас Григорович, д.е.н., проф.;
Воронко Роман Михайлович, д.е.н., проф.;
Ковальчук Світлана Володимирівна, д.е.н., проф.;
Коренюк Петро Іванович, д.е.н., проф.;
Князєва Тетяна В'ячеславівна, д.е.н., доц.;
Копилюк Оксана Іванівна, д.е.н., проф.;
Літвінов Олександр Сергійович, д.е.н., проф.;
Лопашук Інна Афанасіївна, к.е.н., доц.;
Лупак Руслан Любомирович, д.е.н., проф.;
Міценко Наталія Григорівна, д.е.н., проф.;
Міщук Ігор Пилипович, д.е.н., проф.;
Музичка Олександра Миронівна, к.е.н., доц.;
Поліщук Ірина Ігорівна, д.е.н., доц.;
Полякова Юлія Володимирівна, д.е.н., доц.;
Сафонов Юрій Миколайович, д.е.н., проф.;
Свидрук Ірена Ігорівна, д.е.н., проф.;
Трут Ольга Олексіївна, д.е.н., проф.;
Хлуска Йоланта, Dr hab., проф., (Республіка Польща);
Черкасова Світлана Василівна, д.е.н., проф.;
Шавга Лариса Афанасіївна, д.е.н., проф., (Республіка Молдова);
Шимановська-Діанич Людмила Михайлівна, д.е.н., проф.

Відповідальний за випуск – д.е.н., проф. Семак Б. Б.

Видання індексується у наукометричних базах:

Ulrich's Periodicals, Index Copernicus, Google Scholar, World Cat

DOI: 10.36477/2522-1205

DOI: 10.36477/2522-1205-2023-72

Електронна версія : <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom>

© Львівський торговельно-економічний університет,
2023

ЗМІСТ

Семак Б. Б., Басій Н. Ф., Полякова Ю. В., Кендус О. З.

СУЧАСНИЙ ІМІДЖ УНІВЕРСИТЕТУ: ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ.....5

Василюк С. В., Франів І. А., Бобало І. Ю.

ВПЛИВ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ.....14

Бужанська М. В.

SWOT-АНАЛІЗ – ОСНОВА САМООЦІНЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....22

Демидчук Л. Б.

СУТНІСТЬ ЯКОСТІ ТРАНСПОРТНО-ЕКСПЕДИЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ТА ЛОГІСТИЧНІ ПРИНЦИПИ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ.....30

Іванюта П. В., Білецька Н. В., Покровщук Л. М., Гріщенко І. В.

ОБҐРУНТУВАННЯ ФУНКЦІЙ УПРАВЛІННЯ ТА БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ БЮДЖЕТУВАННЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ.....41

Мединська Т. В., Боднарюк І. Л.

ОБЛІГАЦІЇ ВНУТРІШНЬОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЗИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНВЕСТУВАННЯ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....48

Наумчук В. В.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ.....60

Перепьолкіна О. О.

ПРІОРИТЕТИ МОДЕЛІ СТАБІЛЬНОГО МАКРОЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ.....67

Сарафін С. А., Удалов П. Л., Шингельський О. І., Лаба С. В.

АНАЛІТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕНДЕНЦІЙ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ: МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ, ГАЛУЗЕВИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ.....77

Шигун М. М., Мухомор Г. В.

ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ: ВИЗНАННЯ ТА ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ Й МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ85

CONTENT

Semak B. B., Basij N. F., Polyakova Y. V., Kendus O. Z.

MODERN IMAGE OF THE UNIVERSITY: WAYS OF IMPROVEMENT.....5

Vasulyuk S.V., Franiv I.A., Bobalo I.Yu.

THE IMPACT OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE ON ENSURING SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION.....14

Buzhanska M. V.

SWOT ANALYSIS – BASIS OF SELF-ASSESSMENT OF PEDAGOGICAL ACTIVITY.....22

Demydchuk L. B.

THE ESSENCE OF THE QUALITY OF FREIGHT FORWARDING SERVICES AND LOGISTICS PRINCIPLES OF ITS EFFICIENCY.....30

Ivanyuta P. V., Biletska N. V., Pokrovshchuk L. M., Grischenko I. V.

SUSTANTIATION OF MANAGEMENT FUNCTIONS AND BUSINESS PROCESSES AT THE CURRENT STAGE OF BUDGETING AND MANAGEMENT.....41

Medynska T. V., Bodnariuk I. L.

DOMESTIC GOVERNMENT LOAN BONDS AS A TOOL FOR INVESTMENT IN THE ECONOMY OF UKRAINE DURING THE WAR.....48

Naumchuk V. V.

THEORETICAL APPROACHES TO LAND RESOURCES MANAGEMENT.....60

Perepiolkina O. O.

PRIORITIES OF THE MODEL OF STABLE MACROECONOMIC GROWTH OF UKRAINE.....67

Sarafin S. A., Udalov P. L., Shingelskyi O. I., Laba S. V.

ANALYTICAL CHARACTERISTICS OF TRENDS IN THE ATTRACTION OF FOREIGN INVESTMENTS IN THE ECONOMY OF UKRAINE: MACROECONOMIC, SECTORAL AND REGIONAL ASPECTS.....77

Shygun M. M., Muhomor H. V.

RECEIVABLES: RECOGNITION AND EVALUATION ACCORDING TO NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS.....85

УДК 17.022.1:378.4(477.83)

Семак Б. Б.,

bbsetak@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-2198-3790,

Researcher ID: E-7511-2019,

д.е.н., проф., проректор з наукової роботи, професор кафедри маркетингу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Басій Н. Ф.,

basij@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-7003-6007,

Researcher ID: F-9024-2019,

к.е.н., доц., завідувачка кафедри маркетингу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Полякова Ю. В.,

polyakova0909@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8073-6186,

Researcher ID: F-8293-2019,

д.е.н., доц., професор кафедри міжнародних економічних відносин, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Кендус О. З.,

o.z.kendus.work@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5908-8383,

Researcher ID: F-3945-2019,

к.ф.н., доц., доцент кафедри історії та філософії, Львівський торговельно-економічний університет

СУЧАСНИЙ ІМІДЖ УНІВЕРСИТЕТУ: ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Анотація. На основі аналізу теоретичних положень теорії комунікацій розглянуто підходи до визначення поняття “імідж закладу вищої освіти”. З’ясовано, що здебільшого імідж тлумачиться як емоційне сприйняття образу суб’єкта у свідомості цільових аудиторій. Визначено, що імідж є потужним інструментом досягнення цілей суб’єктів у будь-якій сфері, у тому числі у сфері вищої освіти. Окреслено цільові аудиторії іміджу ЗВО: сили зовнішнього середовища прямої дії (абітурієнти та їхні батьки, студенти, державні органи управління у сфері вищої освіти, потенційні роботодавці), внутрішні цільові аудиторії (керівництво, науково-педагогічний персонал, дійсні студенти). З’ясовано, що основними напрямками формування іміджу в сфері вищої освіти є: імідж вищої освіти загалом, імідж вітчизняної вищої освіти; імідж конкретних спеціальностей / професій / ОПП, імідж конкретних ЗВО. Основними складовими іміджу ЗВО визначено: якість освітніх послуг, вартість навчання на контрактних засадах, імідж керівництва ЗВО, імідж персоналу, імідж ЗВО як роботодавця, рівень психологічного та фізичного комфорту учасників освітнього процесу, імідж студентів та випускників, зовнішня атрибутика ЗВО та його стиль, імідж в очах стейкхолдерів, соціальний імідж, згадуваність у ЗМІ. Окреслено найважливіші фактори впливу на імідж ЗВО: чинники, що впливають на імідж університету в очах здобувачів освітніх послуг та їхніх батьків; чинники, що формують імідж закладу вищої освіти в освітньому та бізнес-середовищі; чинники, що формують імідж університету серед державних органів; чинники, що формують зовнішній імідж університету у соціальній сфері; чинники, що формують внутрішній імідж серед науково-педагогічного персоналу; чинники, що формують загальний імідж університету. Оптимальними інструментами формування іміджу університету визначено класичні та інноваційні засоби реклами і заходи зв’язків із громадськістю.

Ключові слова: імідж, імідж закладу вищої освіти, складові іміджу університету, фактори впливу на імідж університету.

Semak B. B.,

bbsemak@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-2198-3790,

Researcher ID: E-7511-2019,

Doctor of Economics, Professor, Vice-Rector for Research, Professor of the Department of Marketing, Lviv University of Trade and Economics, Lviv,

Basij N. F.,

basij@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-7003-6007,

Researcher ID: F-9024-2019,

Ph.D., Associate Professor, Head of the Department of Marketing, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Polyakova Y. V.,

polyakova0909@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8073-6186,

Researcher ID: F-8293-2019,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of International Economic Relations, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Kendus O. Z.,

o.z.kendus.work@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5908-8383,

Researcher ID: F-3945-2019,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of History and Philosophy, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

MODERN IMAGE OF THE UNIVERSITY: WAYS OF IMPROVEMENT

Abstract. *Based on the analysis of the theoretical provisions of the theory of communications, approaches to defining the concept of "image of a higher education institution" are considered. It was found that the image is mostly interpreted as an emotional perception of the subject's image in the minds of the target audiences. It was determined that the image is a powerful tool for achieving the goals of subjects in any field, including in the field of higher education. The target audiences of the image of higher education institutions are outlined: the forces of the external environment of direct action (applicants and their parents, students, state management bodies in the field of higher education, potential employers), internal target audiences (administration, scientific and pedagogical staff, actual students). It was found that the main directions of image formation in the field of higher education are: the image of higher education in general, the image of domestic higher education; the image of specific specialties / professions / educational-professional programs, the image of specific higher education institutions. The main components of the image of higher education institutions are defined as: the quality of educational services, the cost of training on a contractual basis, the image of higher educational institutions management, the image of staff, the image of higher educational institutions as an employer, the level of psychological and physical comfort of participants in the educational process, the image of students and graduates, the external attributes of higher education institutions and their style, image in the eyes of stakeholders, social image, media mention. The most important factors affecting the image of higher education institutions are outlined: factors influencing the image of the university in the eyes of those seeking educational services and their parents; factors forming the image of a higher education institution in the educational and business environment; factors shaping the university's image among state bodies; factors forming the external image of the university in the social sphere; factors forming the internal image among scientific and pedagogical personnel; factors forming the general image of the university.*

Key words: *image, image of a higher education institution, components of a university's image, factors affecting the university's image.*

JEL Classification: I29, M10, M39

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2023-72-01>

Постановка проблеми. Значення освіти у XXI ст. настільки очевидне та велике для подальшого розвитку суспільства, що пріоритетність її вдосконалення потрібно розглядати як гостру необхідність. Докорінне поліпшення освіти та забезпечення стабільного розвитку вимагає комплексного підходу до вирішення проблеми, гармонізації всіх її складових. Якість освіти є національним пріоритетом і передумовою виконання міжнародних норм і національного законодавства щодо реалізації права громадян на отримання освіти. Тому поряд із намаганням підвищити рівень якості освітньої послуги традиційними методами – підвищенням професійності професорсько-викладацького складу, забезпеченості навчально-методичною літературою, покращенням матеріально-технічної бази тощо, важливо розвивати і нетрадиційні – інформатизацію навчального процесу та здійснення інших інновацій. Активні перетворення у суспільстві, різних сферах бізнесу, некомерційній сфері, і освітній зокрема, вимагають радикальних змін щодо підходів формування стратегій розвитку закладів вищої освіти та напрямів їх вдосконалення.

При цьому особливого значення набуває вдосконалення іміджу вищої освіти загалом, іміджу вітчизняної вищої освіти та іміджу закладів вищої освіти. Традиційно цьому напрямку приділялося небагато уваги, адже попит на освітні послуги значно перевищував їх пропонування. Проте динамічні умови функціонування національної вищої освіти зумовлюють постійний пошук нових інструментів впливу на потенційних вступників. Зокрема, загострення конкуренції на ринку освітніх послуг, поява великої кількості нових закладів освіти (університетів, академій, інститутів, коледжів тощо) різного рівня акредитації, пропонування ними однакових або подібних освітніх програм змушують освітні заклади звертати увагу на іміджеву складову освітніх послуг.

Неоднозначним також є питання можливості та доцільності застосування універсального переліку складових іміджу саме для закладів вищої освіти. Адже вони спрямовуються на різні цільові аудиторії (абітурієнти, роботодавці, органи державної влади тощо), які мають іноді зовсім різні підходи до його оцінювання. Зважаючи на такі міркування, об'єктивно постають питання, що потребують окремого поглибленого дослідження. А саме: необхідність застосування нетрадиційних методів

активізації попиту на освітні послуги, зокрема іміджевої складової комунікацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях останнього десятиліття проблемам дослідження і розвитку іміджу, його складових та етапів формування приділяється значна увага. Зокрема, загальні питання сутності та складових іміджу розглядають Барна Н. В., Колосовська І. І., Королько В. Г., Некрасова О. В., Семенчук Т. Б., Пасько М. І., Хавкіна Л. М. Проблеми розвитку іміджу закладів вищої освіти досліджують Василенко В. Ю., Горбенко Н. В., Гриневич Л. В., Євтушенко Г. В., Карпенко Ю. М., Карпенко Н. Л., Коюда В. О., Пасько М. І., Раєвнева О. В. Аналіз наукових праць із проблем формування іміджу ЗВО показує, що вони переважно присвячені дослідженню напрямів формування іміджу. Водночас недостатньо висвітлені питання, пов'язані з конкретними складовими іміджу ЗВО та факторами, які на них впливають.

Постановка завдання. Мета даної статті полягає в узагальненні теоретичних положень щодо сутності поняття “імідж закладу вищої освіти”, виокремленні складових та факторів, що впливають на формування іміджу закладу вищої освіти, а також окресленні напрямів вдосконалення іміджу сучасного університету.

Викладення основного матеріалу дослідження. У вітчизняній і зарубіжній літературі є багато підходів до тлумачення поняття “імідж” загалом та “імідж закладу вищої освіти” зокрема. Так, Колосовська І. І. розглядає імідж як набір значень і вражень, завдяки яким будь-який об'єкт стає відомим і люди певним чином описують його, запам'ятовують і починають ставитися до нього в певний спосіб [6]. Натомість Барна Н. В. вважає, що імідж – це певна цінність, від якої залежить успішність будь-якої діяльності організації чи особи; образ відомої особи або речі, який створюється ЗМІ, літературою, уявою або самим індивідом; враження, вироблене людиною, компанією або інститутом для однієї або кількох груп громадськості [1]. Чернега Н. С. представляє імідж як образ, який сприймається індивідом в емоційно забарвлених тонах або систему уявлень індивідів про певний об'єкт та його змістовні характеристики (якісні властивості) [16].

Підсумовуючи різні підходи до тлумачення іміджу [1, 6, 7, 9, 13, 14, 15, 16], варто виділити три напрями визначення цих понять:

- імідж як ціль – повинен бути у будь-якого суб'єкта;

- імідж як засіб досягнення цілей суб'єкта ринку – за допомогою позитивного іміджу суб'єкти ринку можуть покращувати своє становище, збільшувати обсяги продажу та прибутковість, залучати інвесторів;

- імідж як об'єкт управління – іміджем потрібно керувати, його варто цілеспрямовано розвивати та вдосконалювати.

Загострення конкуренції в освітній сфері призводить до все ширшого застосування ЗВО різних форм власності та рівнів акредитації різноманітних методів впливу на своїх майбутніх і теперішніх клієнтів – студентів, абітурієнтів та їхніх батьків. Потужним інструментом впливу на згадані цільові аудиторії є формування та підтримання на високому рівні іміджу сучасного закладу вищої освіти. Імідж ЗВО – це образ університету, який сформований у свідомості представників різних цільових аудиторій. У будь-якій сфері бізнесу, в тому числі і на ринку освітніх послуг, імідж є потужним інструментом досягнення стратегічних цілей.

Імідж університету, як і будь-якої організації, що функціонує в умовах ринку, варто розглядати не як набір випадково підібраних компонентів, які не пов'язані між собою, а як взаємозалежні та взаємодоповнювальні елементи, які інтегровані в єдину систему.

Аналіз наукових публікацій дозволяє виокремити складові іміджу сучасного закладу вищої освіти [2, 3, 4, 5, 9, 12]: якість освіти; ціни на освітні послуги; імідж ректора ЗВО; імідж персоналу університету; імідж закладу вищої освіти як роботодавця; рівень психологічного та фізичного комфорту учасників освітнього процесу; імідж здобувачів вищої освіти та випускників; зовнішня атрибутика закладу освіти; стиль закладу вищої освіти; імідж університету в очах стейкхолдерів; соціальний імідж, участь закладу освіти, його персоналу та здобувачів у громадській діяльності; згадуваність закладу вищої освіти у засобах масової інформації тощо.

Безперечно, що основними складовими, які впливають на імідж університету, є якість освіти та ціни на освітні послуги. Якість освітньої послуги, як і загалом якість товару чи послуги, відповідно до законодавства – це властивість продукції, яка відповідає вимогам, встановленим для цієї категорії продукції у нормативно-правових актах, та умовам договору з споживачем [11].

Якість освіти є багатогранною категорією, яка за своєю сутністю відображає різні аспекти освітнього процесу. Якість освіти трактується як суспільний ідеал освіченості людини, результат її навчальної діяльності, процес організації навчання та виховання, критерій функціонування освітньої системи. У широкому сенсі якість освіти розуміють як збалансовану відповідність процесу, результату і самої освітньої системи цілям, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти. Якість у контексті вищої освіти сама по собі не може бути кінцевим результатом. Вона є лише засобом, за допомогою якого виявляється відповідність вищої освіти визначеним стандартам.

У Законі України “Про вищу освіту” [10] охарактеризовано якість вищої освіти як рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти. Цим же законом визначено стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності. Якість вищої освіти в Україні розглядається також як соціальна категорія, яка визначає стан і результативність процесу освіти в суспільстві, його відповідність потребам і очікуванням суспільства (різних соціальних груп) у розвитку та формуванні цивільних, побутових і професійних компетенцій особистості.

Якість освіти визначається сукупністю показників, що характеризують різні аспекти навчальної діяльності ЗВО: зміст освіти, форми і методи навчання, матеріально-технічну базу, кадровий склад, наукову діяльність, які забезпечують розвиток компетенцій здобувачів вищої освіти.

Погляди споживача і виробника освітньої послуги часто не збігаються. Тому ЗВО мають розглядати проблему якості освіти з двох різних точок зору: освітнього закладу – узгодженість із державним стандартом; споживачів освітніх послуг – ступінь задоволеності споживачів освітньою послугою.

Ціна на освітні послуги є важливою складовою іміджу університету. Проте не варто вважати, що низька ціна є однозначною позитивною характеристикою. На сучасному ринку освітніх послуг державні університети практично позбавлені впливу на цей чинник формування іміджу. Натомість приватні навчальні

заклади можуть встановлювати розмір оплати за свої послуги на власний розсуд, виходячи з собівартості та ринкових факторів.

Імідж закладу вищої освіти значно більше, ніж імідж підприємства чи організації іншої сфери, залежить від іміджу ректора, наукової ради та іміджу персоналу. Імідж ректора університету включає професійні характеристики, рівень освіти та наукові досягнення, особисті характеристики, вміння керувати науково-педагогічним колективом, а також здібності менеджера освітньої установи, які повинні базуватися на знаннях правових засад функціонування освітньої галузі, усвідомленні основних положень стратегій розвитку освіти загалом та університету зокрема, знаннях новітніх методів та технологій навчання тощо.

Імідж науково-педагогічного персоналу університету можна розглядати і як збірний образ персоналу загалом, і як імідж кожного окремого викладача. Адже специфічні характерні риси кожного професора чи доцента можуть справляти помітний вплив на імідж кафедри, факультету, освітньої програми чи навіть університету загалом.

Стиль ЗВО, рівень психологічного та фізичного комфорту учасників навчального процесу та його зовнішня атрибутика – це ті елементи, які базуються на інформації про інтер'єр корпусів, навчальних аудиторій, матеріально-технічне забезпечення навчального процесу, зручність розташування корпусів щодо гуртожитків, бібліотек, їдалень та іншої інфраструктури. Що стосується фірмового стилю, то його основними носіями є веб-сайт, офіційні сторінки в соціальних мережах, університетські періодичні і наукові видання, документи, елементи діловодства, фірмова атрибутика (прапор, штандарт, вимпели), сувенірна продукція тощо.

Дуже важливим елементом іміджу університету є імідж його студентів і випускників. Адже вони виступають у двох ролях: з одного боку, як цільова аудиторія іміджу, на яку спрямовуються зусилля ЗВО; а з іншого боку, вони є носіями іміджу, адже їхня поведінка в суспільстві, їхні здібності, вміння і навички, які вони отримали, навчаючись в університеті, є виразом якості освіти і результатом зусиль науково-педагогічного персоналу. Щодо випускників, то їхня успішність у професійній сфері, у власному бізнесі, в особистому житті також суттєво впливає на імідж “alma mater”.

Участь ЗВО у громадській діяльності визначає його соціальний імідж. Він формується під впливом інформації про те, наскільки університет є активним членом суспільства, як суб'єкт регіонального ринку освітніх послуг, як учасник соціальних, культурних, спортивних та інших програм.

Значення іміджу закладів вищої освіти суттєво зростає в умовах функціонування ринку освітніх послуг. При цьому імідж у сфері вищої освіти варто розглядати у чотирьох напрямках:

- 1) імідж вищої освіти загалом (чи варто навчатися в університеті);
- 2) імідж вітчизняної освіти (чи варто здобувати вищу освіту в Україні);
- 3) імідж конкретних спеціальностей/професій/ОПП (чи варто здобувати вищу освіту, щоб працювати у певній сфері і бути успішним);
- 4) імідж конкретних університетів.

Основна передумова для посилення уваги до формування іміджу ЗВО – загострення конкуренції у сфері вищої освіти. Крім того, імідж закладу вищої освіти посідає чи не перше місце серед інших критеріїв вибору для абітурієнтів з огляду на такі особливості комунікативних процесів у сучасному світі:

1. Ринок освітніх послуг перенасичений майже однаковими пропозиціями з боку університетів (однакові спеціальності, освітні програми, освітні компоненти тощо), які з точки зору вступників практично не відрізняються одна від одної за своїми параметрами. Саме тому імідж університету набуває рис показника якості освітньої послуги.

2. Вступники, їхні батьки, студенти мають практично необмежений доступ до різних джерел інформації про університет, його діяльність, спеціальності та освітні програми, які акредитовані, їх характеристики, студентське життя, організацію навчального процесу тощо.

3. Зацікавлені особи мають можливість отримувати інформацію про університет не тільки з офіційних джерел (веб-сайт, офіційні сторінки в соціальних мережах, офіційні повідомлення у ЗМІ, реклама тощо), але й з неофіційних джерел – обговорення у форумах, чатах, блогах, соціальних мережах, із неформальних комунікацій (пліток та чуток).

4. Пропозиція на ринку освітніх послуг значно перевищує попит, тому вступники, маючи більший вибір, стають вимогливішими і прискіпливішими до пропозицій університетів,

в тому числі і до емоційних складових – зокрема й їхнього іміджу.

Крім того, на підвищення ролі іміджу у сфері вищої освіти загалом впливають:

- глобалізація у всіх сферах (наприклад, веб-сайт місцевого університету можуть переглянути з будь-якої точки світу);

- підвищення інтересу ЗМІ до сфери освіти (інформація про зміни освітнього середовища, вплив окремих його факторів – ковід, онлайн-навчання тощо, притягують постійну увагу до освітньої галузі з боку ЗМІ);

- вплив стейкхолдерів на формування ОПП та організацію освітнього процесу (раніше роботодавці, як правило, не могли визначати, якою має бути вища освіта, які знання, вміння та навички повинні отримувати студенти, які предмети варто викладати за певним фахом, а зараз це одна з основних вимог НАЗЯВО при акредитації освітньої програми).

- вплив інших груп громадськості на діяльність освітньої галузі.

Що стосується іміджу конкретних університетів, то головними факторами, які впливають на їхній імідж, прийнято вважати: історію заснування та розвитку ЗВО, досвід роботи в освітній сфері; репутацію та популярність університету у професійних колах та в очах широкої громадськості; професіоналізм та репутацію керівника, професорсько-викладацького складу, перспективи їхнього наукового по професійного розвитку; попит на випускників на ринку праці, успішність випускників у професії та бізнесі, рівень заробітної платні випускників; думки студентів щодо комфортності навчання в університеті, організації освітнього процесу, проживання в гуртожитках та дозвілля; територіальне місце розташування університету, матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу; внутрішньогалузеву та міжнародну співпрацю університету тощо.

Якщо розглядати більш класичний підхід до класифікації факторів впливу на імідж університету, то їх можна поділити на такі групи:

1. Фактори, що впливають на імідж університету в очах здобувачів освітніх послуг та їхніх батьків: фірмовий стиль; система стимулювання; співвідношення “ціна-якість”; характеристики професорсько-викладацького персоналу; перелік спеціальностей та освітніх програм, за якими здійснюється підготовка фахівців; інтер’єри та матеріально-технічне забезпечення навчальних аудиторій; популярність

університету; підтримка зв’язків із випускниками.

2. Чинники, що формують імідж закладу вищої освіти в освітньому та бізнес-середовищі: лояльність університету до партнерів; рівень надійності; інформаційна відкритість закладу вищої освіти; популярність випускників на ринку праці.

3. Чинники, що формують імідж університету серед державних органів: значимість випускників для різних сфер бізнесу регіону; участь університету загалом, його працівників та студентів у соціальних програмах; відкритість до неформальних контактів.

4. Чинники, що формують зовнішній імідж університету у соціальній сфері: проведення соціальних акцій: участь у підтримці громадських рухів, вирішенні екологічних проблем та проблем у сфері охорони здоров’я; інформаційна відкритість.

5. Чинники, що формують внутрішній імідж серед науково-педагогічного персоналу: рівень лояльності керівництва ЗВО до викладачів; рівень інформаційної відкритості керівництва; надання соціальних гарантій усім працівникам; можливість кар’єрного, наукового та професійного розвитку; ефективна система заробітної платні та морального заохочення; рівень престижності роботи в університеті; сприятливий моральний клімат.

6. Чинники, що формують загальний імідж університету, – це імідж студентів, бізнес-імідж, соціальний імідж, імідж в очах органів управління освітою на місцевому, регіональному та загальнодержавному рівні, імідж викладачів.

Постійна увага керівництва університету та співробітників до розвитку зазначених факторів дозволить сформувати і підтримувати на належному рівні його імідж.

Зазвичай основними інструментами формування іміджу організації у будь-якій сфері є засоби зв’язків із громадськістю, іміджева та класична реклама, участь у виставках та ярмарках, спонсорські заходи та так звані івент-маркетинг.

Оптимальними засобами формування іміджу закладу вищої освіти прийнято вважати такі: фірмовий стиль університету (логотип, слоган, історія заснування та діяльності, місія, цінності та корпоративна культура); іміджева та класична реклама в онлайн- і офлайн-середовищі; робота із засобами масової інформації (написання на надсилання у ЗМІ

прес-релізів, створення інформаційних приводів); проведення соціальних заходів та благодійних акцій; організація та проведення наукових конференцій, семінарів, дискусій та круглих столів; управління репутацією в інтернет-середовищі (ведення власного веб-сайту, офіційних сторінок у соціальних мережах, започаткування та ведення експертного блогу, генерація позитивних відгуків, відстеження та робота з негативними); клієнтська підтримка (робота з дійсними студентами, випускниками, абітурієнтами, учнями шкіл, їхніми батьками).

Варто зазначити, що серед конкретних інструментів формування іміджу закладу вищої освіти найактуальнішими є: веб-сайт закладу вищої освіти; платформи дистанційного навчання; інформаційні ресурси соціальних мереж; періодичні (наукові та інші) видання закладу вищої освіти; інформаційні ресурси для відстеження цитування наукових публікацій; заходи подієвого характеру, які організовує університет.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Імідж є потужним інструментом досягнення цілей суб'єктів у будь-якій сфері, у тому числі у сфері вищої освіти. Імідж закладу вищої освіти – це емоційне сприйняття його образу у свідомості цільових аудиторій. Імідж університету є вагомим інструментом конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг. Імідж ЗВО формується протягом тривалого часу зусиллями усіх працівників університету із застосуванням різних інструментів (щоденної роботи над вдосконаленням освітніх програм, підвищенням кваліфікації професорсько-викладацького складу, запровадженням новітніх методів та форм навчання, заходів пропаганди, паблік рілейшнз, реклами тощо). Зусилля зі створення та зміцнення іміджу університету необхідно застосовувати комплексно з урахуванням усіх чинників впливу та використанням єдиної системи рекламних та PR-інструментів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барна Н. В. Іміджелогія : навч. посіб. для дистанційного навчання / за наук. ред. В. М. Бебика. Київ : Університет “Україна”, 2008. 217 с.
2. Василенко В. Ю. Сучасний стан дослідження процесу формування іміджу закладу вищої освіти: теоретичний аспект. *Вісник Харківського національного університету імені*

В. Н. Каразіна. Серія “Соціальні комунікації”. 2017. Вип. 13. С. 20-27. URL: <https://periodicals.karazin.ua/sc/article/download/14995/13946/>.

3. Горбенко Н. В. Особливості формування іміджу сучасного університету. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 1 (5). С. 36-45. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/33689228.pdf>.

4. Євтушенко Г. В., Пилипчук В. К., Смірнова Н. О. Особливості позиціонування вищого навчального закладу на ринку освітніх послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7, ч. 3. С. 102-107. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_7\(3\)_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_7(3)_28).

5. Карпенко Ю. М., Карпенко Н. Л. Імідж вищого навчального закладу: основні складові та проблеми формування. *Науковий вісник Полісся*. 2015. № 1 (1). С. 118-124. URL: <http://nvp.stu.cn.ua/article/view/47479>.

6. Колосовська І. І. Імідж організації: технологія створення і процес управління. *Наукові записки Української академії друкарства*. 2010. № 1. С. 166-172. URL: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1-17/23.pdf>.

7. Королько В. Г., Некрасова О. В. Зв'язки з громадськістю. Наукові основи, методика, практика : підручник. Вид. 3-тє, доп. і перероб. Київ : Видавн. дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. 832 с.

8. Коюда В. О., Пасько М. І. Теоретико-прикладні аспекти формування іміджу вищого навчального закладу. *Проблеми економіки*. 2018. № 3. С. 113-121. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2018-3_0-pages-113_121.pdf.

9. Пасько М. І. Характеристика та особливості іміджу підприємства. *Економіка розвитку*. №1 (85). 2018. URL: http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/eu181_85/e181pas.pdf.

10. Про вищу освіту : Закон України від 1.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

11. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 3682-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.

12. Раєвнева О. В., Гриневич Л. В. Формування іміджевої політики університету: методичне підґрунтя // Соціальна відповідальність бізнесу і адміністрації - створення

інноваційного управління : монографія. Бердянськ, 2015. С. 93-103. URL: http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12613/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F%20_3.pdf.

13. Семенчук Т. Б., Басараб Н. А. Формування іміджу підприємства. *Економіка і суспільство*. 2016. №7. С. 473-477. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/79.pdf.

14. Семенчук Т. Б., Гера О. Г. Сучасна модель формування іміджу організації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2014. Вип. 7. Ч. 3. С. 178-181. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_07/156.pdf.

15. Хавкіна Л. М. Іміджелогія : навч.-метод. посіб. для студ. зі спец. “Журналістика”. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. 64 с.

16. Чернега Н. С. Основні етапи розвитку наукових положень щодо змісту формування іміджу організації. *Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*. Вип. 42. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v1/i42/16.pdf>.

REFERENCES

1. Barna, N. V. (2008), *Imidzhelohiia*, Universytet “Ukraina”, Kyiv, 217 pp.

2. Vasylenko, V. Iu. (2017), *Suchasnyi stan doslidzhennia protsesu formuvannia imidzhu zakladu vyshchoi osvity: teoretychnyi aspekt, Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia “Sotsialni komunikatsii”*, vyp. 13, pp. 20-27, available at: <https://periodicals.karazin.ua/sc/article/download/14995/13946/>.

3. Horbenko, N. V. (2014), *Osoblyvosti formuvannia imidzhu suchasnoho universytetu, Osvitolohichnyi dyskurs*, № 1 (5), pp. 36-45, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/33689228.pdf>.

4. Ievtushenko, H. V. Pylypchuk, V. K. and Smirnova, N. O. (2016), *Osoblyvosti pozytsionuvannia vyshchoho navchalnoho zakladu na rynku osvitnikh posluh, Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, Vyp. 7, ch. 3, pp. 102-107, available at:

[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_7\(3\)_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_7(3)_28).

5. Karpenko, Yu. M. and Karpenko, N. L. (2015), *Imidzh vyshchoho navchalnoho zakladu: osnovni skladovi ta problemy formuvannia, Naukovyi visnyk Polissia*, № 1 (1), pp. 118-124, available at: <http://nvp.stu.cn.ua/article/view/47479>.

6. Kolosovska, I. I. (2010), *Imidzh orhanizatsii: tekhnolohiia stvorennia i protses upravlinnia, Naukovi zapysky Ukrainskoi akademii drukarstva*, №1, pp. 166-172, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2010_1_22.

7. Korolko, V. H. and Nekrasova, O. V. (2009), *Zviazky z hromadskistiu, Naukovi osnovy, metodyka, praktyka, Kyievo-Mohylianska akademiia*, Kyiv, 832 p.

8. Koiuda, V. O. and Pasko, M. I. (2018), *Teoretyko-prykladni aspekty formuvannia imidzhu vyshchoho navchalnoho zakladu, Problemy ekonomiky*. № 3, pp. 113-121, available at: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2018-3_0-pages-113_121.pdf.

9. Pasko, M. I. (2018), *Kharakterystyka ta osoblyvosti imidzhu pidpriemstva, Ekonomika rozvytku*, №1 (85), available at: http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/eu181_85/e181pas.pdf.

10. *Pro vyschu osvitu : Zakon Ukrainy vid 1.07.2014 r. № 1556-VII*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

11. *Pro zakhyst prav spozhyvachiv : Zakon Ukrainy vid 12.05.1991 r. № 3682-KhII*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.

12. Raievnjeva, O. V. and Hrynevych, L. V. (2015), *Formuvannia imidzhevoi polityky universytetu: metodychne pidhruntia // Sotsialna vidpovidalnist biznesu i administratsii - stvorennia innovatsiinoho upravlinnia : monohrafiia*, Berdiansk, s. 93-103, available at: http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12613/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F%20_3.pdf.

13. Semenчук, T. B. and Basarab, N. A. (2016), *Formuvannia imidzhu pidpriemstva, Ekonomika i suspilstvo*, №7, pp. 473-477, available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/79.pdf.

14. Semenчук, T. B. and Gera, O. G. (2014), *Suchasna model formuvannia imidzhu orhanizatsii, Naukovyi visnyk Khersonskoho*

derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomichni nauky., Vyp. 7, Ch. 3, pp. 178-181. available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_07/156.pdf.

15. Khavkina, L. M. (2013), *Imidzhelohiia, KhNU imeni V.N. Karazina, Kharkiv, 64 p.*

16. Cherneha, N. S. *Osnovni etapy rozvytku naukovykh polozhen shchodo zmistu formuvannia imidzhu orhanizatsii, Orhanizatsiina*

psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia. Sotsialna psykholohiia., vyp. 42. available at: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v1/i42/16.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 26 березня 2023 року

УДК 330/656.1/5

Василюк С. В.,

sofiia.v.vasyliuk@lpnu.ua, ORCID ID: 0000-0003-2946-0513,

ResearcherID: Q-9823-2017

д.е.н., к.х.н., с.н.с., доцент кафедри технології біологічно активних сполук, фармації та біотехнології, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

Франів І. А.,

ihor.franiv@lute.lviv.ua, ORCID ID: 0000-0001-6191-9772,

ResearcherID: C-3235-2017

д.е.н., доц., професор кафедри підприємництва, торгівлі та логістики, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Бобало І. Ю.,

ihor.bobalo.mnbtm.2021@lpnu.ua, ORCID ID: 0009-0002-6175-9064,

студент, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ВПЛИВ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Анотація. *Визначено, що регіональний аспект є основою для створення ефективної системи транспортно-економічних зв'язків, а також визначальним для встановлення потужності, структури, шляхів розвитку та взаємодії різних транспортних підгалузей. Обґрунтовано, що сутність транспортно-економічних зв'язків полягає у розумінні їх як системи взаємозв'язків та взаємозалежностей між суб'єктами економічної діяльності, яка пов'язана з переміщенням матеріальних складових факторів виробництва з метою оптимізації господарської діяльності. Доведено, що розвиток транспортних галузей має не безпосередню пов'язаність із господарською діяльністю регіонів та їх соціальним розвитком. Враховуючи головну функцію транспорту та його значення для оптимізації транспортно-економічних зв'язків у системі продуктивних сил, що визначає ефективність соціально-економічного розвитку країни та її регіонів, визначено основні пріоритети його розвитку. Доведено, що рівень розвитку та розміщення продуктивних сил є результатом можливостей, які надаються транспортом, оскільки спостерігається обмеженість межами їх просторової взаємодії транспортної інфраструктури. З іншого боку, транспортна інфраструктура є додатковою потенційною можливістю соціально-економічних систем для їх матеріально-енергетичної взаємодії. Обґрунтовано державне регулювання транспортної сфери, яке полягає у створенні правильних зовнішніх та внутрішніх структур, які формують відповідні умови для розвитку транспортної системи з високою соціальною значимістю. Виділено основні напрями регулювання транспортної системи України.*

Ключові слова: транспорт, регіональна економіка, державне регулювання транспортної інфраструктури, просторова економіка, розвиток продуктивних сил.

Vasulyuk S.V.,

sofiia.v.vasyliuk@lpnu.ua, ORCID ID: 0000-0003-2946-0513

ResearcherID: Q-9823-2017

Doctor of Economics, PhD, Senior Research Fellow, Associate Professor of the Department of Technology of Biologically Active Compounds, Pharmacy and Biotechnology, "Lviv Polytechnic" National University, Lviv

*Franiv I.A.,
ihor.franiv@lute.lviv.ua, ORCID ID: 0000-0001-6191-9772
ResearcherID: C-3235-2017*

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Entrepreneurship, Trade and Logistics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

*Bobalo I.Yu.,
ihor.bobalo.mnbtm.2021@lpnu.ua, ORCID ID: 0009-0002-6175-9064,
Student, "Lviv Polytechnic" National University, Lviv*

THE IMPACT OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE ON ENSURING SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

Abstract. *It has been determined that the regional aspect is the basis for creating an effective system of transport and economic links, and is also decisive for establishing the capacity, structure, development paths, and interaction of different transport sub-sectors. It is argued that the essence of transport and economic links lies in understanding them as a system of interrelationships and interdependencies between economic actors, which are associated with the movement of material components of production in order to optimize economic activity. It is demonstrated that the development of transport industries is directly linked to the economic activity and social development of regions. Therefore, the mechanism of interaction between these two spheres should be based on the principles of mutually beneficial cooperation. Taking into account the main function of transportation and its significance for optimizing transport and economic relations in the system of productive forces, which determines the efficiency of socio-economic development of the country and its regions, the main priorities of its development have been identified: ensuring interaction of all types of transport within a single transport system for the most complete and effective use of their potential; developing a modern and efficient transport infrastructure to accelerate the movement of goods and passengers, reduce transportation costs, and ensure stable economic and social growth of the country. This will also help to increase the competitiveness of national manufacturers and promote innovation, investment, and business activity; improve the accessibility of transport services, which will help to reduce constraints on the development of regional economic systems, meet growing transportation needs, increase the social significance of the industry, and expand throughput and transit capacities; enhance the efficiency of transit potential, which will ensure the competitiveness of the national transport system, integrate the country into the global community, expand opportunities for international cooperation, and increase the country's income; create an effective market for transport services and activate market mechanisms in the transport industry, allowing for the optimization of financial flows and efficient cooperation between transport sectors and regions. It has been proven that the level of development and distribution of productive forces is a result of the opportunities provided by transportation, as they are limited by the spatial interaction boundaries of the transportation infrastructure. On the other hand, the transportation infrastructure is an additional potential opportunity for socio-economic systems for their material and energy interaction. State regulation of the transportation sector is justified, which involves creating proper external and internal structures that form the necessary conditions for the development of a transportation system with high social significance. The main directions for regulating the transportation system of Ukraine are identified.*

Keywords: transportation, regional economy, state regulation of transportation infrastructure, spatial economy, development of productive forces.

JEL Classification: L51, R12, R13, R32, R42

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2023-72-02>

Постановка проблеми. Для створення ефективних ринкових механізмів та інтеграції України в світову економіку необхідно провести значні зміни в господарському

комплексі країни. Важливо визначити пріоритетні завдання, які включають забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів, поліпшення системи господарсько-

економічних зв'язків та створення сприятливих умов для підвищення ефективності виробництва. Для досягнення цих завдань важливим є розвиток транспорту та транспортної системи, яка є ключовим фактором підвищення ефективності розвитку національного господарства. Ефективність транспортно-економічних зв'язків залежить від різноманітних факторів, включаючи склад та оптимальне поєднання центрів виробництва і споживання матеріальних благ та послуг, територіальну організацію галузей господарства, комплексний розвиток господарства регіону, рівень освоєння території та розвиток транспортної мережі [1, с. 68-72].

Транспортно-економічні зв'язки виникають під час виробництва та обміну в умовах торговельно-економічних, фінансово-кредитних, політичних та інших відносин між окремими суб'єктами економіки, такими як держава, регіон, підприємство, фірма, господарський комплекс, громадські організації та інші. Однак місцезнаходження та тривалість відносин між об'єктами і суб'єктами транспортно-економічних зв'язків мають значний вплив на структуру цих відносин. Тому регіональний аспект є основою для створення ефективної системи транспортно-економічних зв'язків, а також визначальним для встановлення потужності, структури, шляхів розвитку та взаємодії різних транспортних підгалузей. Структура транспортно-економічних зв'язків залежить від економіко-географічного положення регіону, наявності природно-кліматичних умов, чисельності, складу та потреб населення регіону, а також особливостей організації та діяльності господарського комплексу регіону. Для транспортно-економічних зв'язків основою можуть виступати критерії обсягу транспортних робіт (критерій відстані), тарифних виплат (критерій вартості перевезень), собівартості перевезень (критерій собівартості експлуатаційних витрат), терміну перевезення вантажів (критерій затрат часу) та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За думкою науковців Б. Данилишина, Л. Чернюка та М. Фащевського розвиток та функціонування транспортної системи як матеріальної основи формування транспортно-економічних зв'язків можуть бути розглянуті з наступних загальнонаукових підходів [1, с. 70]: історичного – часовий розвиток системи від початку до сьогодення, включаючи всі її

історичні форми; комплексного – розвиток системи як взаємозалежності основних її форм; системного – формування кількісних та якісних закономірностей розвитку транспорту як складної економічної системи; структурного – розвиток причинно-наслідкових взаємозв'язків та взаємозалежностей, що визначають структуру об'єкта дослідження.

Дослідження, представлені Ю. Стадницьким та І. Комарницьким у [2, с. 23-29; 3, с. 93; 4, с. 302-303], підтверджують, що при плануванні транспортних відносин необхідно враховувати неоднорідність економічних та природних умов доступності місць, яка впливає на конкурентоспроможність виробництва продукції. Окрім неоднорідності природних та економічних умов виробництва продукції, існує також неоднорідність природних та економічних умов транспортування продукції до споживача або від споживача до продукції. Подолання відстаней, незалежно від того, наскільки розвинена техніка, завжди вимагає зусиль та, відповідно, витрат. Це пов'язано з різницею в географічному положенні регіонів та розвитку комунікацій, що створює неоднорідність економічних та природних умов доступності місць, що має вплив на конкурентоспроможність виробництва продукції.

Ю. Пашенко проводить дослідження державного регулювання транспорту і приходиться до висновку, що необхідно розробляти нові та переглядати існуючі законодавчі та нормативно-правові акти. Ці акти повинні встановлювати однакові підходи до регулювання відносин між суб'єктами господарювання транспортно-дорожнього комплексу різних форм власності та встановлювати правові, економічні та організаційні засади для діяльності транспортних підприємств. Також акти повинні визначати особливості взаємовідносин транспортних підприємств із користувачами транспортних послуг, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування [5, с. 69-73].

У сучасний час регулювання транспортної системи України включає такі основні напрями [6]: вільний доступ на ринок і вихід із нього для суб'єктів господарювання, що займаються транспортними послугами; захист навколишнього середовища шляхом зменшення викидів шкідливих речовин та забезпечення екологічної безпеки транспорту; розроблення правових основ транспортно-експедиційної

діяльності; та забезпечення правового фундаменту діяльності спеціальних (вільних) економічних зон, які спрямовані на надання транспортних та експлуатаційних послуг.

Дані дослідження, безперечно, є актуальними, проте деякі принципи, методи, підходи в системі транспортування продукції при пошуку шляхів вирішення проблем просторової економіки потребують додаткових досліджень та уточнень, особливо коли їх розглядати в умовах специфіки регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сьогоденні транспорт та транспортні зв'язки не тільки є найважливішим елементом господарської діяльності, але є також і своєрідним показником рівня цивілізованості. Їх відсутність може призвести до обмеження розвитку та поступового руйнування господарського комплексу та державної системи. З іншого боку, розвиток транспортних зв'язків та їх виведення на міжнародний рівень є ключовим для розбудови та ефективного функціонування всіх державних систем. Тому методологія та практика формування та функціонування системи транспортно-економічних зв'язків є доречними, а головними її складовими є визначення сутнісних ознак, принципів формування та розробка методичних підходів до оцінки ефективності.

У методологічному плані розвиток та функціонування транспортної системи як матеріальної основи формування транспортно-економічних зв'язків можуть бути розглянуті в кількох аспектах (загальнонаукових підходах) [1, с. 70]. Зокрема, історичний аспект, що включає часовий розвиток системи та взаємозв'язок всіх її історичних форм; комплексний аспект, що описує розвиток системи як взаємозалежності її основних форм; системний аспект, що розглядає формування кількісних та якісних закономірностей розвитку транспорту як складної економічної системи; та структурний аспект, який описує розвиток причинно-наслідкових зв'язків та взаємозалежностей, що визначають структуру досліджуваного об'єкта.

Наш погляд на сутність транспортно-економічних зв'язків полягає у розумінні їх як системи взаємозв'язків та взаємозалежностей між суб'єктами економічної діяльності, яка пов'язана з переміщенням матеріальних складових факторів виробництва з метою оптимізації господарської діяльності.

Транспортна система має свої особливості,

які впливають на її розвиток і діяльність, зокрема вона забезпечує формування та функціонування економічних зв'язків. Транспорт не створює нових продуктів, але переміщення товарів від місць їх виробництва до місць споживання збільшує вартість товарів. Таким чином, транспорт є продовженням процесу виробництва і його робота допомагає завершити цей процес. Ефективність транспорту визначається розташуванням осередків виробництва та споживання товарів і формуванням вантажопасажирських потоків. Транспортна система регіонів є динамічною незавершеною системою, яка зароджується в процесі розміщення продуктивних сил суспільства та змінюється залежно від їх розвитку.

Оцінка рівня транспортного забезпечення регіонів країни виконується шляхом територіальної диференціації за щільністю їх транспортної мережі. Ця щільність обчислюється як відношення довжини транспортної мережі до площі території регіону і відображає рівень доступності транспортних засобів для населення та підприємств [1, с. 72].

Основна увага при аналізі ефективності роботи різних видів транспорту зазвичай зосереджується на перевезеннях між пунктами відправлення та призначення, але для організації перевезень доцільно розглядати весь процес перевезення в цілому. Для задоволення суспільних інтересів важливо не лише досліджувати перевезення, а й їх соціальне значення.

Узагальнюючи наявні дослідження щодо теперішнього стану та майбутніх перспектив розвитку транспорту та його підгалузей, можна зробити висновок, що при визначенні пріоритетів у розвитку цієї галузі слід керуватися тенденціями її розвитку, з урахуванням регіонального аспекту в усіх сферах діяльності, таких як управління, фінанси, інвестиції, ринок, інфраструктура, технічна та технологічна база, зовнішньоекономічна діяльність тощо. Транспорт повинен створювати оптимальні умови для відтворення території країни та її регіонів. Розвиток транспортних галузей має не безпосередню пов'язаність із господарською діяльністю регіонів та їх соціальним розвитком. Тому механізм взаємодії між цими двома сферами має базуватися на принципах взаємовигідної співпраці.

Враховуючи головну функцію транспорту

та його значення для оптимізації транспортно-економічних зв'язків у системі продуктивних сил, що визначає ефективність соціально-економічного розвитку країни та її регіонів, можна визначити наступні пріоритети розвитку:

- Забезпечення взаємодії всіх видів транспорту в межах єдиної транспортної системи для максимально повного та ефективного використання їх потенціалу.

- Розвиток сучасної та ефективної транспортної інфраструктури для прискорення руху вантажів та пасажирів, зниження транспортних витрат і забезпечення стабільного економічного зростання та соціального розвитку країни. Це також дозволить підвищити конкурентоспроможність національних товаровиробників та сприятиме зростанню інноваційно-інвестиційної та ділової активності.

- Підвищення доступності транспортних послуг, що допоможе зменшити обмеження у розвитку регіональних господарських систем, задовольнити зростаючі потреби у перевезеннях, підвищити соціальну значимість галузі та розширити пропускі та провізні потужності.

- Підвищення ефективності використання транзитного потенціалу, що забезпечить підвищення конкурентоспроможності національної транспортної системи, інтеграцію країни у світове співтовариство, розширення можливостей міжнародної співпраці та зростання доходів країни.

- Створення ефективного ринку транспортних послуг та активізація ринкових механізмів у транспортній галузі дозволить оптимізувати фінансові потоки та забезпечити ефективну співпрацю між транспортними галузями та регіонами.

Транспорт є однією з ключових галузей господарства, яка забезпечує ефективний розвиток виробничих потужностей суспільства. У цьому контексті подальше покращення транспортної системи є надзвичайно важливим завданням, від вирішення якого залежить економічний і соціальний прогрес регіонів та їх інтеграція у світове співтовариство.

Отже, можна зробити наступні висновки:

рівень розвитку та розміщення продуктивних сил є результатом можливостей, які надаються транспортом, оскільки спостерігається обмеженість межами їх просторової взаємодії транспортної інфраструктури. З іншого боку, транспортна інфраструктура є додатковою потенційною можливістю соціально-економічних систем для їх матеріально-енергетичної взаємодії.

При плануванні транспортних відносин важливо враховувати, що, крім неоднорідності природних та економічних умов виробництва продукції, існує також неоднорідність природних та економічних умов транспортування продукції до споживача або споживача до продукції. Тобто існує неоднорідність економічних та природних умов доступності різних місць. Подолання відстаней незалежно від рівня технічного розвитку завжди потребує певних зусиль та витрат. Різниця в географічному положенні регіонів та рівень розвитку там комунікацій створює неоднорідність економічних та природних умов місць за їх доступністю, що може впливати на конкурентоспроможність виробництва продукції [6, с. 23-29].

У різних регіонах розвинутість транспортної системи та відстань переміщення впливають на регіональну відмінність витрат, пов'язаних із переміщеннями. На сьогодні розвиток транспорту не лише створює нові можливості для перевезень, але й призводить до незвичайних явищ. Іноді витрати на перевезення певних товарів на короткі відстані значно перевищують витрати на далекі відстані. Це може бути спричинене тим, що сучасні види транспорту недоцільно або неможливо використовувати для близьких перевезень через певні причини. Наприклад, будувати дорогі швидкісні дороги або залізниці може бути економічно недоцільно в деяких регіонах. Використання сучасних видів транспорту також не завжди забезпечує бажану рентабельність. Це може призвести до того, що деякі регіони з добре розвинутою транспортною системою та наявністю всіх видів транспорту залишатимуться відносно ізольованими.

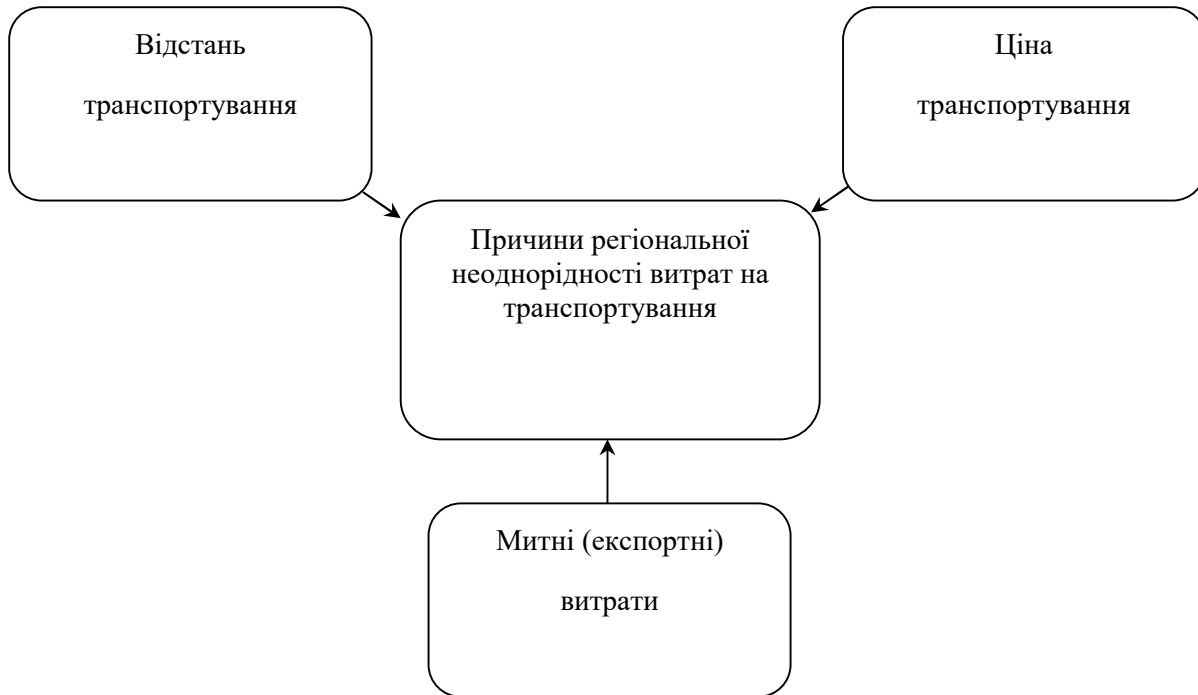

Рис. 1. Причини регіональної неоднорідності витрат транспортування

(Джерело: складено на основі [6])

Особлива увага повинна бути приділена впливу платежів за експорт продукції на формування регіональної нерівності витрат, пов'язаних із переміщенням. Відомі два типи таких платежів: платіж за ввезення товару в країну-імпортер та платіж за вивезення товару з країни-виробника. Зазвичай останній реалізується у вигляді повернення податку на додану вартість, або зворотний платіж, хоча можуть існувати і прямі платежі.

Отже, можна сказати, що формування регіональної неоднорідності витрат, пов'язаних із переміщенням (від продукції до споживача або від споживача до продукції), залежить від трьох факторів: відстані, тарифів на транспортування продукту між відповідними місцями та виплат, пов'язаних із експортом продукту (рис. 1).

Держава має значний вплив на транспортування продукції від підприємства до споживачів. Державне регулювання транспортної сфери полягає у створенні правильних зовнішніх та внутрішніх структур, які формують відповідні умови для розвитку транспортної системи з високою соціальною значимістю. Місія держави у цьому контексті полягає у сприянні економічному зростанню та підвищенню добробуту населення,

забезпечуючи доступ до безпечних та якісних транспортних послуг.

Перед тим, як створити транспортно-дорожній сектор економіки, який повністю задовольнив би потреби в перевезенні продукції та сприяв його інтеграції в європейську та світову транспортну системи, необхідно здійснити широкомасштабну структурну реформу, яка вирішує такі основні завдання [6, с. 69]: демонополізація окремих видів транспорту та видів їх діяльності; розвиток ринкової конкуренції на основі різних форм власності; забезпечення державного регулювання та контролю за встановленням економічно обґрунтованих тарифів, запобігання зловживанням монопольним становищем на ринку транспортних послуг; створення економічного механізму для ефективної діяльності підприємств транспорту та підвищення якості транспортних послуг; забезпечення цілісності розвитку економічного простору країни, запобігання транспортному роз'єднанню її окремих регіонів та погіршення транспортного сполучення з іншими країнами; створення умов для модернізації та розвитку транспортного сектора переважно на основі самофінансування. Державне регулювання транспортної сфери має велике значення в

процесі цієї реформи та повинно забезпечити формування адекватних соціально-економічних відносин для забезпечення цілеспрямованого розвитку транспортної системи, яка має високу соціальну значимість і сприяє економічному зростанню та підвищенню добробуту.

Для забезпечення ефективності виробничих інвестицій розбудова транспортної системи має відбуватися в межах загальнодержавних програм та напрямків соціально-економічного розвитку, з урахуванням регіональних особливостей. Одним із головних завдань таких програм є підвищення технічного рівня всіх видів транспорту, їх своєчасне та ефективне технічне оновлення і модернізація.

Для забезпечення однакових умов функціонування транспортно-дорожнього комплексу різних форм власності необхідно розробити та переглянути законодавчі та інші нормативно-правові акти. Ці документи повинні містити правові, економічні та організаційні основи регулювання діяльності транспортних підприємств, встановлювати правила взаємодії з користувачами транспортних послуг, органами виконавчої влади та місцевими органами самоврядування. Ці акти повинні бути розроблені в межах загальнодержавних програм та напрямків соціально-економічного розвитку з урахуванням регіональних особливостей [6, с. 69-73].

Можна виділити такі основні напрями регулювання транспортної системи України: а) встановлення рівних умов для входження на ринки та вихід із них для суб'єктів господарювання, що надають транспортні послуги; б) забезпечення захисту навколишнього природного середовища, зменшення викидів забруднюючих речовин та підвищення екологічної безпеки транспортних засобів; в) розроблення правових засад транспортно-експедиційної діяльності; г) створення правових умов для розвитку спеціальних (вільних) економічних зон, які спрямовані на надання транспортно-експлуатаційних послуг.

До пріоритетних напрямків державного регулювання окремих видів транспорту слід віднести такі:

- Залізничний транспорт: державне регулювання повинно передбачати встановлення організаційно-правового статусу нових та реформованих структур управління та галузевих підприємств відповідно до європейських стандартів, а також удосконалення

взаємовідносин між суб'єктами господарювання та державними органами на засадах, що застосовуються в Європейському Союзі. Крім того, потрібно розробляти нормативно-правові акти, що забезпечують вільний доступ суб'єктів підприємницької діяльності до залізничної мережі та інфраструктури на умовах взаємовигідних угод та повного відшкодування витрат, пов'язаних із цим.

- Морський транспорт: необхідно розробити механізм приватизації та реструктуризації підприємств морського транспорту, що відповідає вимогам ринкових перетворень, підтримати інституційні та цінові реформи; зробити зміни до Кодексу торговельного мореплавства відповідно до вимог ринкових перетворень; покращити систему безпечного мореплавства, вантажо-перевезення та захисту навколишнього природного середовища відповідно до світових стандартів; створити умови для злагодженої роботи різних видів транспорту в морських транспортних вузлах.

- Автомобільний транспорт: поліпшення нормативно-правової бази щодо безпеки перевезень та якості автотранспортних послуг, забезпечення однакових умов для різних форм власності підприємств, що займаються автомобільним транспортом; вдосконалення системи державної сертифікації транспортних засобів. Дорожнє господарство: визначення сталих джерел та механізму фінансування дорожнього господарства; запровадження мережі платних автомобільних доріг, концесій на їх будівництво та подальшу експлуатацію, а також сервісного обслуговування користувачів; залучення вітчизняних та зарубіжних кредитів, ураховуючи кредити міжнародних фінансових організацій.

- Авіаційний транспорт: покращення нормативно-правового забезпечення для приватизації авіакомпаній, акціонування аеропортів, чітке розмежування авіаційних підприємств (аеропорти, авіакомпанії) та допоміжних служб, створення ринку вантажних авіаперевезень, встановлення процедури закріплення маршрутів між повітряними перевізниками на конкурентній основі.

Не підлягає сумніву те, що подальший прогрес транспортної сфери неможливий без реформування та удосконалення системи управління транспортом. Це вимагає зміни форм власності та переходу на нові організаційні форми управління, впровадження

новітніх технологій у виробництві та інформації, а також приведення виробничих структур транспортної галузі до необхідних обсягів перевезень.

Державі відводиться ключова роль у формуванні та розширенні ринків транспортних послуг за допомогою програм розвитку транспорту, системи транспортно-експедиційного обслуговування, застосування заходів державного регулювання діяльності транспортних підприємств та контролю за якістю транспортних послуг. Це сприятиме задоволенню потреб пересічного споживача та створенню сприятливих умов для залучення інвесторів у транспортну галузь.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Формування певної структури транспортно-економічних зв'язків залежить від економіко-географічного положення регіону та наявності певних природно-кліматичних умов, від чисельності, складу та потреб населення регіону. Важлива роль також повинна відводитися особливостям організації й діяльності господарського комплексу регіону. Критеріями їх оптимальності повинні бути: обсяги транспортних робіт, тарифні виплати, собівартість перевезень, термін перевезення вантажів. Розбудова транспортної системи має відбуватися в межах загальнодержавних програм та напрямів соціально-економічного розвитку з врахуванням регіональних особливостей.

Подальші дослідження стосуватимуться оцінювання рівня розвитку і розміщення продуктивних сил, як результату частково або повністю реалізованих можливостей, які надаються транспортом, оскільки межі їх просторової взаємодії лімітовані наявними можливостями транспортної інфраструктури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та мікрорегіональний рівень / Б. М. Данилишин, Л. Г. Чернюк, М. І. Фашевський та ін. Вінниця : Книга-Вега, 2007. 572 с.
2. Просторова організація економіки: минуле, сучасне, майбутнє : монографія / Стадницький Ю. І., Комарницький І. М., Коваль Л. М. та ін. Хмельницький : Видавець ПП Цюпак А.А., 2011. 312 с.

3. Стадницький Ю. І., Комарницький І. М. Просторова організація соціально-економічного розвитку. Хмельницький : ХНУ, 2009. 186 с.

4. Стадницький Ю. І., Комарницький І. М., Товкан О. Е. Просторологія. Львів : Априорі, 2010. 424 с.

5. Пащенко Ю. Є. Розвиток та розміщення транспортно-дорожнього комплексу України : монографія / за ред. С. І. Доргунцова. Київ : Наук. світ, 2003. 467 с.

6. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Концепції реформування транспортного сектору економіки" № 1684 від 9 листопада 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1684-2000-%D0%BF>.

REFERENCES

1. Prostorova orhanizatsiia produktyvnykh syl Ukrainy: mezo- ta mikrorehional'nyj riven' / B. M. Danylyshyn, L. H. Cherniuk, M. I. Fashevskiy ta in. (2007), Knyha-Veha, Vinnytsia, 572 s.
2. Prostorova orhanizatsiia ekonomiky: mynule, suchasne, majbutnie : monohrafiia / Stadnyts'kyj Yu. I., Komarnyts'kyj I. M., Koval' L. M. ta in. (2011), Vydavets' PP Tsiupak A.A., Khmel'nyts'kyj, 312 s.
3. Stadnyts'kyj, Yu. I. and Komarnyts'kyj, I. M. (2009), Prostorova orhanizatsiia sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku, KhNU, Khmel'nyts'kyj, 186 s.
4. Stadnyts'kyj, Yu. I. Komarnyts'kyj, I. M. and Tovkan, O. E. (2010), Prostorolohiia, Apriori, L'viv, 424 s.
5. Paschenko, Yu. Ye. (2003), Rozvytok ta rozmischennia transportno-dorozhn'oho kompleksu Ukrainy : monohrafiia / za red. S. I. Dorhuntsova, Nauk. svit, Kyiv, 467 s.
6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Kontseptsii reformuvannia transportnoho sektoru ekonomiky" № 1684 vid 9 lystopada 2000 r., available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1684-2000-%D0%BF>.

Стаття надійшла до редакції 09 березня 2023 року

УДК 331.108.2

Бужанська М. В.,

buganskam@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-9251-4727,

Researcher ID: G-2366-2019,

к.х.н., доц., доцент кафедри харчових технологій, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

SWOT-АНАЛІЗ – ОСНОВА САМООЦІНЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Сучасний педагог повинен систематично аналізувати та оцінювати свою фахову діяльність та намагатись її вдосконалювати. Використавши різні методи, викладач має змогу оцінювати свою працю, а SWOT-аналіз – один із таких методів. Автор описує принципи впровадження SWOT-аналізу для оцінки та планування професійної діяльності педагога; розкриває особливості та описує сутнісні характеристики методу SWOT-аналізу як засобу освітнього менеджменту. Базуючись на ґрунтовному аналізі наукових джерел, автором визначено базові критерії праці викладача. Доведено, що розроблена система аналізу діяльності викладача є уніфікованою. За основу системи взято SWOT-аналіз, який розроблений із урахуванням здобутків кваліметричної науки й може стати тим інструментом, за допомогою якого можна аналізувати певні проблеми в діяльності педагога й на його основі ухвалювати відповідні управлінські рішення щодо їх подолання. Об'єкт дослідження: SWOT-аналіз як основа самооцінювання діяльності педагога, що формує професійну ідентичність фахівця. Мета – проаналізувати аспекти застосування SWOT-аналізу у процесі трудової діяльності освітянина, розробити систематизовану картину труднощів, із якими він стикається у своїй професійно-педагогічній праці, побачити результати власної педагогічної діяльності, виявити причини недоліків у своїй роботі. Методи дослідження: теоретичні (аналіз, порівняння й узагальнення); емпіричні (спостереження, самоспостереження), діагностичні (опитування студентів, методи аналізу результатів діяльності).

Ключові слова: SWOT-аналіз професійної діяльності, педагогічна майстерність, педагогічний менеджмент, самоаналіз, саморефлексія, професійно-педагогічна діяльність.

Buzhanska M. V.,

buganskam@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-9251-4727,

Researcher ID: G-2366-2019

Ph.D, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Food Technologies, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

SWOT ANALYSIS – BASIS OF SELF-ASSESSMENT OF PEDAGOGICAL ACTIVITY

Abstract. A modern teacher must constantly analyze and evaluate his professional activity and strive for its improvement. A teacher, using various methods, can evaluate his work, and SWOT analysis is one such method. The article highlights the principles of using a SWOT analysis for evaluating and planning a teacher's activities. The features are revealed and the essential characteristics of the SWOT analysis method as a tool of educational management are described. Based on a thorough analysis of scientific sources, the main criteria for a teacher's work have been determined. It is emphasized that the developed system of analysis of an educator's activity is unified. The basis of the system is the SWOT analysis, which was developed taking into account the achievements of qualitative science and can become the tool that can be used to analyze any problems in the teacher's activity and, on its basis, make appropriate management decisions to overcome them. Object of the study: SWOT analysis as a basis for self-evaluation of the teacher's activity, which forms the professional identity of the specialist. The goal is to analyze aspects of the application of SWOT analysis

in the process of a teacher's work, to make a kind of systematized picture of the difficulties he faces in his professional and pedagogical work, to see the results of his own pedagogical activity, to identify the causes of shortcomings in his work. Research methods: theoretical (analysis, comparison and generalization); empirical (observation, self-observation), diagnostic (student surveys, methods of analyzing activity results).

Key words: SWOT - analysis of professional activity, pedagogical skill, pedagogical management, self-analysis, self-reflection, professional and pedagogical activity.

JEL Classification: I20, J53

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2023-72-03>

Постановка проблеми. Перехід до інформаційного суспільства висуває сучасній системі освіти нові завдання: оволодіння методами безперервного здобуття нових знань та вміння вчитися самостійно; освоєння навичок роботи з певною інформацією, з різнорідними, суперечливими даними, формування критичного мислення; доповнення класичного принципу “формувати знання, вміння та навички” сучасним принципом “формувати компетентність”. Вагоме місце на шляху до модернізації освіти відводять особистості педагога, який повинен владати особливими знаннями та компетентностями для організації ефективної навчальної діяльності здобувачів вищої освіти. Завдання, які виникають перед сучасним педагогом, є доволі серйозними: це і освоєння модерного змісту освіти, розроблення ефективних форм і методів виховання та навчання, реєстр змін в інформаційному полі та в суспільстві освітньої компоненти, що викладається [1].

Аналіз педагогічної діяльності показує, що найважливішою рисою фаху педагога є творчий характер особистості. Сфера прояву педагогічної творчості описується структурою базових компонентів педагогічної діяльності: планування, реалізація, організація та аналіз результатів. Вміння проаналізувати свою професійну діяльність, бачити шлях та результат власної педагогічної діяльності, встановлювати причини прогалин у своїй праці, бажання самовдосконалюватись – усе це є базисом компетентності педагога. Вміння аналізувати власне навчальне заняття, певні педагогічні ситуації, результати педагогічного впливу здобувача вищої освіти, результати своєї діяльності - усе це підлягає самоаналізу педагогічної праці освітянина. Результативним методом для визначення та аналізу педагогічної праці освітянина є SWOT-аналіз, розроблений професором Гарвардського університету Кеннетом Ендрюсом.

Метод SWOT-аналізу трансформувався в освітнє середовище з бізнесу. Саме він дозволяє найоб’єктивніше та доволі точно виявити сильні та слабкі сторони об’єкта чи явища, а також дозволяє з’ясувати недоліки та знайти шляхи їх вирішення. SWOT-аналіз є потрібним елементом досліджень, обов’язковою попередньою сходинкою при складанні заданого рівня навчальної траєкторії чи аналізу педагогічної діяльності в освітніх навчальних закладах. SWOT-аналіз полягає в поділі чинників на чотири категорії: сильні (Strengths) і слабкі сторони (Weaknesses) професійної діяльності; можливості (Opportunities), які розкриваються в процесі праці; загрози (Threats), які заважають реалізації фахових компетентностей педагога [2, 3].

Сучасні соціальні, освітні, політичні та економічні зміни чинять вагомий вплив на діяльність та професійний ріст педагога і є факторами, які враховуються при аналізі діяльності фахівця. Сильні сторони з погляду внутрішніх ресурсів – це характеристики та особливості організації чи діяльності фахівця, що надають додаткові можливості, допоможуть виділитися. До них можуть належати методи роботи, організаційні навички, успішна співпраця з колегами, конкурентні можливості, результати, що дають переваги, висока якість освітніх послуг, проведення цікавих та особливих заходів, традиції. Слабкі сторони з огляду внутрішніх ресурсів – це недолік необхідних для розвитку ресурсів: незадовільне матеріально-технічне забезпечення, низька кваліфікація фахівців, незадовільна локація закладу, відсутність грамотної організації навчальних процесів. Можливості - це фактори, які допоможуть освітянину розвиватися, усі чинники, що сприяють його розвитку. До цієї категорії належать: розробка нової освітньої послуги, використання інноваційних технологій, здобуття гранту чи іншого фінансування та ін. Загрози – це чинники, на які освітянин не

може впливати, однак вони можуть завдати шкоди фахівцю або його діяльності чи позбавити переваг. До цієї категорії належать: погана демографічна ситуація, зміни законодавства тощо [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сьогодні спостерігається тенденція підвищеної уваги до діяльності викладача, його професійного розвитку. Для успішної діяльності педагогічного працівника, підвищення якості та конкурентоспроможності праці освітянина потрібно спрогнозувати труднощі, що чекають у майбутньому, та нові можливості, які можуть відкритися для нього. З цією метою необхідно визначити пріоритетні напрями та розробити програму розвитку, пристосуватися до змін зовнішнього середовища, використовувати сучасні технології організації управлінських процесів, змінювати стратегії діяльності, а отже, здійснювати якісне стратегічне управління підготовкою педагога.

Аналіз останніх досліджень показує, що проблеми професійно-особистісного вдосконалення є предметом аналізу таких науковців, як Л. Грінкруга, Г. Єльнікова, В. Борисова, М. Мирончук, М. Марусинець та ін. Праці цих авторів розглядають проблеми розроблення стратегії особистісного зростання як базису досягнення успіхів у майбутній професійній діяльності [5-9]. Важливим інструментом стратегічного управління, що аналізує комплексно внутрішні та зовнішні чинники, які впливають на професійне становлення педагога, є технологія SWOT-аналізу: аналіз у стратегічному плануванні, що полягає в розподілі чинників і явищ на чотири категорії. Для проведення SWOT-аналізу діяльності викладача потрібне певне інформаційне забезпечення, яке містить: базу даних, моделі і методи, необхідні для цього, набір організаційних і методичних заходів, потрібних для підвищення надійності інформаційного забезпечення [6].

Технологія SWOT-аналізу ґрунтується на методології, яка дає змогу аналізувати зовнішнє і внутрішнє середовище професійної діяльності одночасно. Технологія дозволяє встановити взаємозв'язки між сильними та слабкими сторонами, які притаманні фахівцю, а також зовнішніми загрозами і можливостями. На початку встановлюють сильні і слабкі сторони, а також загрози та можливості, після цього виявляють взаємозв'язки між ними. Цей алгоритм можна використати для розробки стратегії аналізу та професійного розвитку педагога. SWOT-аналіз проводять за участю всіх учасників навчально-виховного процесу.

У цьому процесі потрібно осмислити відмінності між його елементами, бути об'єктивним і використовувати різноманітну вхідну інформацію, не використовувати просторові і двозначні результати.

Постановка завдання. SWOT-аналіз педагогічної діяльності не включає економічні категорії, проте широка область використання даного методу дозволяє впроваджувати його для аналізу діяльності освітян. Глибокий аналіз літературних даних показав, що виникають певні труднощі, зумовлені відсутністю літератури, яка аналізує особливості трудової діяльності працівників освітніх організацій. Вважаємо, що впровадження SWOT-аналізу потребує подальшого розвитку в царині адаптації даного методу до особливостей аналізу професійної діяльності викладача або вдосконалення методики проведення SWOT-аналізу для встановлення рівня конкурентоспроможності фахівців даної професії. Мета дослідження полягає у визначенні та обґрунтуванні особливостей застосування методу SWOT-аналізу для проведення самоаналізу рівня професійної діяльності викладача, а також пошуку шляхів самовдосконалення та покращення фахового рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освіта - це рушійна сила трансформації суспільства до сталого розвитку за рахунок зростання світоглядного, інноваційного та інтелектуального потенціалів [7]. Науково обґрунтований аналіз роботи викладача зазвичай є основою вдосконалення навчального процесу. Наводжу характеристики, які повинні бути розвинуті у викладача, з огляду на особливості педагогічної діяльності: високий рівень загального розвитку (ерудованість, професійні знання, науковий світогляд, креативність, здатність до особистісно-професійного саморозвитку, інформаційна компетентність, педагогічна культура); професійно-гуманістична спрямованість (спрямованість щодо підвищення рівня знань та творчої праці, усвідомлення важливості професії, виявлення ціннісного ставлення до суб'єктів взаємодії); сформованість професійно значущих якостей (організованість, відповідальність, педагогічні здібності, самодисципліна та ін.); високий рівень самоорганізації праці (продуктивне цілевизначення та планування діяльності, спроможність швидко адаптуватися до умов, що змінюються, приймати ефективні рішення у нестандартних ситуаціях тощо).

Ефективним засобом у визначенні пріоритетів розвитку викладача у довгостроковій

перспективі є самоаналіз професійної діяльності фахівця [8]. Фаховий розвиток і самовдосконалення педагога потребує аналізу професійної діяльності і розуміння прогалін загальних педагогічних знань та недоліків викладацького педагогічного інструментарію. Для досягнення цієї мети можна використати SWOT-аналіз як інструмент структурованої саморефлексії. Саморефлексія – важлива частина розуміння рівня професійної діяльності викладача, а також пошуку шляхів самовдосконалення та покращення своєї роботи [9].

Саморефлексія є основою аналізу професійної діяльності педагога. Вона забезпечує вдосконалення навчально-виховного процесу й ефективне управління процесом професійного розвитку викладача. Повноцінна та продуктивна педагогічна діяльність передбачає реалізацію базових структурних компонентів: становлення педагогічних цілей і завдань, вибір і впровадження технологій впливу на здобувача вищої освіти, аналіз росту своєї фахової діяльності й позитивного особистісного самовдосконалення [9]. Структура професійної діяльності освітянина і її зміст змінюються в результаті особистісного росту педагога, який віднаходить у ній оновлений зміст та форми. Намагання аналізувати й осмислювати свої дії, вчинки, особистісні риси, рефлексивного відображення себе з погляду студентів та своїх співробітників є фактором особистісної й професійної зрілості. Стосовно власного фаху педагогічна рефлексія характеризується усвідомленням професійного досвіду, виробленням критеріїв успішності професійної діяльності, аналізом змін, які відбуваються у сучасній освіті [10]. Щодо змісту освіти педагогічна рефлексія виявляється в плануванні й конструюванні освітнього процесу, виборі стратегій і методів організації, коректуванні цілей і способів освітньої діяльності. Рефлексивна особистість завжди прагне до самовдосконалення заради досягнення високих результатів у своїй професійній діяльності. Для збільшення продуктивності та ефективності діяльності людина має забезпечувати самоорганізацію та самоконтроль свого життєвого часу. З огляду на це вона повинна навчитися ефективно планувати свій час, розуміти цілі власної діяльності та складати план їх досягнення [11].

Пріоритетом у проведенні SWOT-аналізу, як і проведенні інших досліджень та стратегічного планування, є вміння мислити, вміння подивитися на об'єкт дослідження критичним поглядом колеги. Якщо освітянин зможе

відійти від власних суб'єктивних оцінювань (особистісні оцінки завжди є суб'єктивного характеру), уважно переглянути параметри SWOT-аналізу, оцінити їх критичним поглядом, приймаючи на себе роль потенційного ментора чи конкурента, то йому вдасться об'єктивний SWOT-аналіз. Актуальність використання цього методу зумовлена ще й тим, що в межах концепції професійного розвитку Д. Сьюпера кожен фахівець має займати суб'єктну позицію щодо свого професійного розвитку на будь-якому етапі своєї трудової біографії і відстежувати ознаки проблем у цій сфері [11].

Під час проведення детального аналізу діяльності викладача SWOT-аналіз дозволяє виявити причини ефективності чи неефективності діяльності та на їх основі зробити висновок, у якому напрямку він повинен працювати [4]. У фаховій літературі з цього питання наголошують, що необхідно визначити притаманні педагогу теоретичні та практичні знання й навички, а також особистісні особливості, які можуть допомогти в досягненні цілей.

Методика проведення SWOT-аналізу педагога передбачає декілька етапів.

1. Визначення власних сильних і слабких сторін педагога. Для цього потрібно перелічити фахові компетентності, які є необхідні в діяльності педагога, виділити конкурентні переваги. До переліку слабких сторін даної професії необхідно включити чинники, що перешкоджають професійному росту. За кожним параметром визначити сильні сторони фахової діяльності педагога та слабкі; з усього переліку вибирають важливіші сильні й слабкі сторони освітянина (табл. 1).

У результаті проведення SWOT-аналізу при оцінюванні сильних сторін або внутрішніх ресурсів викладач має визначити наявні теоретичні та практичні знання й навички, а також особистісні особливості, які можуть допомогти в досягненні цілей саморозвитку. Під час аналізу слабких сторін було визначено недоліки професійного саморозвитку, до яких, наприклад, належали: недостатній розвиток тих чи інших якостей особистості, відсутність необхідного досвіду роботи чи освіти. Визначення слабких сторін і подальша робота над ними, а також подальший розвиток і застосування внутрішніх ресурсів можуть сприяти досягненню поставленої професійної мети [4].

За психологічними особливостями діяльність викладача закладу вищої освіти є складною працею, яка вимагає від педагога чітко вираженої гуманістичної та професійної

спрямованості, міцних знань не лише з фахових дисциплін, але й вікової психології, теорії й практики навчання і виховання, стійких інтересів та сформованості відповідних особистісних і професійних якостей. Звертаємо увагу, що важливим обов'язком викладача вищої школи є навчання здобувачів вищої освіти на високому науково-теоретичному і методичному рівні освітніх компонентів відповідної освітньої програми за спеціальністю, ведення наукової діяльності, підвищення фахового рівня, педагогічної майстерності, наукової кваліфікації.

Праця викладача закладу вищої освіти є складною через динамічні зміни на ринку праці, суспільні запити й, відповідно, модифікації в освітній галузі. Великі об'єми інформації, інтелектуальне перенапруження трудової діяльності, комунікативні й емоційні навантаження вимагають від педагога чітко розпланованих, організованих, дозованих дій у виконанні фахових завдань для збереження працездатності. Тому фахова педагогічна діяльність порівняно з рядом інших професій характеризується більшим ступенем нервово-психічного та емоційного напруження, що зумовлене і змістом, й умовами праці викладача.

Особливостями праці освітянина навчального закладу, яким притаманний стресогенний характер (а вони також актуалізують вимогу сформованості у педагогів умінь самоорганізації у професійній діяльності), є такі: творчий характер праці; регламентованість та нерегламентованість видів діяльності; високий ступінь академічної свободи; ненормованість за часом виду діяльності; фактор раптовості (сесія в студентів заочної форми навчання, незаплановані консультації, додаткові види діяльності); тривале інтелектуальне напруження, активна мобільність, висока інтенсивність комунікативної діяльності. Окрім цього, особливості фахової діяльності викладача визначають чіткі критерії професійної відповідності (наявність наукових ступенів, учених звань, опублікованих у реферованих наукових виданнях публікацій та ін.) та професійної ефективності (методична діяльність, виконання навчального навантаження, організаційно-педагогічна робота, профорієнтаційна робота,

участь та організація науково-практичних конференцій та ін.) (табл. 1).

Професійна діяльність, за висновками дослідників у галузі психології чи психології праці, з однієї сторони, сприяє професійному зростанню освітянина, його особистісно-професійному саморозвитку, а з іншої, – може негативно впливати через несприятливі чинники професійної діяльності або неможливість фахівця забезпечувати професійну самоефективність.

II. Визначення можливостей педагога на ринку освітніх послуг. Цей етап дозволяє проаналізувати становище за межами навчального закладу або серед колег і зрозуміти, які в педагога є можливості, а також, яких ризиків потрібно остерігатися.

Діяльність людини стимулюється її потребами та мотивами, яким притаманний або ціннісний характер, або вони є соціально несхвалюваними. Якщо, до прикладу, професійна діяльність для працівника є значущою, стимулюється бажанням досягати високих результатів праці, прагненням до творчого самовираження, можна говорити про ціннісну основу праці, якщо ж фахова діяльність стимулюється мотивом влади, прагнення до соціального визнання, вигоди, отримання винагороди, говоримо про прагматичні мотиви. Однак фахівець може досягати позитивних результатів праці й ефективно працювати за наявності й ціннісних, і прагматичних мотивів. Натомість їх нереалізованість може спричинити професійні деформації, стреси, професійне вигорання.

При оцінці оточуючого середовища бажано виявити можливості, які сприяють реалізації професійних якостей фахівця. Можливості відповідно до термінології SWOT-аналізу – це фактори, які наявні зараз та які можна очікувати в перспективі. Окрім того, аналіз зовнішніх ситуацій включає й визначення зовнішніх загроз, тобто перешкод на шляху досягнення мети. Цей етап аналізу допоможе систематизувати картину труднощів, із якими педагог стикається у своїй професійно-педагогічній діяльності.

SWOT-аналіз професійної діяльності викладача

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ol style="list-style-type: none"> 1. Високий рівень емоційної стійкості та волі 2. Адекватність поведінки у кризових ситуаціях 3. Високий рівень дисциплінованості та старанності 4. Високий рівень професіоналізму 5. Інноваційна активність 6. Високий рівень інформаційної компетентності, зокрема комунікабельність 7. Високий рівень правової компетентності 8. Великий стаж роботи у педагогічній сфері 9. Розвинені управлінські компетенції 10. Задовільний стан здоров'я 11. Впевненість у собі 12. Здатність об'єктивно оцінювати ситуацію 13. Креативність 14. Високий рівень інтелектуальних здібностей 15. Вік 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Нестійка нервова система, емоційна нестійкість 2. Вік 3. Невеликий стаж роботи (або відсутність досвіду роботи) у конкретній галузі 4. Незадовільний стан здоров'я 5. Відсутність цілеспрямованості 6. Недостача сили волі 7. Відсутність концентрації уваги на головному завданні 8. Низький рівень інноваційної активності та креативності, відсутність спроб випробувати себе у принципово нових видах діяльності 9. Відсутність гнучкості у процесі 10. Відсутність лідерських якостей 11. Низький рівень інтелектуального розвитку 12. Погана пам'ять 13. Низький рівень професійної компетентності 14. Конфліктність особистості 15. Невиконавчість, низький рівень дисциплінованості
Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Активний розвиток нових технологій 2. Зростання інвестицій на навчання кадрів 3. Підтримка та фінансування з боку держави 4. Розвиток міжнародних зв'язків 5. Зростання економіки 6. Політична стабільність 7. Зростання кількості соціальних гарантій 8. Підтримка талановитої молоді 9. Використання інтернет-ресурсів: створення Google Класів, Viber груп, ZOOM конференцій 10. Співпраця з колегами 11. Участь у семінарах, вебінарах, практичних заняттях 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Високий рівень безробіття 2. Конкуренція на ринку праці 3. Зростання витрат на навчання та підвищення кваліфікації 4. Кризові тенденції в економіці 5. Політична нестабільність 6. Екологічні кризи 7. Низький рівень соціальної підтримки держави 8. Міграція населення 9. Старіння нації 10. Професійне виснаження, стрес 11. Психоемоційне вигорання

III. Порівняння сильних і слабких сторін педагога з можливостями та загрозами освітнього ринку. Для порівняння можливостей педагога з умовами освітнього ринку й узагальнення результатів SWOT-аналізу застосовують матрицю SWOT, яка передбачає визначення заходів із розробки: 1) стратегії підтримки та розвитку сильних сторін реалізації можливостей зовнішнього середовища освітянина; 2) стратегії боротьби із загрозами

за допомогою застосування внутрішніх резервів; 3) стратегії, що скеровує дії педагога на використання можливостей для подолання слабких сторін його внутрішнього потенціалу; 4) стратегії, яка дає змогу педагогу не лише зміцнити свій потенціал, а й запобігти можливим загрозам у зовнішньому середовищі.

Бачимо, що результати формального моніторингу, SWOT-аналізу показують викладачу, на чому потрібно зосередитися для ро-

звитку своїх особистісних якостей, фахових навичок, конкретизації цілей своєї професійної діяльності тощо, що можна здійснити у процесі самостійної пізнавальної діяльності, проходження обов'язкових курсів підвищення кваліфікації, участі в методичній роботі закладу або здійснення інших альтернативних способів підвищення кваліфікації.

Роль рефлексії у педагогічній діяльності визначається тим, що її застосування дає змогу виробити самостійну стратегію діяльності в особливих соціальних ситуаціях, зокрема: щоб переосмислити набутий досвід педагогічної діяльності від колег, викладачів інших закладів освіти; адаптуватися в освітньому середовищі, що динамічно змінюється (нові обсяги інформації, зміна й виникнення нових професій, оновлення знань та ін.); осмислити цілі своєї педагогічної діяльності.

Проведення SWOT-аналізу є важливим під час здійснення стратегічного планування, оскільки його технологія - це ефективний, доступний засіб оцінки суті проблеми та управлінської ситуації в освітньому закладі. Він дає можливість: систематизувати проблемні ситуації; краще розуміти структуру ресурсів, на які слід звертати увагу в удосконаленні фахових компетентностей на перспективу; відстежувати загальний стан зовнішнього та внутрішнього середовища; виділяти і використовувати нові потенційні можливості швидше, ніж конкуренти; обирати оптимальний шлях розвитку та уникати небезпек; приймати зважені рішення щодо освітніх процесів. Основною перевагою SWOT-аналізу є простота і можливість затратити невеликі кошти на його проведення, а також гнучкість і наявність безлічі варіантів. Недоліками, на які потрібно звертати увагу, є: неможливість врахування всіх перспектив та загроз; суб'єктивність вибору та ранжування факторів зовнішнього і внутрішнього середовища; погана адаптація до середовища, яке постійно змінюється.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Проведення SWOT-аналізу є важливим для здійснення стратегічного планування, оскільки його технологія - це ефективний, доступний засіб оцінки стану проблеми та управлінської ситуації в освітньому закладі. Він дає можливість: систематизувати проблемні ситуації; краще розуміти структуру ресурсів, на яких потрібно акцентувати увагу в удосконаленні діяльності та розвитку закладу на перспективу; відстежувати загальний стан зовнішнього та внутрішнього середовища; виділяти і використовувати нові потенційні можливості швидше, ніж конкурен-

ти; обирати оптимальний шлях розвитку та уникати небезпек; приймати зважені рішення щодо освітніх процесів.

Сподіваємося, що запропонована методика сприятиме нашому професійному розвитку. Кожен педагог зможе проаналізувати власні сильні сторони, виявити резерви для майбутнього професійного зростання. Адже від уміння аналізувати своє лекційне чи практичне заняття, педагогічні ситуації, які виникають у професійній діяльності, результати педагогічних впливів здобувача вищої освіти, результати своєї праці залежить можливість викладача регулювати свою педагогічну діяльність. SWOT-аналіз дає можливість зосередитися на сильних сторонах, мінімізувати слабкі, уникати загроз і використовувати можливості, що виникають в освітньому середовищі. Для усунення слабких сторін необхідний професійний саморозвиток, у результаті чого розвиваються навички дослідницької діяльності, які потім інтегруються у педагогічну діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Skrok K. Educational Skills of Prospective Chemistry Teachers. Book of Abstracts "European variety in chemistry education". Faculty of Chemistry. Jagiellonian University, Kraków 2005. P. 29-32.
2. Коновалова О., Андрущакевич Т. SWOT-аналіз як основний інструмент стратегічного управління, його переваги і недоліки. URL: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58123.doc.htm.
3. Ісаєнко В. М. SWOT-аналіз і аналіз прогалин (GAP-аналіз) політик, програм, планів і законодавчих актів у галузі освіти й науки та підготовка рекомендацій щодо їх удосконалення відповідно до положень Конвенції Ріо. Херсон : ФОП Грінь Д.С., 2016. С. 106.
4. Остапович Б., Бужанська М. SWOT-аналіз – саморефлексія педагогічної діяльності. *VIII Науково-методична конференція "Сучасні тенденції навчання хімії"* : тези доповідей науково-методичної конференції. Львів : Вид-во Львівського національного університету імені Івана Франка, 18 березня 2022 р. С. 19.
5. Ocasio W., Joseph J. Rise and Fall – or Transformation? The Evolution of Strategic Planning at the General Electric Company, 1940-2006. *Long Range Planning*. 2008. Vol. 41. P. 248-272.
6. Єльнікова Г. В. Теорія і методика оцінювання результатів діяльності загальноосвітнього навчального закладу. *Теорія і методика*

управління освітою. 2012. № 1 (8). URL: <http://tme.uomo.edu.ua/docs/8/4.pdf>.

7. Борисов В. В., Бобилева Я. В. Освітнє середовище як чинник формування культурних ідентичностей молоді. *Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]*. Сер. : Педагогічні та історичні науки. 2014. Вип. 119. С. 5-10.

8. Мирончук Н. М. Основи самоорганізації у професійній діяльності : навчально-методичний посібник. Житомир : Житомирський державний університет ім. І. Франка, 2020. С. 133.

9. Марусинець М. М. Професійна рефлексія як чинник професійного самовизначення майбутнього педагога початкових класів. *Вісник післядипломної освіти*. 2009. Вип. 11(1). С. 135-143. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2009_11\(1\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2009_11(1)_19).

10. Dobrev S. Reflex as a stepping stone of valuable reverse relation in education of mother tongue. *Knowledge – International Journal. Humanities*. 2018. 26(3). С. 751-757.

11. Кондратець І. В. Роль мотиваційно-цільового етапу технології формування рефлексивної культури в системі професійного саморозвитку педагогів. *Педагогіка вищої та середньої школи : збірник наукових праць*. 2013. Вип. 38. С. 386-390.

REFERENCES

1. Skrok K. (2005), Educational Skills of Prospective Chemistry Teachers, Book of Abstracts “European variety in chemistry education”. Faculty of Chemistry., Jagiellonian University, Kraków, r. 29-32.

2. Konovalova O. and Andruschakevych T. SWOT-analiz iak osnovnyj instrument stratehichnoho upravlinnia, joho perevahy i nedoliky, available at: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58123.doc.htm.

3. Isaienko, V. M. (2016), SWOT-analiz i analiz prohalyn (GAP-analiz) polityk, prohram, planiv i zakonodavchykh aktiv u haluzi osvity j nauky ta pidhotovka rekomendatsij schodo ikh udoskonalennia vidpovidno do polozhen' Konventsij Rio, FOP Hrin' D.S., Kherson, s. 106.

4. Ostapovych B. and Buzhans'ka M. SWOT-analiz – samorefleksiiia pedahohichnoi diial'nosti, VIII Naukovo-metodychna konferentsiia “Suchasni tendentsii navchannia khimii” : tezy dopovidej naukovo-metodychnoi konferentsii, Vyd-vo L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka, L'viv, 18 bereznia 2022 r. S. 19.

5. Ocasio W. and Joseph J. (2008), Rise and Fall – or Transformation? The Evolution of Strategic Planning at the General Electric Company, 1940-2006, *Long Range Planning*, vol. 41, r. 248-272.

6. Yel'nykova, H. V. (2012), Teoriia i metodyka otsiniuvannia rezul'tativ diial'nosti zahal'noosvitn'oho navchal'noho zakladu, *Teoriia i metodyka upravlinnia osvitoiu*, № 1 (8), available at: <http://tme.uomo.edu.ua/docs/8/4.pdf>.

7. Borysov, V. V. and Bobyleva, Ya. V. (2014), Osvitnie seredovysche iak chynnyk formuvannia kul'turnykh identychnostej molodi, *Naukovi zapysky [Natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova]*. Ser. : Pedahohichni ta istorychni nauky., vyp. 119, s. 5-10.

8. Myronchuk, N. M. (2020), Osnovy samoorhanizatsii u profesijnij diial'nosti : navchal'no-metodychnyj posibnyk, Zhytomyr'skyj derzhavnyj universytet im. I. Franka, Zhytomyr, s. 133.

9. Marusynets', M. M. (2009), Profesijna refleksiiia iak chynnyk profesijnoho samovyznachennia majbutn'oho pedahoha pochatkovykh klasiv, *Visnyk pisliadyplomnoi osvity*, vyp. 11(1), s. 135-143, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2009_11\(1\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2009_11(1)_19).

10. Dobrev S. (2018), Reflex as a stepping stone of valuable reverse relation in education of mother tongue, *Knowledge – International Journal. Humanities.*, 26(3), s. 751-757.

11. Kondratets', I. V. (2013), Rol' motyvatsijno-tsil'ovoho etapu tekhnolohii formuvannia refleksyvnoi kul'tury v systemi profesijnoho samorozvytku pedahohiv, *Pedahohika vyschoi ta seredn'oi shkoly : zbirnyk naukovykh prats'*, vyp. 38, s. 386-390.

Стаття надійшла до редакції 22 березня 2023 року

УДК 338.18.78

Демидчук Л. Б.,

ludalv.ua@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8718-0996,

Researcher ID: G-1456-2019,

к.т.н., доц., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

СУТНІСТЬ ЯКОСТІ ТРАНСПОРТНО-ЕКСПЕДИЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ТА ЛОГІСТИЧНІ ПРИНЦИПИ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

***Анотація.** У статті розглянуто питання сутності якості транспортно-експедиційного обслуговування (ТЕО) та логістичних принципів його ефективності. Наголошено, що транспортний сервіс в Україні не відповідає міжнародним вимогам за якістю обслуговування. Рівень розвитку транспортно-експедиторської галузі, якість послуг, що надаються, конкурентоспроможність українських компаній та їхня фінансова спроможність дуже відстають від середньосвітових показників, а це призводить до значних фінансових втрат і негативно позначається на іміджі національної транспортної системи загалом. Водночас вважається, що зусилля з розвитку транспортно-експедиційної діяльності в Україні мають бути спрямовані на підвищення їхньої якості. У зв'язку з цим своєчасне вирішення проблем управління якістю транспортно-експедиційних послуг виступає важливим етапом оптимізації експедиційної діяльності. Показано, що підставою виокремлення кількох доволі великих груп складових елементів ТЕО слугує розуміння будь-якої системи як сукупності безлічі елементів, що перебувають у відносинах і зв'язках один із одним, утворюють певну цілісність, єдність. А проблема управління якістю ТЕО є однією з першорядних, пов'язаною з виконуваною роллю транспорту як найважливішої інфраструктурної галузі економіки. Способом вирішення питань управління якістю ТЕО виступає її забезпечення, що виражається в ефективному управлінні перевізним процесом, що являє собою цілеспрямований вплив на організацію використання знарядь і засобів праці (транспортних засобів) та на поведінку персоналу, який бере безпосередню участь у переміщенні вантажів або пасажирів. Суб'єкти ринку ТЕО мають досить обмежену базу даних щодо перевізників і ще скромніший досвід організації перевезень, вони не можуть охопити для аналізу весь обсяг різних варіантів доставки вантажів, що не завжди дає їм змогу вибрати найоптимальніший варіант транспортування. Сформована система на рівні дрібних транспортно-експедиційних компаній діє на засадах мережевого маркетингу, але замість залучення нових учасників "іззовні" відбувається відокремлення їх від уже існуючих на ринку підприємств. Запропоноване наступне трактування поняття "управління якістю транспортно-експедиційного обслуговування", під яким розуміється безперервна поетапна взаємодія керуючої та керованої підсистем (взаємодія суб'єктів управління) на стратегічній, корпоративній, навчальній основі, спрямована на забезпечення якості транспортно-експедиційного обслуговування. Доведено, що управління якістю ТЕО проектується на нижні рівні управління, які впливають на систему показників і критеріїв для оцінювання результативності процесів, структурних підрозділів, діяльності керівників і персоналу, а також враховує формування стратегії розвитку та цілі конкретних компаній, що здійснюють ТЕО.*

Ключові слова: транспортно-експедиторська діяльність, транспортний процес, логістика, вантаж, логістичний центр, ефективність, надійність та якість перевезень.

Demydchuk L. B.,

ludalv.ua@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8718-0996,

Researcher ID: G-1456-2019,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship, Trade and Logistics, Live University of Trade and Economics, L'viv

THE ESSENCE OF THE QUALITY OF FREIGHT FORWARDING SERVICES AND LOGISTICS PRINCIPLES OF ITS EFFICIENCY

Abstract. *The article deals with the essence of the quality of freight forwarding services (FFS) and the logistical principles of its efficiency. It is emphasized that the transportation service in Ukraine does not meet international requirements for the quality of service. The level of development of the freight forwarding industry, the quality of services provided, the competitiveness of Ukrainian companies and their financial solvency lag far behind the global average, which leads to significant financial losses and negatively affects the image of the national transportation system as a whole. At the same time, it is believed that efforts to develop freight forwarding activities in Ukraine should be aimed at improving their quality. In this regard, the timely resolution of the problems of quality management of freight forwarding services is an important stage in the optimization of forwarding activities. It is shown that the basis for the allocation of several rather large groups of constituent elements of the feasibility study is the understanding of any system as a set of many elements that are in relations and connections with each other, forming a certain integrity, unity. And the problem of feasibility study quality management is one of the most important, related to the role of transport as the most important infrastructure sector of the economy. The way to solve the issues of feasibility study quality management is to ensure it, which is expressed in the effective management of the transportation process, which is a targeted impact on the organization of the use of tools and means of labor (vehicles) and on the behavior of personnel directly involved in the movement of goods or passengers. The market participants in the feasibility study have a rather limited database of carriers and even more modest experience in organizing transportation; they cannot cover the entire range of different options for cargo delivery for analysis, which does not always allow them to choose the most optimal transportation option. The existing system at the level of small freight forwarding companies operates on the basis of network marketing, but instead of attracting new participants from the outside, they are separated from the enterprises already existing in the market. The following interpretation of the concept of "quality management of freight forwarding services" is proposed, which means a continuous step-by-step interaction of the managing and managed subsystems (interaction of management entities) on a strategic, corporate, and educational basis, aimed at ensuring the quality of freight forwarding services. It is proved that the quality management of the FFS is projected to the lower levels of management, which affect the system of indicators and criteria for evaluating the performance of processes, structural units, activities of managers and staff, and also takes into account the formation of a development strategy and the goals of specific companies that carry out the FFS.*

Key words: forwarding activities, transportation process, logistics, cargo, logistics center, efficiency, reliability and quality of transportation.

JEL Classification: F15; L91; P45; R49

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2023-72-04>

Постановка проблеми. Транспортно-експедиційне обслуговування (далі – ТЕО) в сучасній підприємницькій діяльності являє сукупність складних взаємодій, що утворюються в процесі руху товарно-матеріальних цінностей між різноплановими та різнорівневими елементами системи, які перебувають на значній відстані один від одного та нерідко функціонують у принципово відмінних умовах. Ситуація, що склалася, впливає на перелік завдань, що постають перед системою ТЕО, і, на наш погляд, на розуміння самого терміна “транспортно-експедиційне обслуговування”.

Традиційно під ТЕО розуміють діяльність у галузі перевезень, що охоплює весь комплекс операцій і послуг із доставки товару від виробника продукції до споживача, а також координацію дій різних учасників процесу руху товарно-матеріальних цінностей у ланцюжку створення цінності для клієнта [13, 15]. Таке трактування дасть змогу уявити ТЕО в досить широкому розумінні, оскільки для раціональної організації перевезення з урахуванням співвідношення “ціна-якість” повсюдно використовують послуги експедиторських компаній.

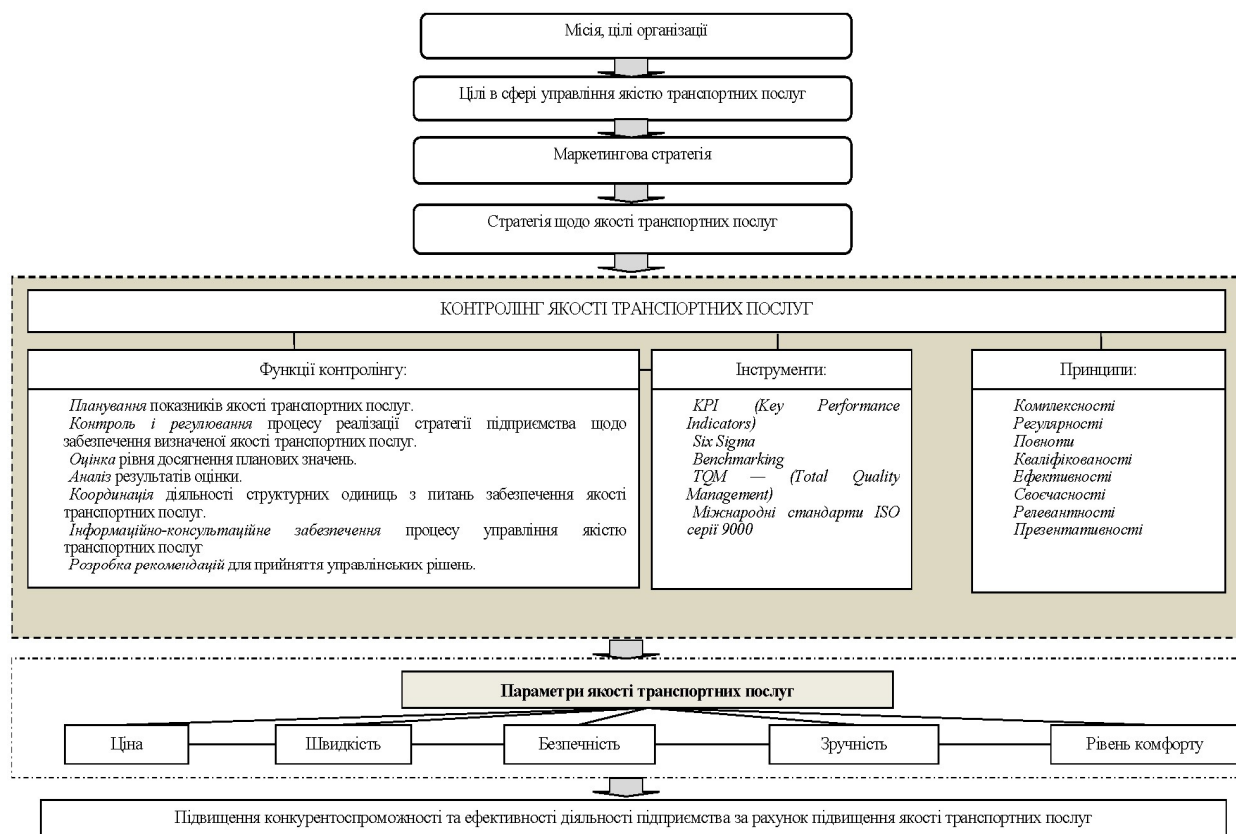

Рис. 1. Місце контролінгу в управлінні якістю транспортних послуг

Джерело: складено за [2, 4, 6, 8]

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На думку багатьох учених і практиків, під управлінням якістю продукції, у т. ч. і ТЕО, розуміють постійний, планомірний процес впливу на всіх рівнях на умови, що забезпечують не тільки створення продукції або послуги оптимальної якості, а й повноцінне їх використання (рис. 1).

За оцінками експертів, наразі транспортний сервіс в Україні не відповідає міжнародним вимогам за якістю обслуговування [4, 6, 8, 15]. Рівень розвитку транспортно-експедиторської галузі, якість послуг, що надаються, конкурентоспроможність українських компаній та їхня фінансова спроможність дуже відстають від середньосвітових показників, що, в свою чергу, призводить до значних фінансових втрат і негативно позначається на іміджі національної транспортної системи загалом.

Зусилля з розвитку транспортно-експедиційної діяльності в Україні мають бути спрямовані на підвищення їхньої якості. У зв'язку з цим своєчасне виявлення проблем управління якістю транспортно-експедиційних послуг виступає важливим етапом оптимізації експедиційної діяльності.

Постановка завдання. Метою було дослідження якості транспортно-експедиційного обслуговування та логістичних принципів його ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система якості інноваційного розвитку транспортно-експедиційного обслуговування – це один із засобів досягнення цілей підприємства, що вирізняється з-поміж інших засобів своєю новизною, насамперед для цієї компанії і, можливо, для галузі, ринку, споживачів. Система якості інноваційного розвитку підпорядкована загальній стратегії підприємства. Вона задає цілі інноваційної діяльності, вибір засобів їх досягнення та джерела залучення цих коштів.

У системі ТЕО можна виокремити кілька доволі великих груп складових елементів (рис. 2). Підставою такого поділу може слугувати розуміння будь-якої системи як сукупності безлічі елементів, що перебувають у відносинах і зв'язках один із одним, утворюють певну цілісність, єдність. У межах цього підходу можна зробити низку висновків.

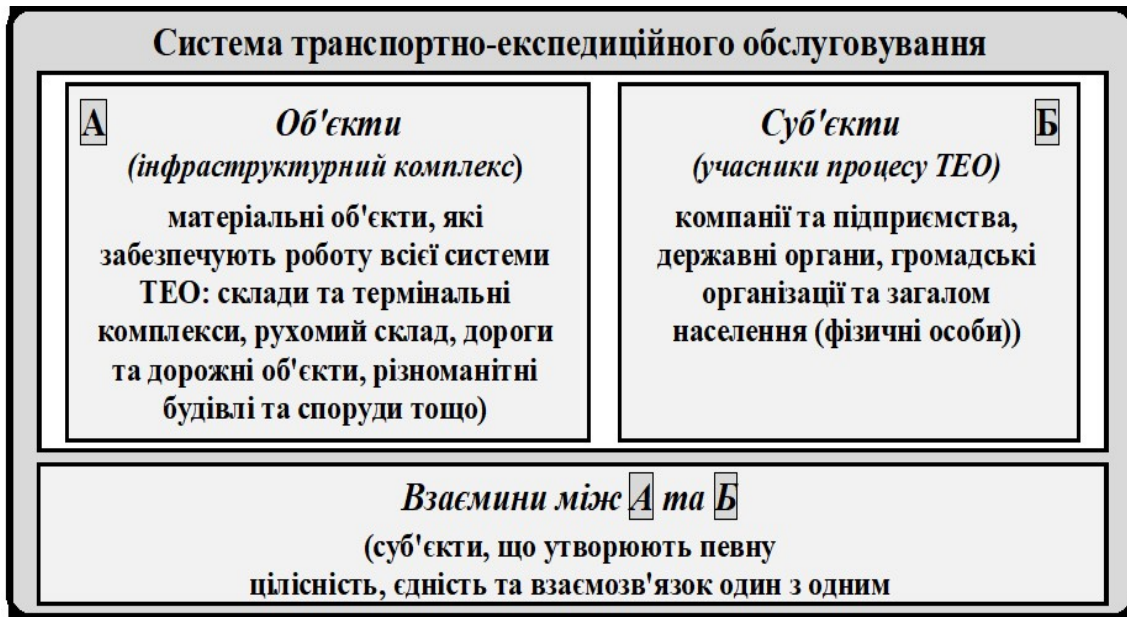

Рис. 2. Складові елементи системи ТЕО

Джерело: власна розробка

По-перше, законодавча база ТЕО в Україні в основному представлена кількома главами ЦК України, Законом України про транспортно-експедиційне обслуговування, а також статутами окремих видів транспорту [1, 9].

По-друге, немає стандартів і єдиних підходів до класифікації послуг експедиторів, не кажучи вже про ліцензування, що в кінцевому підсумку позначається на економіці країни в цілому.

По-третє, складські площі в Україні все ще не мають оптимальної структури [7]. За наявності позитивних тенденцій, наприклад, як будівництво нових складських комплексів, модернізація наявних, ця сфера все ще характеризується доволі великою кількістю проблем: невідповідністю наявної структури складів потрібній, істотною диспропорцією розподілу складів територією країни, відсутністю адаптивних програмних продуктів тощо. Усе це відбувається на тлі зростаючої потреби не просто в складських комплексах, а в повномасштабних терміналах, які могли б взяти на себе функцію товаророзподілу й обробки вантажів, ставши сполучною ланкою між різними видами транспорту. Зазвичай вони розташовуються в ключових точках транспортної мережі, об'єднуючи в єдине ціле автомобільні мережі, залізницю, водні та повітряні маршрути. На даний момент часу в Україні в подібній якості частіше виступають морські та річкові порти, аеропорти, залізничні термінали. При

цьому найчастіше вони об'єднують лише по два види транспорту, тоді як для Європи характерні термінали, що об'єднують три і більше види транспорту.

По-четверте, рухомий склад країни також потребує належної уваги. Поряд із загальними для всіх видів транспорту і співзвучними вже зазначеним проблемам складського комплексу, невідповідністю наявної структури парку рухомого складу, його зношеності є досить специфічні для кожного виду транспорту моменти. Так, на автомобільному транспорті як позитивні тенденції можна відзначити перехід на транспортні засоби, що відповідають вищим екологічним вимогам, оновлення парку рухомого складу, однак до європейських показників нам усе ще далеко. До того ж більшість зарубіжних автовиробників не планують найближчими роками вихід на український ринок із новими сучасними моделями транспортних засобів [5, 11].

Поряд з цим, проблема управління якістю ТЕО є однією з першорядних, пов'язаною з виконуваною роллю транспорту як найважливішої інфраструктурної галузі економіки. Способом вирішення питань управління якістю ТЕО виступає її забезпечення, що виражається в ефективному управлінні перевізним процесом, що являє собою цілеспрямований вплив на організацію використання знарядь і засобів праці (транспортних засобів) та на поведінку

персоналу, який бере безпосередню участь у переміщенні вантажів або пасажирів.

Тому якість транспортної продукції характеризується ступенем використання вантажовласниками суспільної корисності діяльності транспорту і може бути оцінена ступенем реалізації споживчої вартості його продукції з боку вантажовласників (рис. 3).

Для суб'єктів ринку ТЕО можна відзначити, що понад 50 % компаній, представлених на ньому, – це мікрокомпанії [13, 18]. Маючи досить обмежену базу даних щодо перевізників і ще скромніший досвід організації перевезень, вони не можуть охопити для аналізу весь обсяг різних варіантів доставки вантажів, що не завжди дає їм змогу вибрати найоптимальніший варіант транспортування.

При цьому, якщо вони не можуть самі надати послугу, то залучають інших експедиторів, створюючи багаторівневі посередницькі ланцюжки, які збільшують вартість доставки вантажу для клієнтів і ускладнюють процес обліку доходів різних компаній-експедиторів. Таким чином, сформована система на рівні дрібних транспортно-експедиційних компаній діє на засадах мережевого маркетингу, але замість залучення нових учасників “іззовні” відбувається відокремлення їх від уже існуючих на ринку підприємств. Усе це призводить до певного “броунівського руху” клієнтів і

експедиторів у межах ринку, що само собою не сприяє його стабільності та прозорості. При цьому стандарти діяльності існують лише на рівні компаній, причому найчастіше великих, яких не так багато. Тому основним завданням на поточному етапі має стати організація, упорядкування діяльності суб'єктів транспортно-експедиційного ринку.

Управління транспортно-експедиторською діяльністю в ланцюгах постачань дає змогу, з одного боку, гарантувати наявність товару в споживача з виконанням умов щодо часу доставки і збереження вантажу і, з іншого, – запобігти надлишку запасів на складах клієнта, що може призвести до підвищення витрат на зберігання або до втрат внаслідок інертності запасів та їхнього “старіння”.

Основною метою управління транспортно-експедиторською діяльністю (далі – ТЕД) в ланцюгах поставок є підвищення якості обслуговування клієнтів за умови оптимізації транспортних, складських та інших пов'язаних із ними витрат. З логістичної точки зору ТЕД є якраз тим елементом, який і забезпечує існування вантажних і транспортних потоків та управління ними. Водночас транспортне обслуговування ланцюгів постачань саме має здійснюватися на принципах логістики, запозичених із їх загального складу (табл. 1).

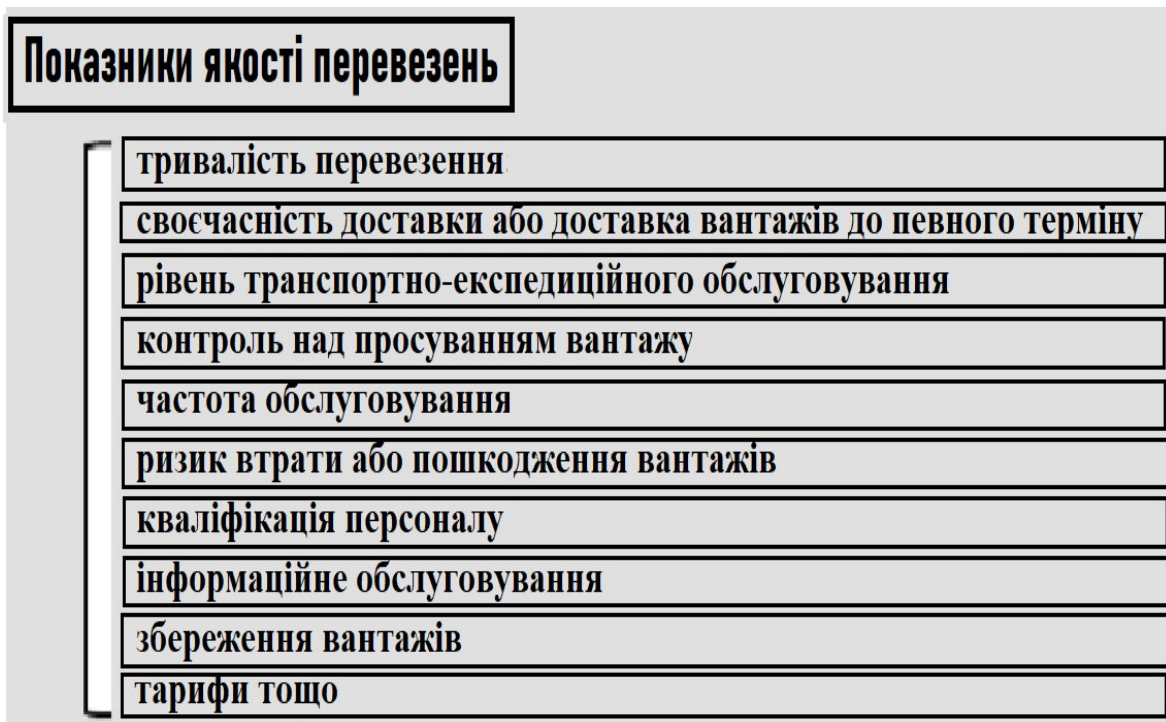

Рис. 3. Показники оцінювання рівня якості вантажних перевезень

Джерело: узагальнено за [2, 4, 6, 8]

Принципи логістики в транспортному обслуговуванні

№ з/п	Принцип	Загальна характеристика
1	Принцип оптимальності	Усі транспортні процеси мають розвиватися при всіх можливих варіантах тільки за найбільш раціональним сценарієм, виходячи з обраних критеріїв: наявність або відсутність під'їзних шляхів і транспортної інфраструктури, дальність перевезень, складність маршрутів тощо
2	Принцип надійності	Усі транспортні процеси мають забезпечувати дотримання графіка відправлення, руху, перевалки, прибуття. Взаємодія транспортних засобів має здійснюватися таким чином, щоб уникати запізнь одних і простоїв інших видів транспорту. Імовірність зриву руху матеріального потоку з вини транспорту має бути мінімальною.
3	Принцип інтеграції	ТЕД виступає в ролі фасилітатора логістичного ринку, інтегруючи сторонні організації для виконання різних функціональних транспортно-логістичних операцій і процедур
4	Принцип ефективності	Робота транспорту має здійснюватися так, щоб повністю задовольняти потреби в перевезенні вантажів і пасажирів за дотримання таких умов: - максимально повне завантаження транспортних засобів із погляду їхньої вантажопідйомності та вантажомісткості; - підвищення коефіцієнта використання пробігу, забезпечення завантаження на зворотний або наступний рейс; - зниження загальних витрат на транспортування

Джерело: узагальнено за [3, 17]

У межах розроблення принципів логістичного управління ТЕД використовують методику розподілу повноважень суб'єктів транспортного ринку. Цільовою установкою при цьому є підвищення оперативності взаємодії та зниження транзакційних витрат. Опрацювання організаційних рішень слід вести в таких напрямках [10, 12]:

– розподіл обов'язків між вантажовідправниками, перевізниками, експедиторами та вантажоодержувачами;

– цивільна відповідальність суб'єктів транспортного ринку за дотримання обов'язків за договором перевезення вантажу;

– зниження ймовірності виникнення логістичних ризиків або оперативна нейтралізація наслідків непередбачених подій;

– координація роботи внутрішньовиробничого і магістрального транспорту, здійснюваної як власними силами учасників ланцюгів постачань, також і силами сторонніх транспортно-експедиторських підприємств, включно з аутсорсинговим потенціалом.

Незважаючи на те, що за логістичного підходу до організації ТЕД в ланцюзі поставок з'являються додаткові ланки (рис. 4) (перевізників та експедиторів слід розглядати як логістичних посередників, які утворюють рівневу ієрархію товаропровідних систем), сукупні логістичні витрати знижуються, що підкреслює економічну доцільність концепції логістизації транспортного ринку. Загалом транспортно-експедиторські організації часто інтегрують у собі функціонал експедитора й агента.

Сутність процесів управління логістичними транспортно-експедиторськими системами полягає у своєчасному здійсненні операцій доставки з вантажними одиницями товару оптимальних об'ємів і надійно захищених від впливу навколишнього середовища. Ця обставина забезпечує економію часу на переміщення товару до споживача, збереження його кількості та якості, удосконалення складів і складських операцій, механізмів і вантажних операцій, рухомого складу і транспортних операцій, а також гарантує врахування вимог матеріально-технічного забезпечення, збуту, виробничо-технологічної комплектації, сервісу та інших логістичних операцій.

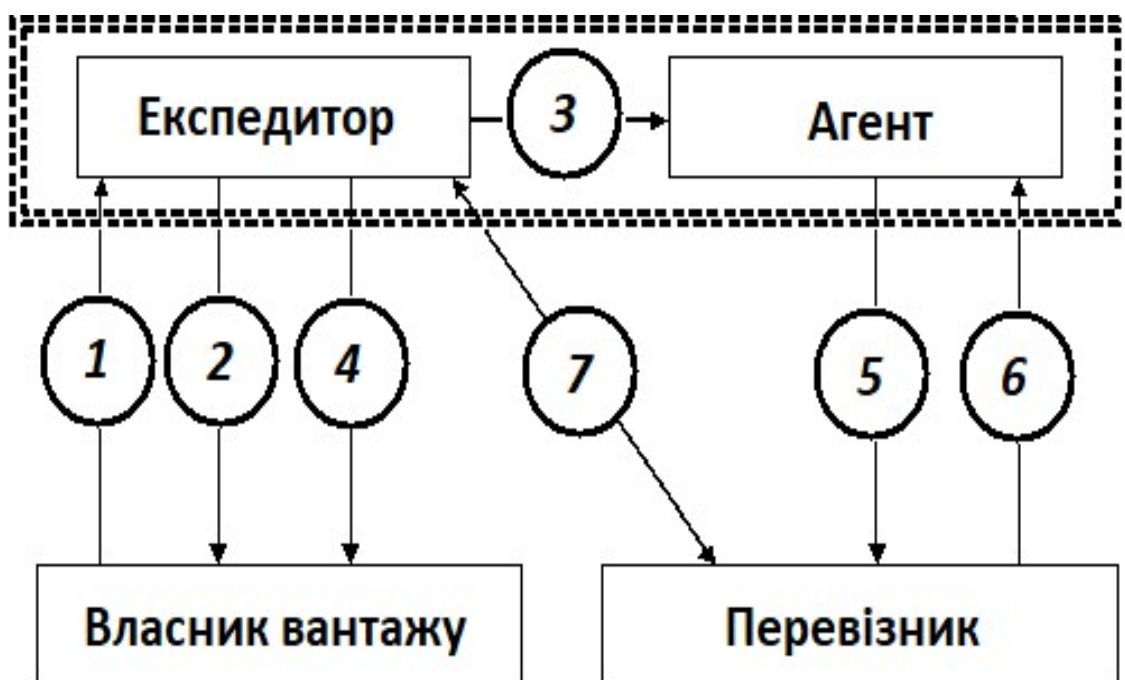

Рис. 4. Позичування суб'єктів транспортногo ринку:

- 1 – договір транспортногo експедирування; 2 – пошук вантажовласників;
- 3 – пошук перевізників; функції агентів; 4 – робота з вантажами;
- 5 – робота з транспортними засобами;
- 6 – договір транспортногo агентування; функції експедиторів;
- 7 – укладення договорів перевезення вантажів

Джерело: власна розробка

Контейнеризація та пакування створюють об'єктивні передумови для підвищення ефективності логістичного менеджменту, а також для розвитку інтегрованих логістичних транспортно-експедиторських систем, оскільки вони забезпечують:

- зростання продуктивності роботи працівників, зайнятих на підйомно-транспортних, вантажно-розвантажувальних, складських, комплектувальних, комерційних, перевізних операціях, а також у суміжних підсистемах обслуговуваних систем;

- скорочення капітальних і експлуатаційних витрат на виконання підйомно-транспортних, вантажно-розвантажувальних, складських, комплектувальних і комерційних операцій, а також виробничої бази, необхідної для їх здійснення;

- підвищення надійності обслуговування споживачів, виробничо-транспортно-складських зв'язків і процесів їх здійснення.

При цьому слід пам'ятати, що проблема забезпечення якості та її управління в ТЕО залежить від організаційної культури, а саме: від якості праці людей і від рівня їхніх відносин. Основу забезпечення якості виконання транспортно-експедиційних операцій і послуг, супутніх логістичному процесу доставки товару, становить діяльність транспортно-експедиторської фірми з оптимізації процесу руху товару (рис. 5). В такому контексті слід уточнити, що метою логістики транспортно-експедиторських послуг є мінімізація витрат на доставку вантажів від виробника до одержувача.

Рис. 5. Взаємозв'язок логістичного процесу доставки товару і транспортно-експедиційного обслуговування

Джерело: складено за [2, 11, 16]

Останнім часом чітко намітилася тенденція до перетворення транспортно-експедиторських фірм і 2PL- і 3PL-провайдерів. Тому залежно від етапу просування товару в ланцюзі поставок експедитор бере на себе виконання таких логістичних операцій і процедур:

- вантажні операції, у тому числі підготовка вантажів до транспортування (перевірка якості та кількості вантажів, надійність пакування, відповідність маркуванню тощо), навантаження вантажу на рухомий склад, перевантаження вантажу з одного виду транспорту на інший у процесі доставки, розвантаження;

- проміжне зберігання вантажів (комплектація, розукрупнення, консолідація і перетарування вантажів), складські операції;

- вибір раціональних варіантів перевезення вантажів одержувачу з визначенням вартості доставки вантажів, здійсненням необхідних розрахунків із вантажовласниками, контроль просування вантажів;

- оформлення транспортних і товаросупровідних документів, виконання консультативної підтримки.

Саме тому слід вважати, що поява та еволюція ринку транспортно-експедиторських послуг мають об'єктивний і закономірний характер, а самі транспортно-експедиторські компанії постають як логістичні посередники в системі управління процесами руху товарів. Крім того, ринок транспортно-експедиторських послуг є ключовою складовою комерційної логістики і частиною інтегрованого ринку – сукупності виробничих, торговельних і сервісних підприємств.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Побудова будь-якого логістичного утворення, зокрема й логістичної системи управління транспортно-експедиторськими послугами, потребує виявлення та вивчення відповідних законів. Логістика - організація наукового знання і практичного досвіду в конкретній галузі господарської діяльності. Процес побудови функціонального цілого в економічних системах товароруку здійснює дві сили: впорядкування зв'язків, їх відтворення та розвиток за рахунок внутрішніх джерел енергії (самоорганізація системи) і впорядкування зв'язків за рахунок зовнішнього впливу (організація системи як цілого).

Таким чином, логістичний менеджмент транспортно-експедиторської діяльності є ефективним інструментом підвищення ефективності процесу доставки продукції від постачальника до отримувача.

Беручи до уваги розглянуті визначення та враховуючи специфіку ТЕО, нами пропонується наступне трактування поняття “управління якістю транспортно-експедиційного обслуговування”, під яким розуміється безперервна поетапна взаємодія керуючої та керованої підсистем (взаємодія суб’єктів управління) на стратегічній, корпоративній, навчальній основі, спрямована на забезпечення якості транспортно-експедиційного обслуговування. Таке визначення спирається на гармонізацію відносин між правовим, економічним, інформаційним, кадровим, організаційним забезпеченням, а також контролю, що забезпечує сталий розвиток транспортно-експедиційного обслуговування. Якісними характеристиками такого управління є: якість кадрового забезпечення; якість ресурсного забезпечення; якість суб’єкта супроводу транспортно-експедиційних послуг; якість взаємодії транспортно-експедиційних компаній із клієнтами; планування якості; задоволеність суб’єктів виробничого процесу якістю транспортно-експедиційного обслуговування та у підсумку – акумулююча якість (сформована якість ТЕО).

Управління якістю ТЕО проектується на нижні рівні управління, які впливають на систему показників і критеріїв для оцінювання результативності процесів, структурних підрозділів, діяльності керівників і персоналу, а також ураховує формування стратегії розвитку та цілі конкретних компаній, що здійснюють ТЕО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрєєнков В. А., Григоров О. М., Дідик В. Г. та ін. Правове регулювання транспортних коридорів в Європейському Союзі та в Україні. К. : Державний департамент з питань адаптації законодавства, 2007. 244 с.
2. Бекетов Ю. О., Ковалік А. О. Вдосконалення методів управління якістю перевезень вантажів автотранспортом. *Комунальне господарство міст*. 2021. Том 3. Вип. 163. С. 173-178.
3. Зеніна-Біліченко А. С. Використання принципів логістики при удосконаленні процесів планування виробничої діяльності

підприємства. *Ефективна економіка*. 2012. № 10, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1438>.

4. Карминский А. М., Фалько С. Г. и др. Контроллинг. К. : Фінанси та статистика, 2006. 336 с.

5. Колодій П. В., Демидчук Л. Б. Засади дослідження автомобільного транспорту в національній економіці. *Актуальні наукові дослідження в сучасному світі*. 2022. Вип. 5(85), С. 163-169.

6. Кучерук Г. Ю., Назаренко А. С. Контролінг в управлінні якістю транспортних послуг. Institutional Repository of Vadym Hetman Kyiv National Economic University. Metadata, citation and similar papers at core.ac.uk. 2012. С. 356-362.

7. Носар А. А. Економічна діагностика регіональних особливостей розвитку сфери складської логістики в Україні. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. Том 6. № 1. С. 344-352.

8. Одинцова І. М., Сорокіна С. В. Формирование системы контроллинга затрат для обеспечения устойчивого сбалансированного развития предприятия. *Економіка. Управління. Інновації: електронне наукове фахове видання*. 2011. Вип. 2. С. 356-362.

9. Про транспортно-експедиторську діяльність: Закон України від 1.07.2004 р. № 1955-IV (в ред. від 01.01.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1955-15#Text>.

10. Резнік Н. П., Харчевнікова Л. С., Пугачова В. Р. Проблеми та перспективи розвитку логістичного сектору в Україні. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2021. Том 6. № 4. С. 30-35.

11. Савич О. П. Сучасні тенденції і перспективи розвитку глобального автомобільного ринку. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5178>.

12. Собкевич О. В., Шевченко А. В., Русан В. М. та ін. Антикризисна політика в реальному секторі економіки України: пріоритетні напрями і завдання. Київ : НІСД, 2022. 72 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep>.

13. Стадник В. Г. Тенденції розвитку міжнародного транспортно-експедиційного бізнесу. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 6. Т. 2. С. 297-300.

14. Ireland R., Cantens Th., Yasui T. An Overview of Performance Measurement in

Customs Administrations. *WCO Research Paper*. 2021. No. 13. URL: <http://www.wcoomd.org/fitopics/research/dia/17C6950D0AEF4B5B9D4E78683A36E4F9>.

15. Kryvoruchko O., Shynkarenko V., Popova N. Quality Management of Transport Services: Concept, System Approach, Models of Implementation. *International Journal of Engineering & Technology*, 7 (4.3). 2018. 472-476. URL: https://www.researchgate.net/publication/329170422_Quality_Management_of_Transport_Services_Concept_System_Approach_Models_of_Implementation.

16. Lafkihi M., Pan S., Ballot E. Freight Transportation Service Procurement: A literature review and future research opportunities in Omnichannel E-commerce. *Elsevier*. URL: <https://www.elsevier.com/about/policies/open-access-licenses/elsevier-user-license>.

17. Lobo M., Pinho T. Lean tools applied in transport and logistics services. *Frecuencia continua*. 2019. Vol. 5, no. 1. URL: <http://portal.amelica.org/ameli/journal/167/1671501014/html/>.

18. McKinnon A. Performance measurement in freight transport: Its contribution to the design, implementation and monitoring of public policy. *OECD*. Kuehne Logistics University. *Hamburg*, 2015. 23 p. URL: <https://www.itf-oecd.org/sites/default/files/docs/mckinnon.pdf>.

19. Premkumar P., Gopinath S. & Mateen A. () Trends in third party logistics – the past, the present & the future. *International Journal of Logistics Research and Applications*. 2021. 24:6. Pp. 551-580.

REFERENCES

1. Andrieienkov, V. A. Hryhorov, O. M. Didyk, V. H. ta in. (2007), Pravove rehuliuвання transportnykh korydoriv v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Ukraini, Derzhavnyi departament z pytan adaptatsii zakonodavstva, K., 244 s.

2. Beketov, Yu. O. and Kovalik, A. O. (2021), Vdoskonalennia metodiv upravlinnia yakistiu perevezen vantazhiv avtotransportom, *Komunalne hospodarstvo mist*, Tom 3, Vyp. 163, s. 173-178.

3. Zienina-Bilichenko, A. S. (2012), Vykorystannia pryntsypiv lohistyky pry udoskonalenni protsesiv planuvannia vyrobnychoi diialnosti pidpriemstva, *Efektivna ekonomika*, № 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1438>.

4. Karmynskyi, A. M. Falko, S. H. y dr. (2006), Kontrollynh, Finansy ta statystyka, K., 336 s.

5. Kolodii, P. V. and Demydchuk, L. B. (2022), Zasady doslidzhennia avtomobilnoho transportu v natsionalnii ekonomitsi, *Aktualni naukovi doslidzhennia v suchasnomu sviti*, vyp. 5(85), s. 163-169.

6. Kucheruk, H. Yu. and Nazarenko, A. S. (2012), Kontrolinh v upravlinni yakistiu transportnykh posluh. Institutional Repository of Vadym Hetman Kyiv National Economic University. Metadata, citation and similar papers at core.ac.uk. S. 356-362.

7. Nosar, A. A. (2021), Ekonomichna diahnozyka rehionalnykh osoblyvosti rozvytku sfery skladskoi lohistyky v Ukraini, *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, Tom 6, № 1, s. 344-352.

8. Odyntsova, I. M. and Sorokyna, S. V. (2011), Formyrovanye systemy kontrollynha zatrat dlia obespechenia ustoichyvoho sbalansyrovannoho rozvytyia predpriatyia, *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii: elektronne naukove fakhove vydannia.*, vyp. 2, s. 356-362.

9. Pro transportno-ekspedytorsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 1.07.2004 r. № 1955-IV (v red. vid 01.01.2022), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1955-15#Text>.

10. Reznik, N. P. Kharchevnikova, L. S. and Puhachova, V. R. (2021), Problemy ta perspektyvy rozvytku lohistychnoho sektoru v Ukraini, *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*, Tom 6, № 4, c. 30-35.

11. Savych, O. P. (2016), Suchasni tendentsii i perspektyvy rozvytku hlobalnoho avtomobilnoho rynku, *Efektivna ekonomika*, № 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5178>.

12. Sobkevych, O. V. Shevchenko, A. V. Rusan, V. M. ta in. (2022), Antykryzova polityka v realnomu sektori ekonomiky Ukrainy: priorityetni napriamy i zavdannia, NISD, Kyiv, 72 s., available at: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep>.

13. Stadnyk, V. H. (2011), Tendentsii rozvytku mizhnarodnoho transportno-ekspedytsiinoho biznesu, *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, № 6, T. 2, s. 297-300.

14. Ireland R., Cantens Th. and Yasui T. (2021), An Overview of Performance Measurement in Customs Administrations, *WCO Research Paper*, No. 13, available at:

<http://www.wcoomd.org/fr/topics/research/dia/17C6950D0AEF4B5B9D4E78683A36E4F9>.

15. Kryvoruchko O., Shynkarenko V. and Popova N. (2018), Quality Management of Transport Services: Concept, System Approach, Models of Implementation, *International Journal of Engineering & Technology*, 7 (4.3), 472-476, available at: https://www.researchgate.net/publication/329170422_Quality_Management_of_Transport_Services_Concept_System_Approach_Models_of_Implementation.

16. Lafkihi M., Pan S. and Ballot E. Freight Transportation Service Procurement: A literature review and future research opportunities in Omnichannel E-commerce, *Elsevier*, available at: <https://www.elsevier.com/about/policies/open-access-licenses/elsevier-user-license>.

17. Lobo M. and Pinho T. (2019), Lean tools applied in transport and logistics services,

Frecuencia continua, vol. 5, no. 1, available at: <http://portal.amelica.org/ameli/journal/167/1671501014/html/>.

18. McKinnon A. (2015), Performance measurement in freight transport: Its contribution to the design, implementation and monitoring of public policy. *OECD*. Kuehne Logistics University. *Hamburg*, 23 p., available at: <https://www.itf-oecd.org/sites/default/files/docs/mckinnon.pdf>.

19. Premkumar P., Gopinath S. & Mateen A. (2021), Trends in third party logistics – the past, the present & the future, *International Journal of Logistics Research and Applications*, 24:6, pp. 551-580.

Стаття надійшла до редакції 11 квітня 2023 року

УДК 338.656

Іванюта П. В.,

kafedra.managementvki@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1320-5473,

д.держ.упр., доц., професор кафедри менеджменту, маркетингу та підприємництва, Вінницький кооперативний інститут, м. Вінниця

Білецька Н. В.,

tukviynat@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-6922-3614,

к.е.н., доц., проректор з навчально-педагогічної роботи, ПВНЗ Вінницький інститут конструювання одягу та підприємництва, м. Вінниця

Покровишук Л. М.,

liudmyla_pokrovshchuk@gmail.com, ORCID ID: 0009-0009-9611-9092,

к.пед.н., ПВНЗ Вінницький інститут конструювання одягу та підприємництва, м. Вінниця

Гріщенко І. В.,

i.grischenko@ukr.net, ORCID ID:0000-0002-4429-4579,

викладач, Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

ОБҐРУНТУВАННЯ ФУНКЦІЙ УПРАВЛІННЯ ТА БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ БЮДЖЕТУВАННЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

Анотація. У статті досліджується актуальність застосування на підприємстві функцій і бізнес-процесів. І поряд з тим визначено, що за рахунок застосування бізнес-процесів у діяльність підприємства функції управління, які знаходяться всередині них, мають постійно перетікаючі властивості. Виявлено, що функції управління на підприємстві застосовуються за умови існування лінійно-функціональної організаційної структури, а бізнес-процеси – дивізіональної організаційної структури. Саме така структура є у великих корпораціях, де структурними підрозділами є підприємства зі значним обсягом виробництва продукції та належним асортиментним рядом продукції чи послуг. А дивізіональна організаційна структура є у високорозвинених країнах світу і виступає як головний чинник розвитку підприємництва. Незважаючи на різноманітність функцій, головна функція керівника – прийняття рішень. Керівник вирішує, що робити, як робити, і несе за це відповідальність. Однак функція прийняття рішень не може виконуватися ефективно, якщо керівник не володіє всіма економічними знаннями (умінням аналізувати, передбачати, планувати, контролювати). І тому функції управління узгоджуються з його процесами, що ґрунтують сферу діяльності підприємства, пов'язаної з використанням ресурсів, перетворювальними і відтворювальними діями і, насамкінець, випуском кінцевого продукту – як головного результату різноманітного управління й прийняття керівником рішень. Тому що під час прийняття рішень застосовують такі управлінські функції: організацію, координацію виконання рішення, і, нарешті, контроль і оцінку його. А до бізнес-процесів управління входять: чітке формулювання цілей із урахуванням всієї сукупності зовнішніх і внутрішніх умов; підготовка і всебічна оцінка варіантів рішень, для того щоб забезпечити найбільш повну інформацію прийняття рішень; встановлення конкретних взаємопов'язаних завдань для кожного об'єкта управління, виходячи з необхідного його вкладу в досягнення спільної мети; узгодження термінів, необхідних і наявних ресурсів для досягнення поставлених цілей.

Ключові слова: менеджмент, підприємство, структурні підрозділи, функції, бізнес-процеси, бюджетування, ефективність.

Ivanyuta P. V.,

kafedra.managementvki@gmail.com, ORCID ID:0000-0002-1320-5473,

Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor, Professor of the Department of Management, Marketing and Entrepreneurship, Vinnytsia Cooperative Institute, Vinnytsia

Biletska N. V.,

tukviynat@gmail.com, tukviynat@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-6922-3614,

Ph.D, Associate Professor, Vice-Rector for Scientific-Pedagogical Work, Vinnytsia Institute of Clothing Design and Entrepreneurship, Vinnytsia

Pokrovshchuk L. M.,

liudmyla_pokrovshchuk@gmail.com, ORCID ID:0009-0009-9611-9092,

Ph.D, Vinnytsia Institute of Clothing Design and Entrepreneurship, Vinnytsia

Grischenko I. V.,

i.grischenko@ukr.net, ORCID ID:0000-0002-4429-4579,

Lecturer, Vinnytsia Educational and Scientific Institute of Economics of the West Ukrainian National University, Vinnytsia

SUSTANTIATION OF MANAGEMENT FUNCTIONS AND BUSINESS PROCESSES AT THE CURRENT STAGE OF BUDGETING AND MANAGEMENT

Abstract. *The article examines the relevance of the application of functions and business processes at the enterprise. And at the same time, it was determined that due to the application of business processes in the activity of the enterprise, the management functions that are inside them have constantly flowing properties. It was found that the management functions at the enterprise are applied under the condition of the existence of a linear functional organizational structure, and business processes - of a divisional organizational structure. Such a structure exists in large corporations, where the structural divisions are enterprises with a significant volume of production and an appropriate range of products or services. And the divisional organizational structure exists in highly developed countries of the world and acts as the main factor in the development of entrepreneurship. Despite the variety of functions, the main function of the manager is decision-making. The manager decides what to do, how to do it and bears responsibility for it. However, the decision-making function cannot be performed effectively if the manager does not possess all economic knowledge (the ability to analyze, predict, plan, control). And therefore, management functions are consistent with its processes, which base the sphere of activity of the enterprise, related to the use of resources, transformative and reproductive actions and, finally, the release of the final product - as the main result of various management and decision-making by the manager. Because the following managerial functions are used during decision-making: organization, coordination of the implementation of the decision, and finally, its control and evaluation. And management business processes include: clear formulation of goals, taking into account the entire set of external and internal conditions; preparation and comprehensive assessment of decision options, in order to provide the most complete decision-making information; establishment of specific interrelated tasks for each object of management, based on its necessary contribution to the achievement of a common goal; coordination of terms, necessary and available resources to achieve the set goals.*

Key words: management, enterprise, structural subdivisions, functions, business processes, budgeting, efficiency.

JEL Classification: L23, L26

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2023-72-05>

Постановка проблеми. Вітчизняна управлінська практика у сфері підприємницької діяльності характеризується застосуванням функцій управління. Тоді як зарубіжна практика узагальнюється бізнес-процесами, які роблять функції управління постійно перетікаючими особливостями. Це пояснюється тим, що у високорозвинених зарубіжних країнах існують великі корпорації, де структурними підрозділами є підприємницькі одиниці, які працюють на самостійній основі, на власний розсуд ведуть галузеву діяльність, відзначаються певною асортиментною політикою і водночас взаємодіють між собою. В той час у вітчизняних умовах виникнення великих корпоративних утворень до сих пір перебуває у зародковому стані, хоча в останні роки воно дещо наростало. А отже слід зазначити, що організаційна структура у суб'єктах підприємницької діяльності є дивізіонального типу, в той час як у вітчизняних реаліях здебільшого лінійно-функціонального типу. А дивізіональна організаційна структура за рахунок виникнення і наростання великих корпоративних утворень лише відносно недавно набувається. Саме тому дослідження функцій управління разом із бізнес-процесами є актуальним на сьогоднішній день.

Водночас процесний підхід передбачає доведення управлінського рішення через канали управління на різні рівні управління, що призводить до дезагрегації управлінського процесу на підсистеми та функціональні рівні. В цьому закладені основні засади системного управління на підприємстві.

При виконанні управлінських функцій необхідно враховувати розбіжності між організаціями – ситуаційні змінні (внутрішні та зовнішні). Всі ситуаційні змінні і функції управління взаємопов'язані, їх компоненти неможливо розглядати ізольовано. Зміна будь-якого важливого фактора відображається на всій організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси щодо прийняття рішень із застосуванням функцій та процесів управління досліджувалися науковими працями таких вчених: Л. А. Колота, О. Є. Кузьміна, А. А. Мазаракі, А. Ф. Мельника, Г. В. Осовської, М. І. Петренка та інших.

Але водночас необхідно зазначити, що дослідження та обґрунтування спільних зв'язків між функціями управління і бізнес-процесів на

підприємстві, а також їх взаємозамінюваності і взаємодоповнюваності є у недостатній мірі.

Постановка завдання - полягає у дослідженні на основі прийняття управлінських рішень застосування функцій і бізнес-процесів управління на підприємстві, спрямованих для досягнення кінцевого результату.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціональний (регулярний) підхід до менеджменту дає відповідь на запитання "як управляти?". Функціональний підхід свідчить про те, що робота менеджерів полягає у поєднанні та координуванні використання ресурсів (людські, фінансові, фізичні, інформаційні), спрямованих на досягнення цілей підприємства [1; 5, с. 77-80]. Цей підхід містить у собі чотири основні функції менеджменту: планування, організація, контроль, регулювання.

I. Функція планування передбачає розроблення стратегії й тактики досягнення встановлених цілей та завдань, складання планів та графіків реалізації окремих заходів управління, орієнтованих на досягнення визначеної мети управління як у цілому по підприємству, так і по його окремих структурних підрозділах. Реалізація функції планування здійснюється шляхом розроблення різноманітних планів, які можна класифікувати за такими ознаками:

- предмет планування (план здійснення управління);
- терміни планування (оперативні, короткострокові, середньострокові);
- масштаб планування (в цілому по підприємству, по його структурних підрозділах, за напрямками діяльності);
- сфера планування (маркетинг, фінанси, виробництво, інвестиції).

II. Функція організації у процесі управління забезпечує практичну реалізацію прийнятих планів, тобто відповідає за їх виконання. З цією метою необхідно документально оформити прийняття плану у вигляді наказу по підприємству, забезпечити ознайомлення з ним фахівців та персоналу, довести конкретні завдання до виконавців та проводити систематичний контроль за перебігом їх виконання. З функцією організації пов'язане і питання розподілу матеріальних, фінансових та трудових ресурсів між окремими напрямками управлінського процесу, створення умов для виконання запланованого графіка проведення окремих заходів.

III. Функція контролю у процесі управління діяльністю підприємства забезпечує нагляд і перевірку відповідності функціонування підприємства до встановлених показників плану зовнішньоекономічної діяльності, передбачає розроблення стандартів його перебігу у вигляді певної системи кількісних показників, що дають змогу перевіряти результативність та ефективність окремих заходів, своєчасно вносити зміни до розробленого плану на підприємстві. Існує три етапи управлінського контролю.

Перший етап – встановлення критеріїв (нормативів) – це точне визначення цілей, що повинні бути досягнуті у встановлений керівництвом відрізок часу. Воно ґрунтується на планах, розроблених у процесі планування.

Другий етап – це вимірник досягнення протягом періоду встановлених цілей, планів і завдань, шляхом порівняння з очікуваними результатами.

Третій етап – підприємницькі дії, якщо це необхідно, піддаються корекції серйозних відхилень від початкового плану.

IV. Функція регулювання – це надзвичайно важлива і складна функція управління. Найважливішою особливістю функції регулювання є її всеосяжність. Вона поширюється на всі процеси, що відбуваються на підприємстві, і на всіх людей, що працюють на ньому, незалежно від їхнього рангу і статусу, від директора до кожного працівника. Функція регулювання полягає у забезпеченні оперативності управління, ефективності функціонування системи в умовах постійних зовнішніх та внутрішніх впливів на неї і передбачає розроблення та організацію виконання оперативних управлінських рішень, їх корегування, підготовку

особового складу до дій у конкретних ситуаціях.

Регулювання є основною функцією, оскільки жодна інша функція не може бути спрямована на керований об'єкт, обминувши функцію регулювання. Тільки через виконання функції регулювання може бути здійснений зв'язок суб'єкта управління з керованим об'єктом.

У менеджменті виділяють такі види регулювання [2]:

1. Безпосереднє регулювання – стосується підприємства в цілому, організаційної структури управління і структури апарату управління. До регламентуючих документів відносяться відповідно статут підприємства, положення про лінійні та функціональні підрозділи, посадові інструкції.

2. Регулювання на основі норм – встановлює певні норми поведінки людей, що зайняті у виробництві та управлінні. Регулювання виявляється як у розробці та проектуванні процесів (дотримання норм і нормативів), так і управлінні ними.

3. Регулювання за допомогою інструктування – ґрунтується на методичній допомозі й інформаційному забезпеченні виконання майбутньої роботи. Інструктування – це настанова, докладне пояснення, попередження, вказівка з дотримання, виконання чого-небудь тощо.

Поряд із вищезазначеним, слід обґрунтувати, що існує така технологія функціонального управління, яка відображена на рис. 1.

При визначенні послідовності складання бюджетів необхідно брати до уваги бізнес-процеси, які відбуваються на підприємстві [3, с. 180]. Загальний вигляд проєкції бізнес-процесів на бюджет наведений на рисунку 2.

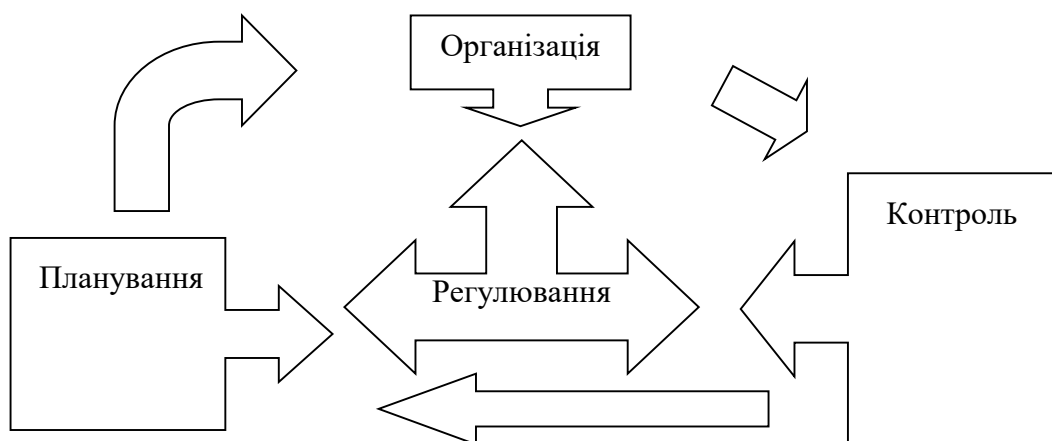

Рис. 1. Технологія функціонального управління на підприємстві

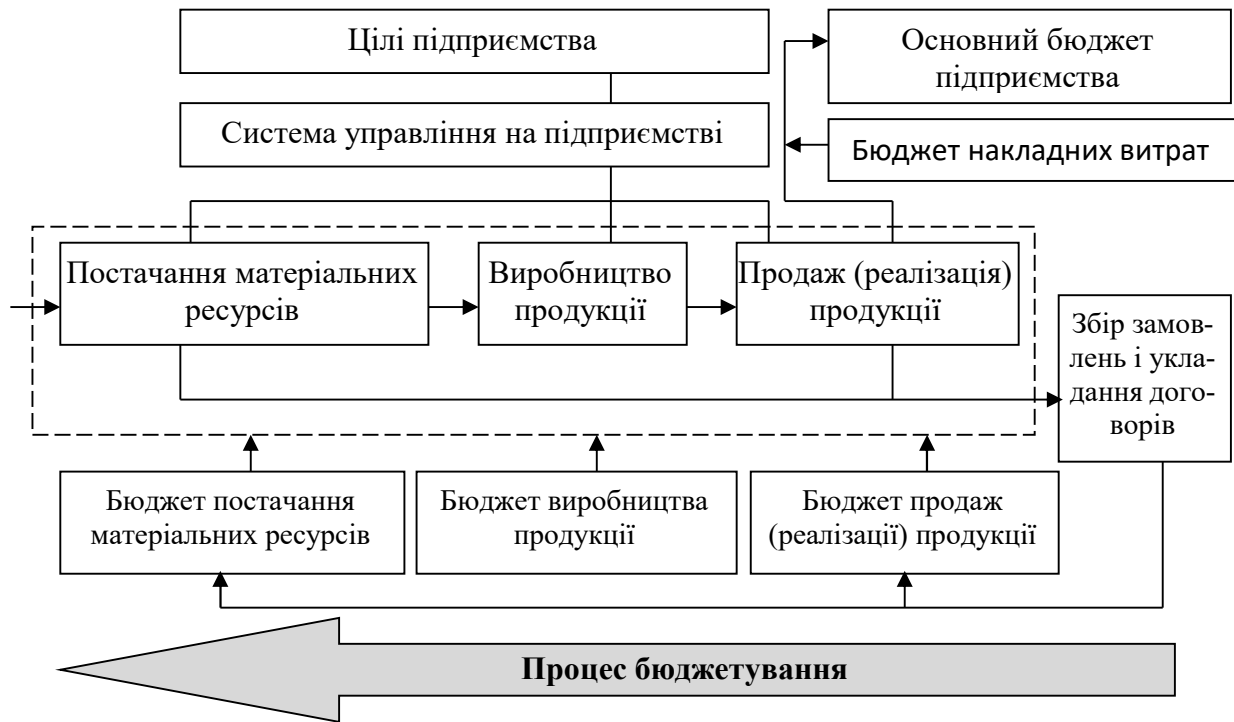

Рис. 2. Типова декомпозиція проєкції бізнес-процесів на підприємстві

Тут принциповим положенням є те, що процес бюджетування відбувається в напрямі, протилежному реальному перебігу основних бізнес-процесів підприємства [4, с. 102].

Наприклад, якщо бізнес-процеси на підприємстві починаються з постачань матеріальних ресурсів і закінчуються продажами (реалізацією) виробленої на підприємстві продукції, то процес бюджетування повинен відбуватися навпаки – починаючи з продаж продукції, після цього – її виробництвом, і закінчуючи постачаннями матеріальних ресурсів [7, с. 186].

Бізнес-процеси підприємства показують організацію його діяльності у формі опису пе-

ретворень, призначених на створення, виробництво і реалізацію продукції (товарів, робіт, послуг). Такі описи допомагають краще представити організацію діяльності, регламентувати, автоматизувати, управляти підприємством в умовах ринкової економіки [8, 9].

Деталізація бізнес-процесів “зверху-вниз” дозволяє виходити на створення документа “Положень про структурний підрозділ”, де передбачені виконання заздалегідь закріплених функцій управління.

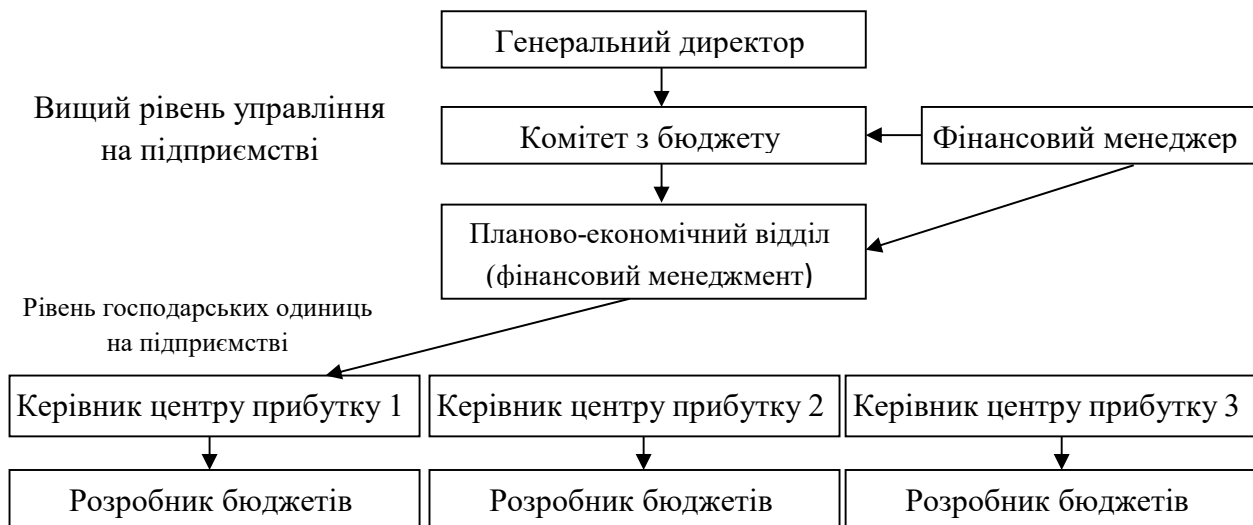

Рис. 3. Ієрархія структурних підрозділів підприємства як ЦФВ (центрів фінансової відповідальності), де бізнес-процеси мають спільні риси з функціями управління

Бізнес-процеси складання бюджетів на підприємстві, спираючись на його організаційну та фінансову структуру, здійснюються у такому порядку (рис. 3) [10]:

- планування у структурних підрозділах підприємства;
- затвердження планів у планово-економічному відділі і фінансовій службі;
- контроль виконання планів планово-економічним відділом, фінансовою службою, керівниками структурних підрозділів;
- формування звітів керівниками структурних підрозділів;
- аналіз виконання планів по план-фактному порівнянню планово-економічним відділом, фінансовою службою, керівниками структурних підрозділів – разом із інформаційно-обчислювальним відділом;
- ведення іншої документації та структурування інформаційного забезпечення.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Ефективність функцій і процесів управління на підприємстві – економічна категорія, що віддзеркалює результативність господарських та економічних зв'язків, яка полягає у мінімізації витрат та максимізації доходу від участі підприємства у міжнародному поділі праці.

Функціональний підхід у менеджменті – підхід, що ґрунтується на комплексному вивченні основних функцій управління, у перебігу яких здійснюється ефективний вплив на об'єкт управління і досягається мета управління.

Характеризуючи функціональний підхід, слід звернути увагу, що він зорієнтований на використання окремих функцій менеджменту, оскільки безпосередню діяльність підприємства необхідно проаналізувати та спланувати таким чином: визначити цілі, проаналізувати можливий вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, спрогнозувати очікувані результати, сформулювати варіанти поведінки підприємства та вибрати оптимальний.

Оскільки менеджмент – це послідовність виконання окремих функцій, то він передбачає також і процесний погляд на управління, який передбачає проходження окремих етапів управління, завдяки яким забезпечується його ефективність.

В подальшому бізнес-процеси на підприємстві, які містять у собі функціональний підхід у багатократному розмірі і спираються на

організаційну структуру, мають подальшу перспективу у дослідженні управлінської діяльності і є рекомендованим напрямом для наукового дослідження. Тому що на теперішній час в Україні збільшуються темпи об'єднання підприємств у велику корпоративну структуру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колот Л. А. Менеджмент – моя спеціальність = I Major in Management : навч. посіб. для вищ. навч. закл. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 252 с.
2. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. Теоретичні та прикладні засади менеджменту : навчальний посібник. 4-те вид. Львів : Львівська політехніка, Інтелект-Захід, 2015. 369 с.
3. Мазур В. С. Нові підходи і форми менеджменту, як особливого типу управління. *Пріоритети економічного розвитку України: історія та сьогодення*. Вінниця, 2016. С. 178-183.
4. Мельник А. Ф., Велещук С. С. Управління змістом робіт : навчальний посібник. Тернопіль : Економічна думка, 2015. 272 с.
5. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності : навчальний посібник / за ред. А. А. Мазаракі. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. 824 с.
6. Осовська Г. В., Масловська Л. Ц., Осовський О. А. Менеджмент організацій : підручник. Київ : Кондор, 2016. 366 с.
7. Петренко М. І., Драбовський А. Г., Іванюта П. В., Петренко В. М. Бюджетування на підприємстві : підручник. Вінниця : ТОВ “Меркьюрі-Поділля”, 2022. 600 с.
8. Петренко М. І., Драбовський А. Г., Іванюта П. В., Петренко В. М. Фінансовий менеджмент з основами фінансової діагностики підприємства : підручник / за заг. ред. професора М. І. Петренка. у 2-х т. Т. 1. Вінниця : “МЕРКЬЮРІ-ПОДІЛЛЯ”, 2021. 456 с.
9. Петренко М. І., Драбовський А. Г., Іванюта П. В., Петренко В. М. Фінансовий менеджмент з основами фінансової діагностики підприємства : підручник / за заг. ред. професора М. І. Петренка. у 2-х т. Т. 2. Вінниця : “МЕРКЬЮРІ-ПОДІЛЛЯ”, 2021. 520 с.
10. Савчук В. П. Оптимізація фондового портфелю : Інтернет-портал для управлінців. URL : <http://www.management.com.ua/finance/fin013.html>.

REFERENCES

1. Kolot, L. A. (2015), *Menedzhment – moya spetsial'nist' = I Major in Management : navch. posib. dlya vyshch. navch. zakl.*, Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, K., 252 s.

2. Kuz'min, O. Ye. and Mel'nyk, O. H. (2015), *Teoretychni ta prykladni zasady menedzhmentu : navchal'nyy posibnyk. 4-te vyd.*, Vyd-vo NU "L'vivs'ka politekhnika", L'viv, 369 s.

3. Mazur, V. S. (2016), *Novi pidkhody i formy menedzhmentu, yak osoblyvoho typu upravlinnya, Priorytety ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: istoriya ta s'ohodennya*, Vinnytsya, s. 178-183.

4. Mel'nyk, A. F. and Veleshchuk, S. S. (2015), *Upravlinnya zmistom robit : navchal'nyy posibnyk*, Ekonomichna dumka, Ternopil', 272 s.

5. *Menedzhment zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti : navchal'nyy posibnyk*, za red. A. A. Mazaraki (2012), Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, K., 824 s.

6. Osovs'ka, H. V. Maslovs'ka, L. Ts. and Osovs'ky, O. A. (2016), *Menedzhment orhanizatsiy: pidruchnyk*, Kondor, K., 366 s.

7. Petrenko, M. I. Drabovs'ky, A. H. Ivanyuta, P. V. and Petrenko, V. M. (2022), *Byudzhetuvannya na pidpryyemstvi : pidruchnyk*, TOV "Merk'yuri-Podillya", Vinnytsya, 600 s.

8. Petrenko, M. I. Drabovs'ky, A. H. Ivanyuta, P. V. and Petrenko, V. M. (2021), *Finansovyi menedzhment z osnovamy finansovoyi diagnostyky pidpryyemstva : pidruchnyk*, za zag. red. profesora M. I. Petrenka. u 2-h t. T. 1. TOV "Merk'yuri-Podillya", Vinnytsya, 456 s.

9. Petrenko, M. I. Drabovs'ky, A. H. Ivanyuta, P. V. and Petrenko, V. M. (2021), *Finansovyi menedzhment z osnovamy finansovoyi diagnostyky pidpryyemstva : pidruchnyk*, za zag. red. profesora M. I. Petrenka. u 2-h t. T. 2. TOV "Merk'yuri-Podillya", Vinnytsya, 520 s.

10. Savchuk, V. P. *Optyimizatsiya fondovoho portfelyu : Internet-portal dlya upravlintsiv*, available at : <http://www.management.com.ua/finance/fin013.html>.

Стаття надійшла до редакції 18 березня 2023 року

УДК 336.7(477)

Мединська Т. В.,

tetyanamed16@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7998-4107,

Researcher ID F-6372-2019,

к.е.н., доц., доцент кафедри фінансів, економічної безпеки, банківської справи та страхового бізнесу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Боднарюк І. Л.,

i.l.bodnariuk@nuwm.edu.ua, ORCID ID: 0000-0003-3621-4193,

к.е.н., доц., доцент, голова циклової комісії управління та адміністрування ВСП “Рівненський технічний фаховий коледж НУВГП”, м. Рівне

ОБЛІГАЦІЇ ВНУТРІШНЬОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЗИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНВЕСТУВАННЯ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. В умовах війни зростає навантаження на державний бюджет, що, з однієї сторони, зумовлено збільшенням видатків на оборону, соціальну сферу, а з іншої, – зменшенням доходів з огляду на руйнування житлової та промислової інфраструктури, зменшення обсягу ВВП та міграцію населення. Окрім того, доходи населення стрімко знижуються, а відтак і можливості громадян донатити та підтримувати матеріально ЗСУ стають дедалі меншими. У таких складних макроекономічних умовах ОВДП, у тому числі військові облигації, – потужний фінансовий інструмент залучення коштів до державного бюджету і фінансування армії фізичними, юридичними особами та територіальними громадами. Важливим аспектом підтримки бюджету країни є популяризація такого способу інвестування коштів для підтримки держави в умовах війни. Метою дослідження є особливості емісії, розміщення, купівлі та погашення ОВДП, в тому числі військових облигацій. Основними результатами дослідження є визначення класифікаційних ознак та видів державних облигацій, особливостей інвестування в ОВДП, встановлення взаємозв'язку повноважень органів державного управління у процесі емісії та розміщення ОВДП, аналіз динаміки та структури операцій суб'єктів економіки та НБУ з ОВДП. У статті проведено прогнозування облигацій, які знаходяться в власності НБУ залежно від загального обсягу емітованих облигацій, методом апроксимації тренду. Використовуючи рівняння тренду, можемо прогнозувати обсяг ОВДП, за допомогою якого НБУ здійснює грошово-кредитне регулювання та забезпечує залучення коштів до державного бюджету. Перспективним напрямком досліджень у даному напрямку є розробка прогнозних моделей для інших суб'єктів економіки: юридичних та фізичних осіб та територіальних громад. Важливою є також популяризація даного виду інвестування задля збільшення фінансових ресурсів держави в умовах війни для забезпечення обороноздатності країни.

Ключові слова: ОВДП, військові облигації, інвестиції, дохід, держава, бюджет, погашення.

Medynska T. V.,

tetyanamed16@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7998-4107,

Researcher ID F-6372-2019,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Economic Security, Banking and Insurance Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Bodnariuk I. L.,

i.l.bodnariuk@nuwm.edu.ua, ORCID ID: 0000-0003-3621-4193,

Ph.D., Associate Professor, Chairman of the Cyclical Commission of Management and Administration, Separate Structural Unit "Rivne Technical Vocational College of the NUWENM", Rivne

DOMESTIC GOVERNMENT LOAN BONDS AS A TOOL FOR INVESTMENT IN THE ECONOMY OF UKRAINE DURING THE WAR

Abstract. *In the conditions of war, the burden on the state budget is increasing, which, on the one hand, is caused by an increase in expenditures on defense and the social sphere, and on the other hand, by a decrease in income, due to the destruction of residential and industrial infrastructure, a decrease in the volume of GDP and population migration. In addition, the incomes of the population are rapidly decreasing, and as a result, the opportunities of citizens to donate and financially support the Armed Forces are becoming lower. In such difficult macroeconomic conditions, government bonds, including military bonds, are a powerful financial tool for attracting funds to the state budget and financing the army by individuals, legal entities and territorial communities. An important aspect of supporting the country's budget is the popularization of this method of investing funds to support the state in wartime. The purpose of the research is the peculiarities of issuance, placement, purchase and repayment of government bonds, including military bonds. The main results of the study are the determination of classification features and types of government bonds, the features of investing in government bonds, the establishment of the interrelationship of the powers of state authorities in the process of issuance and placement of government bonds, the analysis of the dynamics and structure of operations of economic entities and the NBU with government bonds. The article predicts bonds owned by the NBU depending on the total volume of issued bonds using the trend approximation method. Using the trend equation, we can forecast the volume of DGB, with the help of which the NBU carries out monetary regulation and ensures the attraction of funds to the state budget. Prospective areas of research in this direction are the development of predictive models for other subjects of the economy: legal entities and individuals as well as territorial communities. It is also important to popularize this type of investment in order to increase the state's financial resources in war conditions to ensure the country's defense.*

Key words: DGB, military bond, investment, income, state, budget, repayment.

JEL Classification: H63

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2023-72-06>

Постановка проблеми. Понад 200 років тому США використовували військові облигації для збору коштів на потреби війни, які вперше з'явилися у 1812 році. Під час Першої світової війни почалися масові випуски та розміщення військових облигацій, що дозволило Сполученим Штатам виплатити більше половини витрачених коштів із 30 млрд доларів, а вже під час Другої світової війни 85 млн громадян придбали ОВДП на суму приблизно 185 млрд доларів США, що є рекордом для всіх міжнародних операцій із продажу військових облигацій під час війни. Військові облигації також були введені в Англії під час Першої світової війни, зібравши майже 3 млрд фунтів стерлінгів за кілька років. Продавши військові облигації, Німеччина змогла зібрати близько 10 млрд марок і покрити дві третини військових витрат. В історії майже не було випадків, коли б уряд не виплачував доходи по військових облигаціях, і навіть Німеччина, зазнавши поразки в Першій світовій війні, повертала гроші своїм громадянам із відсотками.

Після початку повномасштабної війни Росії проти України 24 лютого 2022 року Міністерство фінансів запустило аукціон із розміщення військових облигацій як інструменту фінансування для підтримки державного бюджету, доступного громадянам, бізнесу та іноземним інвесторам. Кошти від зобов'язань, залучені в Державний бюджет України, використовуються на безперерйне забезпечення фінансових потреб держави в умовах воєнного стану – соціальні та оборонні. Саме тому дослідження питань емісії, розміщення, обігу та погашення ОВДП, у тому числі військових облигацій, є сьогодні досить актуальним і своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що досліджуються в роботі, привертали увагу вітчизняних науковців, зокрема це Браткова І., Вірченко О., Григораш Т., Мягков О., Воєводський Г., Грубляк О., Урсакі Я., Мазуренко А., Кужелев М., Мещерякова Т. та ін. Проте важливими, на нашу думку, та мало дослідженими є питання облігації внутрішньої

державної позики як інструменту інвестування в економіку України в умовах війни.

Постановка завдання. Економіка України в контексті соціально-економічних проблем, зумовлених війною, вимагає від усіх суб'єктів економіки особливого ставлення до формування державних фондів фінансових ресурсів. Важливою є популяризація інвестування в облігації внутрішньої державної позики з метою фінансової підтримки економіки країни та Збройних сил України в умовах війни. Дослідження механізму емісії, розміщення, обігу та погашення ОВДП в Україні, зокрема військових облігацій, набуває особливої актуальності в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нормативно-правове регулювання аспектів емісії та розміщення облігацій внутрішньої державної (далі – ОВДП) позики регламентується такими нормативно-правовими актами: Бюджетним кодексом України № 2456-VI від 8 липня 2010 р.; Законом України “Про ринки капіталу та організовані товарні ринки” № 3480-IV від 23 лютого 2006 р., Законом України “Про депозитарну систему України” № 5178-VI від 6 липня 2012 р. [17], Постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2001 року № 80 “Про випуск облігацій внутрішніх державних позик” [14], Постановою НБУ “Про затвердження Положення про порядок проведення операцій, пов'язаних з розміщенням облігацій внутрішніх державних позик” від 18.06.2003 № 248 [18], Постановою Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 року № 101 “Про випуск облігацій внутрішньої державної позики “Військові облігації” [16], Постановою Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2022 р. № 156 “Про випуск облігацій внутрішньої державної позики “Військові облігації” [15].

Згідно зі ст. 8 цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, яка має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам [2].

Цінні папери за порядком їх розміщення або видачі поділяються на емісійні та не-емісійні. Емісійні цінні папери – це цінні папери, що посвідчують однакові права їх власників у межах одного випуску цінних паперів стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітента).

Згідно з п. 14 ст. 2 ЗУ “Про ринки капіталу та організовані товарні ринки” державні цінні папери – державні облігації України, казначейські зобов'язання України, фінансові казначейські векселі, державні деривативи [18].

Згідно зі ст. 16 державні облігації України можуть бути:

- 1) довгостроковими – із строком обігу понад п'ять років;
- 2) середньостроковими – із строком обігу від одного до п'яти років;
- 3) короткостроковими – із строком обігу до одного року.

Державні облігації України поділяються на облігації внутрішньої державної позики України та облігації зовнішніх державних позик України (рис. 1).

Облігації внутрішньої державної позики України – це цінні папери, що розміщуються виключно на внутрішніх ринках капіталу і підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їхньої номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій. Номінальна вартість облігацій внутрішньої державної позики України може бути визначена в іноземній валюті [18].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 31 січня 2001 року № 80 “Про випуск облігацій внутрішніх державних позик” номінальна вартість ОВДП становить 1000 грн, також може бути визначена в іноземній валюті [13].

Мінфін відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 31 січня 2001 року № 80 “Про випуск облігацій внутрішніх державних позик” здійснює розміщення ОВДП у формі аукціонного продажу через Національний банк України, який виконує операції з обслуговування державного боргу, пов'язані з розміщенням ОВДП, їх погашенням і виплатою доходів за ними, а також провадить депозитарну діяльність щодо цих цінних паперів [13].

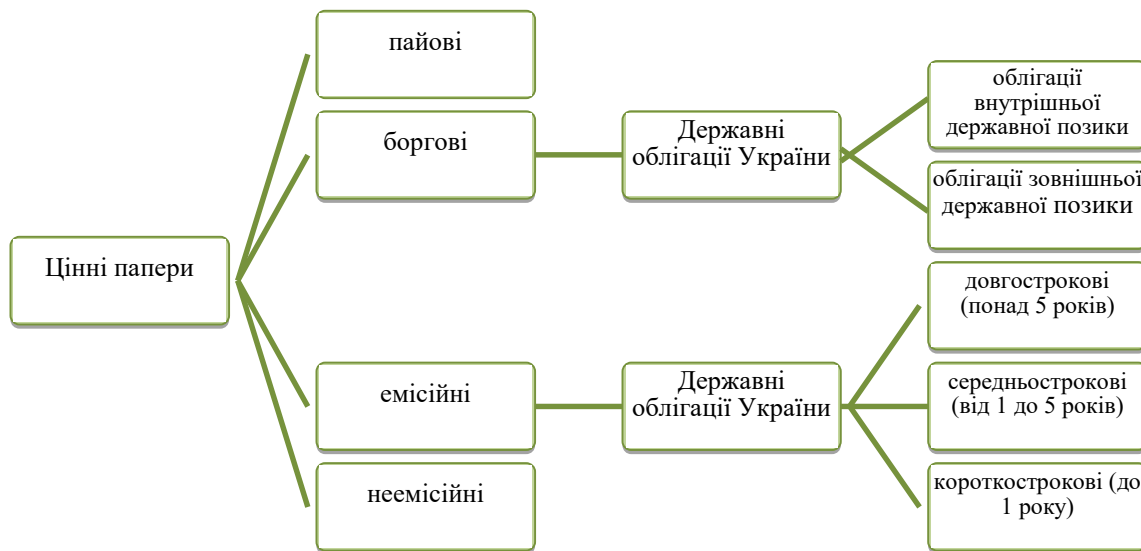

Рис. 1. Класифікація державних облигацій України

(складено за даними [18])

Постанову Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2014 року № 101 “Про випуск облигацій внутрішньої державної позики “Військові облигації” прийнято з метою забезпечення залучення додаткових коштів на зазначені цілі для фінансування державного бюджету за рахунок випуску та розміщення облигацій внутрішньої державної позики “Військові облигації” в бездокументарній формі, особливою якої є фіксований рівень доходності.

Після початку повномасштабної війни Росії проти України 24 лютого 2022 року Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову від 25 лютого 2022 р. № 156 “Про випуск облигацій внутрішньої державної позики “Військові облигації” [15], а у березні Міністерство фінансів розпочало аукціони з продажу військових облигацій, з метою здійснити державні внутрішні запозичення в обсязі до 400 млрд гривень шляхом поетапного випуску облигацій внутрішньої державної позики “Військові облигації” з такими основними умовами: номінальна вартість однієї облигації – 1000 гривень; купонний період – один рік; ставка доходу – плаваюча ставка, яка нараховується, виходячи з середнього значення облікової ставки Національного банку за річний період, який закінчується першого

числа місяця, що передує місяцю здійснення чергових купонних виплат та починається першого числа цього ж місяця попереднього року.

Військові облигації – це інвестиційний інструмент підтримки державного бюджету, доступний для громадян, бізнесу та іноземних інвесторів [15]. Кошти від облигацій, залучені в Державний бюджет України, використовуються на безперебійне забезпечення фінансових потреб держави в умовах воєнного стану – соціальні та оборонні.

В умовах війни інвестування коштів у військові облигації є одним із універсальних способів підтримки економіки. З однієї сторони, є можливість отримання доходу інвесторами, з іншої, – фінансування дефіциту державного бюджету. Особливості інвестування у військові облигації наведено нами на рис. 2.

Важливими, на нашу думку, є можливість придбання облигацій без довідки про доходи, відсутність оподаткування та додаткових брокерських комісій. Окрім того, з 03.10.2022 р. фізичні особи (повнолітні громадяни України) можуть придбати військові облигації за допомогою цифрового порталу Дія, що значно спрощує механізм купівлі державних облигацій та робить його доступнішим, а відтак – масовішим [8].

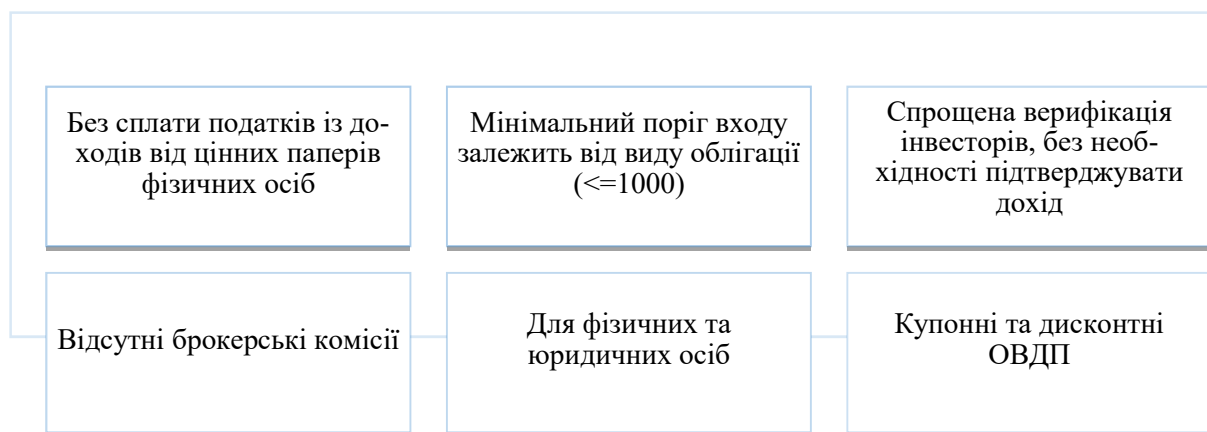

Рис. 2. Особливості інвестування в ОВДП

(складено за даними [10])

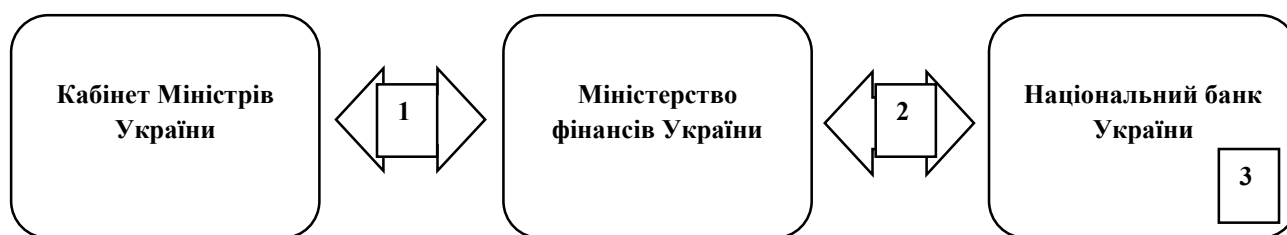

Рис. 3. Взаємозв'язок повноважень органів державного управління у процесі емісії та розміщення ОВДП НБУ (складено за даними [12])

1 - регламентує випуск облігацій внутрішньої державної позики постановою

2 - здійснює емісію ОВДП (визначає час та обсяги випуску, строк їх обігу, відсоткову ставку та інші умови емісії, відіграє роль гаранта своєчасного погашення та сплати доходу за облігаціями)

3 - здійснює розміщення ОВДП (випуск та погашення облігацій), виконує функції депозитарія.

Основною перевагою інвестування у військові облігації, крім відсутності оподаткування, є низький рівень ризику, адже держава гарантує повернення всієї суми інвестицій із виплатою доходу: близько 16% річних у гривні та 4,5% у доларах США, який є фіксованим і формує пасивний дохід впродовж 5-7 років [10].

Функціонування механізму емісії, розміщення та погашення військових облігацій забезпечують органи державного управління у сфері економіки та фінансів, зокрема Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Національний банк України та комерційні банки (рис. 3).

У процесі емісії та розміщення ОВДП задіяні органи виконавчої влади: Кабінет Міністрів України (Уряд України), що є вищим органом у системі органів виконавчої влади, та Міністерство фінансів України (Мінфін) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і

координується Кабінетом Міністрів України, та Національний банк, який є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління [4].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2022 р. № 156 “Про випуск облігацій внутрішньої державної позики “Військові облігації” Міністерство фінансів забезпечує розміщення облігацій для їх купівлі Національним банком та під час складання проекту Державного бюджету України на відповідний рік має передбачати кошти на їх погашення та обслуговування.

Мінфін відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 31 січня 2001 року № 80 “Про випуск облігацій внутрішніх державних позик” здійснює розміщення ОВДП у формі аукціонного продажу через Національний банк України, який виконує операції з обслуговування державного боргу, пов'язані з розміщенням ОВДП, їх погашенням і виплатою доходів за ними, а також провадить

депозитарну діяльність щодо цих цінних паперів. Розміщення ОВДП здійснюється, виходячи з поточних потреб фінансування Державного бюджету України [11].

Відповідно до своїх повноважень Мінфін:

- розробляє та оприлюднює орієнтовні графіки розміщення ОВДП, визначає час та обсяги розміщення облігацій (затверджений графік, а також зміни до нього періодично розміщуються на офіційному веб-сайті Міністерства);

- визначає форми та шляхи розміщення ОВДП, встановлює терміни обігу ОВДП, дати їх погашення та сплати купонного доходу (для купонних облігацій);

- встановлює граничний рівень доходності ОВДП, відповідно до якого задовольняються заявки учасників розміщення облігацій;

- оприлюднює інформацію про результати розміщення ОВДП;

- оформляє випуски ОВДП глобальними сертифікатами;

- забезпечує своєчасне погашення ОВДП та сплату доходу за ними.

Національний банк України здійснює за зверненням Міністерства фінансів України купівлю облігацій внутрішньої державної позики “Військові облігації”. Обсяги купівлі погоджуються Правлінням Національного банку України із урахуванням ситуації на фінансовому ринку та стану державних фінансів [12].

Купівля облігацій внутрішньої державної позики “Військові облігації” здійснюється за номінальною вартістю, збільшеною на суму нарахованого купонного доходу на дату придбання.

Договір купівлі/продажу облігацій внутрішньої державної позики “Військові облігації” укладається шляхом обміну повідомленнями/листами між Національним банком України та Міністерством фінансів України.

Облігації внутрішньої державної позики “Військові облігації” визнаються у портфелі Національного банку України за номінальною вартістю, збільшеною на суму нарахованого купонного доходу на дату придбання [9].

В умовах війни органи державного управління у сфері фінансів мають додаткове навантаження щодо забезпечення стабільності національної грошової одиниці, рівня цін та валютних курсів, з однієї сторони, та збалансування доходів та видатків державного

бюджету, – з іншої сторони. Облігації внутрішньої державної позики в такій ситуації є тим універсальним інструментом, який дає можливість залучати кошти на покриття дефіциту державного бюджету та здійснювати регулювання на грошово-кредитному ринку, зокрема щодо ліквідності та ризиковості активів комерційних банків.

Впродовж 2007-2022 рр. сума розміщених ОВДП мала тенденцію до зростання (рис. 4). Так, у 2008 р. порівняно з 2007 р. та у 2009 р. порівняно з 2008 р. сума розміщених ОВДП зросла в 2,6 рази, при тому, що в 2007 р. вона складала лише 11,2 млн грн [5].

Загалом у 2022 р. порівняно з 2007 р. сума ОВДП, які знаходяться в обігу, збільшилася в 114,8 рази. Найбільше зростання спостерігаємо у 2014 р. порівняно з 2013 р. – на 84,76%; у 2010 р. порівняно з 2009 р. – на 75,24%; у 2013 р. порівняно з 2012 р. – на 33,3%; у 2016 р. порівняно з 2015 р. – на 32,14%. У 2022 р. (станом на 11.11.2022 р.) маємо збільшення суми ОВДП вже на 22,28% порівняно з 2021 р. Таким чином, найбільше зростання розміщення ОВДП мало місце в період початку війни та в період повномасштабного вторгнення РФ, а також у період фінансово-економічних криз та коронакризи.

У середньому щорічна сума ОВДП в обігу за 2007-2022 рр. складає 508788,24 млн грн, щорічне збільшення суми розміщених ОВДП – 85211,27 млн грн, а зростання у відсотках склало 44,44%. Упродовж досліджуваного нами періоду Національний банк України збільшив суми вкладень в ОВДП від 8,5 млрд грн у 2008 р. до 644,5 млрд грн у 2022 р., тобто в 75,4 рази. Найбільше зростання щодо обсягів купівлі ОВДП НБУ відбувалося у 2009 р. – на 392,69%, у 2014 р. – на 116,33% та у 2022 р. – на 106,17%, що пов'язано з подоланням наслідків фінансово-економічної кризи, початку війни та анексії частини територій України та повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави відповідно. Відтак у кризових ситуаціях для державного бюджету та економіки загалом Національний банк України суттєво збільшує обсяги операцій із ОВДП задля врегулювання ситуації та підтримки стабільності національної грошової одиниці. В середньому за досліджуваний період НБУ щорічно купував ОВДП на 241,8 млрд грн, середнє щорічне зростання складало 43 млрд грн, або 54,6%.

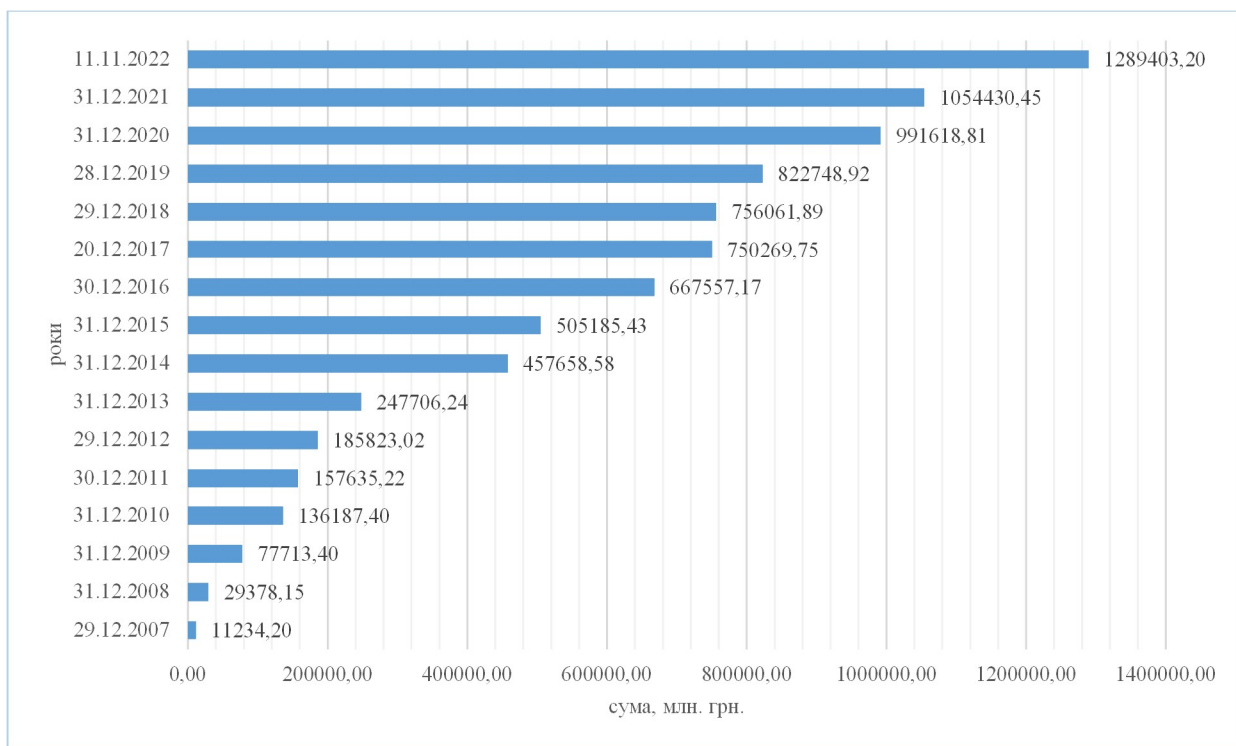

Рис. 4. Обсяги операцій суб'єктів економіки з ОВДП за 2007-2022 рр.

(складено за даними [12])

Динаміку загальних обсягів реалізації ОВДП та операцій купівлі ОВДП Національним банком України подано нами на рис. 5, який ілюструє щорічне зростання обсягів розміщення ОВДП та стрімке зростання обсягів

купівлі облігацій Національним банком у періоди фінансово-економічної нестабільності.

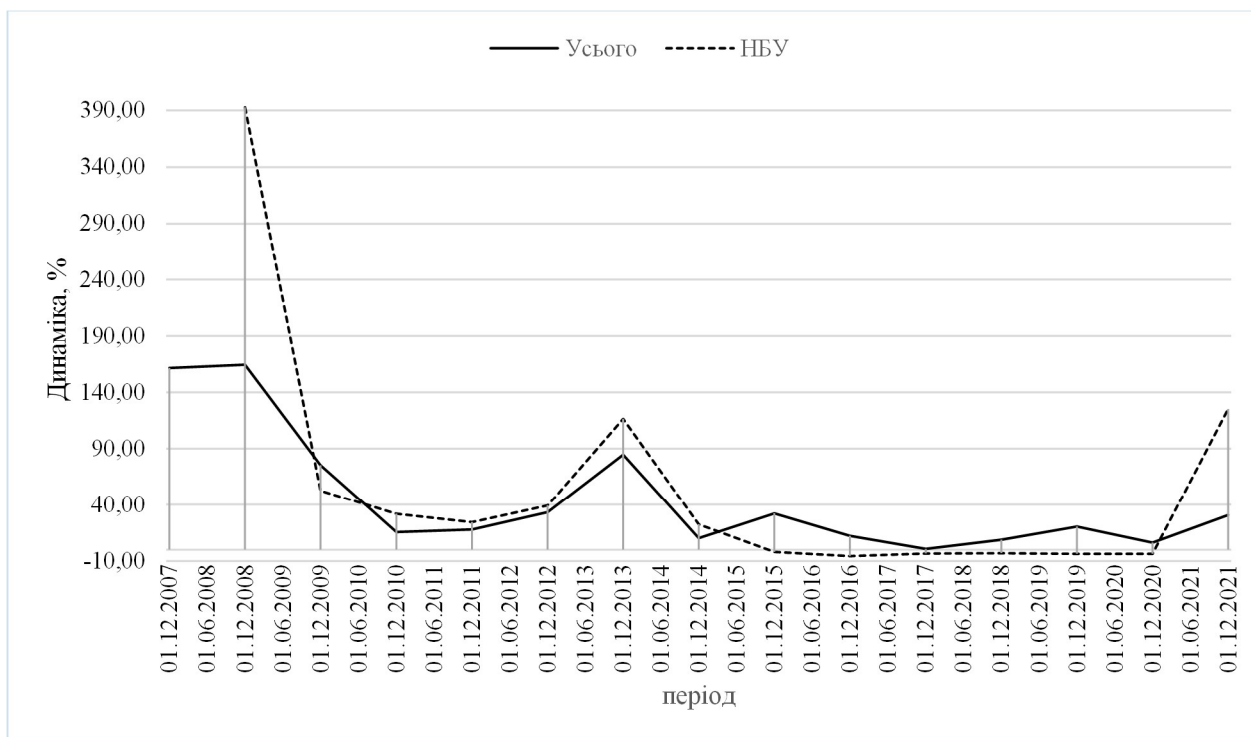

Рис. 5. Динаміка обсягів операцій НБУ з ОВДП за 2007-2022 рр.

(складено за даними [12])

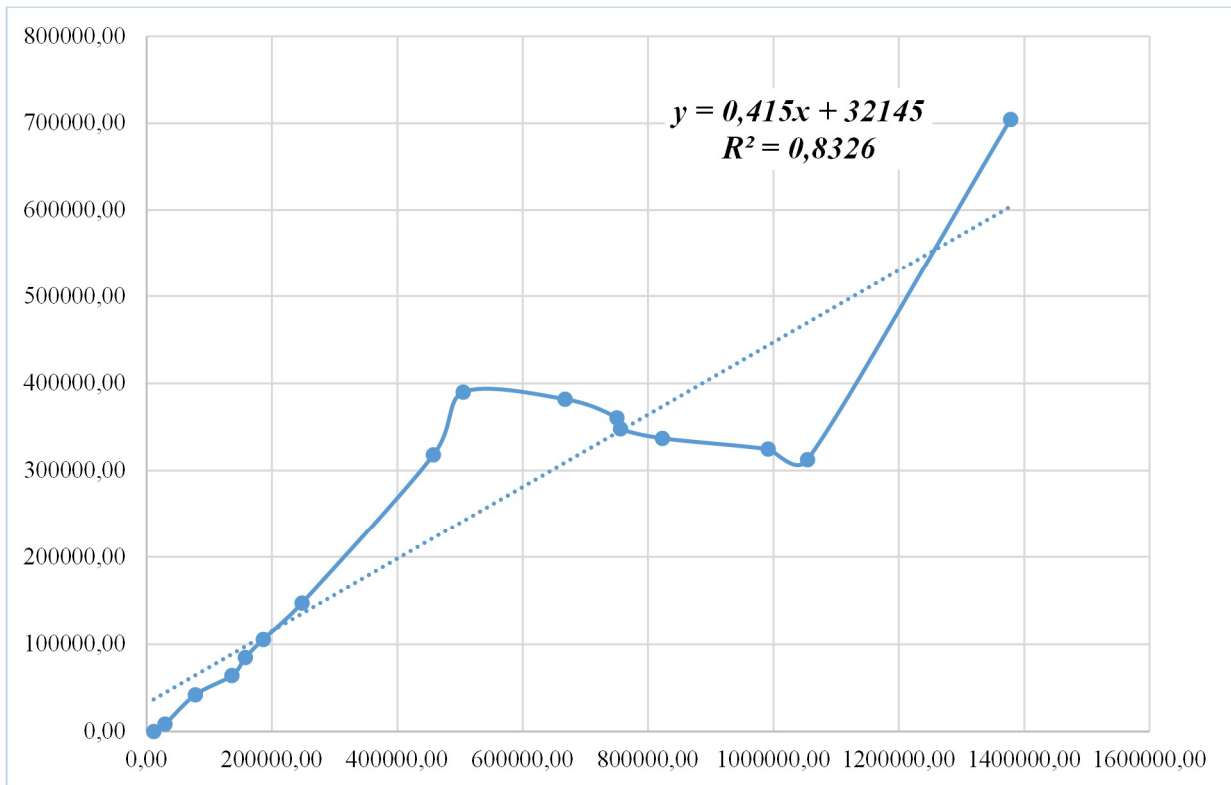

Рис. 6. Фактична лінія залежності розміщених ОВДП та ОВДП, власником яких є НБУ, та теоретична лінія тренду за 2007-2022 рр.

Прогнозування облігацій, які знаходяться у власності НБУ, залежно від загального обсягу емітованих облігацій проведемо за допомогою методу апроксимації тренду, що дає змогу дослідити числові характеристики та якісні властивості об'єкта за допомогою дослідження простіших або зручніших об'єктів, характеристики яких відомі або їх простіше знайти.

Головний інструмент, за допомогою якого проводиться згладжування в Excel, – це побудова лінії тренду. Суть полягає в тому, що на основі вже наявних показників добудовується графік функції на майбутні періоди. Основне призначення лінії тренду – це складання прогнозів або виявлення загальної тенденції.

Нами побудовано лінію тренду за методом лінійної апроксимації (рис. 6).

За результатами застосування даного методу в MS Excel нами отримано рівняння прямої (1, 2):

$$y = 0,415x + 32145, \quad (1)$$

$$R^2 = 0,8326 \quad (2)$$

Рівняння лінії тренду достовірніше, чим ближчим до 1 є значення R^2 . Відтак достовірність прогнозу за даним рівнянням складає 83,26% і є достатньо високою.

Підставивши прогнозне значення загальної суми розміщених ОВДП, ми отримаємо прогнозовану суму ОВДП, які перебуватимуть у власності НБУ.

Спрогнозуємо обсяг розміщених ОВДП на 12.12.2023 р. як добуток суми ОВДП станом на 31.12.2022 р. на середній темп зміни (45%) обсягів ОВДП за 2007-2022 рр. матимемо (3, 4):

$$1378214,29 * 145\% : 100 = 1998410,72 \text{ млн грн} \quad (3)$$

Тоді сума ОВДП у власності НБУ складатиме:

$$y = 0,415x * 1998410,72 + 32145 = 843981,61 \text{ млн грн} \quad (4)$$

Таким чином, використовуючи дану модель, можна прогнозувати обсяг ОВДП у власності НБУ, який за допомогою цих державних цінних паперів здійснює грошово-кредитне регулювання за допомогою системи комерційних банків і підтримує сфери державних фінансів, підтримуючи у такий спосіб потребу у залученні фінансових ресурсів до державного бюджету та забезпечення обороноздатності держави.

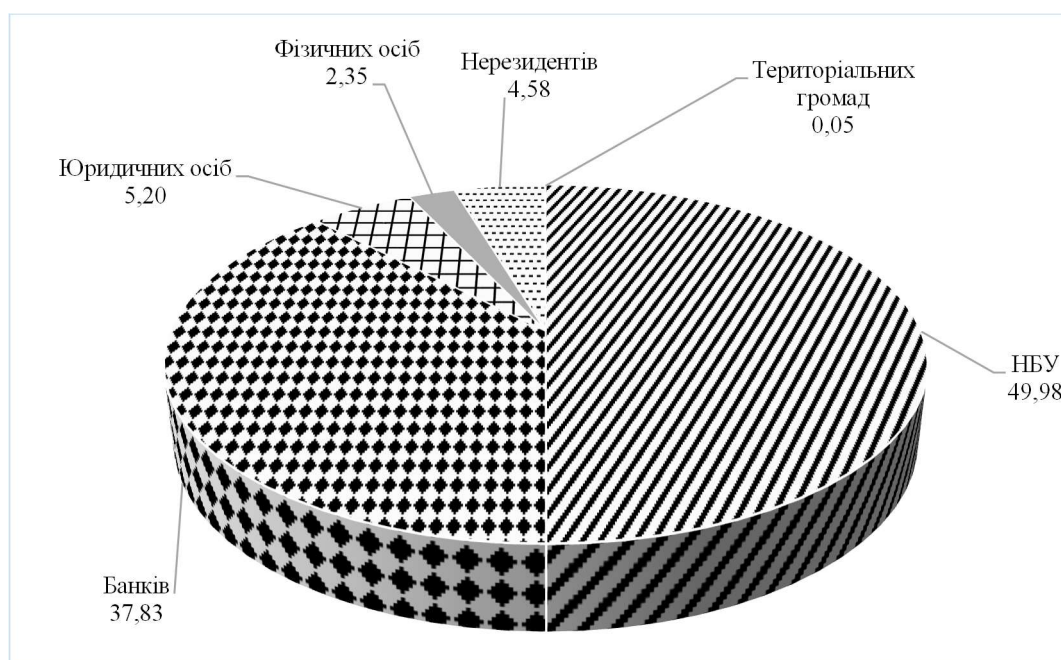

Рис. 7. Структура ОВДП за суб'єктами власності станом на 11.11.2022 р.

(складено за даними [11])

У 2007 році більша частка ОВДП (60,11%) перебувала у власності банків, нерезиденти володіли 20,89% від загальної суми емітованих державних цінних паперів, юридичні особи – 18,5%. Інвестиції фізичних осіб в ОВДП були незначними за обсягами – 0,49%. Національний банк України не інвестував в ОВДП. Вагома частка перебування ОВДП у власності комерційних банків свідчить про провадження грошово-кредитної політики Національним банком України через мережу комерційних банків.

Суттєво змінилася структура власників ОВДП станом на 11.11.2022 р. (рис. 7). В умовах війни НБУ збільшив частку ОВДП до 49,98%, частка банківських установ зменшилася на 22,28% і склала 37,83%. Така зміна структури в центральному та комерційних банках зумовлена складністю економічних умов, зменшенням депозитної бази комерційних банків та доходів від кредитних операцій, реструктуризацією кредитів, зменшенням окремими банками комісій на розрахунково-касове обслуговування, а відтак і зниженням прибутковості діяльності та ліквідності комерційних банків. Саме тому НБУ збільшив обсяги купівлі ОВДП.

Частка нерезидентів зменшилась у 2022 р. порівняно з 2007р. на 16,31% і склала 4,58%, це обумовлено тим, що купівлю військових ОВДП можуть здійснювати резиденти України. Частка фізичних осіб збільшилася на

1,86%, що пов'язано з можливістю придбавати військові облігації громадянам за спрощеною процедурою у цифровому мобільному додатку Дія.

Частка юридичних осіб у 2022 році зменшилася на 13,3% порівняно з 2007 роком і склала 5,2%. Таке значне зменшення ОВДП у власності юридичних осіб обумовлене наслідками військової агресії, адже багато суб'єктів господарювання опинилися на окупованих територіях або територіях, де ведуться активні бойові дії, деяким вдалося частково або повністю релокувати бізнес, проте, обсяги діяльності та фінансовий стан юридичних осіб погіршилися. Окрім того, навіть за умови прибуткової діяльності багато суб'єктів господарювання залучаються до реалізації волонтерських та благодійних проектів.

У 2022 році власниками 0,05% від загальної суми розміщених ОВДП були територіальні громади, що з'явилися як суб'єкти правовідносин у результаті адміністративної реформи, проведеної в Україні у 2015-2020 рр. (рис. 7). Таким чином, структура розміщених ОВДП серед власників у 2022 році зазнала суттєвих змін. Більшою мірою це відбулося за рахунок зменшення ВВП та зниження ділової активності суб'єктів господарювання та банків на фоні вторгнення РФ до України.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. У процесі проведення теоретичного дослідження нами

з'ясовано, що військові облигації – це інвестиційний інструмент підтримки державного бюджету, доступний для громадян, бізнесу та іноземних інвесторів. Кошти від облигацій, залучені в Державний бюджет України, використовуються на безперервне забезпечення фінансових потреб держави в умовах воєнного стану – соціальні та оборонні. В умовах війни інвестування коштів в ОВДП, у тому числі у військові облигації, є одним із універсальних способів підтримки економіки. З однієї сторони, є можливість отримання доходу інвесторами, з іншої, – фінансування дефіциту державного бюджету.

Досліджено, що функціонування механізму емісії, розміщення та погашення військових облигацій забезпечують органи державного управління у сфері економіки та фінансів, зокрема Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Національний банк України та комерційні банки. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2022 р. № 156 “Про випуск облигацій внутрішньої державної позики “Військові облигації”” Міністерство фінансів забезпечує розміщення облигацій для їх купівлі Національним банком та під час складання проекту Державного бюджету України на відповідний рік має передбачати кошти на їх погашення та обслуговування.

Встановлено, що впродовж 2007-2022 рр. сума розміщених ОВДП мала тенденцію до зростання, зокрема найбільше зростання розміщення ОВДП мало місце в період початку війни та в період повномасштабного вторгнення РФ, а також у період фінансово-економічних криз та коронакризи.

У результаті дослідження побудовано рівняння для прогнозування облигацій, які знаходяться у власності НБУ, залежно від загального обсягу емітованих облигацій, що проведено за допомогою методу апроксимації тренду, відтак достовірність прогнозу за даним рівнянням складає 83,26% і є достатньо високою.

Проаналізовано, що структура розміщених ОВДП серед власників у 2022 році зазнала суттєвих змін, які більшою мірою відбулися за рахунок зменшення ВВП та зниження ділової активності суб'єктів господарювання, банківських установ на фоні вторгнення РФ до України. В той же час Національний банк України як грошово-кредитний регулятор викупив майже 50% ОВДП, фінансуючи у

такий спосіб дефіцит державного бюджету, підтримуючи обороноздатність держави та її економічну стійкість. Окрім того, фінансування дефіциту державного бюджету у такий спосіб не порушує ринкові механізми, дозволяє стримувати зростання інфляції та забезпечує рівновагу на грошово-кредитному ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Браткова І. М. Аналіз та оцінка ОВДП як інвестиційного інструменту. *Вісник Одеського національного університету*. Серія : Економіка. 2016. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2016_21_4_36.
2. Вірченко В. Особливості еволюції та сучасний стан ринку державних боргових цінних паперів України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon.
3. Григораш Т. Ф., Проценко К. В., Ствбун А. О. Ефективність функціонування фондового ринку в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 3. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv>.
4. Грубляк О., Холявко Н., Жаворонок А. Оцінка ефективності управління дефіцитом державного бюджету України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 3. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppou>.
5. Дохідність ОВДП на первинному ринку. Національний банк України. Офіційний сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/primary-ovdp-chart>.
6. Мазуренко А. В. Інвестиційна діяльність банків і ринок ОВДП України. *Вчені записки Університету “КРОК”*. 2014. Вип. 35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2014_35_11.
7. Кужелев М. О., Головенко І. П. Розвиток інфраструктури ринку цінних паперів: сутність та елементи. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. № 2. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps>.
8. Олійник І. В., Сокирко О. І. Сучасні тенденції розвитку ринку корпоративних облигацій в Україні. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_es.
9. Офіційний сайт ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10#n19>.
10. Офіційний сайт державних послуг в Україні. URL: <https://diia.gov.ua/>.

11. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: www.minfin.gov.ua.

12. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://bank.gov.ua/Statist/index.htm>.

13. Про розміщення (емісію) облігацій внутрішніх державних позик: Постанова Кабінету Міністрів від 31.01.2001 р. №80. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-2001-p#Text>.

14. Про випуск облігацій внутрішньої державної позики “Військові облігації”: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.02.2022 р. № 156. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-2022-p#Text>.

15. Про випуск облігацій внутрішньої державної позики “Військові облігації”: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 101. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/247211868>.

16. Про депозитарну систему України: Закон України від 06.07.2012 р. № 5178-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5178-17#Text>.

17. Про затвердження Положення про порядок проведення операцій, пов’язаних з розміщенням облігацій внутрішніх державних позик: Постанова НБУ від 18.06.2003 № 248. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0551-03#Text>.

18. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

19. Федевич Л. С., Ливдар М. В. Облігації внутрішньої державної позики як інструмент для інвестицій та підтримки економіки України. *Modern economics*. 2022. № 35. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/modecon>.

REFERENCES

1. Bratkova, I. M. (2016), Analiz ta otsinka OVDP yak investytsiynoho instrument, *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu*. Seriya : Ekonomika., vyp. 4, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2016_21_4_36.

2. Virchenko V. Osoblyvosti evolyutsiyi ta suchasnyy stan rynku derzhavnykh borhovykh tsinnykh paperiv Ukrainy, *Visnyk Kyiv's'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa*

Shevchenka. *Ekonomika*., available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon.

3. Hryhorash, T. F. Protsenko, K. V. and Stovbun, A. O. (2017), Efektyvnist' funktsionuvannya fondovoho rynku v Ukraini, *Molodyy vchenyy*, № 3, available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv>.

4. Hrublyak O., Kholyavko N. and Zhavoronok A. (2020), Otsinka efektyvnosti upravlinnya defitsytom derzhavnoho byudzhetu Ukrainy, *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya*, № 3, available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppou>.

5. Dokhidnist' OVDP na pervynnomu rynku. Natsional'nyy bank Ukrainy. Ofitsiyyny sayt., available at: <https://bank.gov.ua/ua/markets/primary-ovdp-chart>.

6. Mazurenko, A. V. (2014), Investytsiyna diyal'nist' bankiv i rynek OVDP Ukrainy, *Vcheni zapysky Universytetu "KROK"*, vyp. 35, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2014_35_11.

7. Kuzhelyev, M. O. and Holovenko, I. P. (2016), Rozvytok infrastruktury rynku tsinnykh paperiv: sutnist' ta element, *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu derzhavnoi podatkovoyi sluzhby Ukrainy*, № 2, available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps>.

8. Oliynyk, I. V. and Sokyрко, O. I. Suchasni tendentsiyi rozvytku rynku korporativnykh oblihasiy v Ukraini, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_ec.

9. Ofitsiyyny sayt VRU, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10#n19>.

10. Ofitsiyyny sayt Derzhavnykh posluh v Ukraini, available at: <https://diia.gov.ua/>.

11. Ofitsiyyny sayt Ministerstva finansiv Ukrainy, available at: www.minfin.gov.ua.

12. Ofitsiyyny sayt Natsional'noho banku Ukrainy, available at: <http://bank.gov.ua/Statist/index.htm>.

13. Pro rozmishchennya (emisiyu) oblihasiy vnutrishnikh derzhavnykh pozyk: Postanova Kabinetu Ministriv vid 31.01.2001 r. №80, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-2001-p#Text>.

14. Pro vypusk oblihasiy vnutrishn'oyi derzhavnoi pozyky “Viys'kovi oblihasiyi”: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.02.2022 r. № 156, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-2022-p#Text>.

15. Pro vypusk oblihasiy vnutrishn'oyi derzhavnoi pozyky “Viys'kovi oblihasiyi”: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid

01.04.2014 r. № 101, available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/247211868>.

16. Pro depozytarnu systemu Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 06.07.2012 r. № 5178-VI, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5178-17#Text>.

17. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro poryadok provedennya operatsiy, pov'yazanykh z rozmishchenniam oblihasiy vnutrishnikh derzhavnykh pozyk: Postanova NBU vid 18.06.2003 № 248, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0551-03#Text>.

18. Pro rynky kapitalu ta orhanizovani to-varni rynky: Zakon Ukrayiny vid 23.02.2006 r. № 3480-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

19. Fedevych, L. S. and Lyvdar, M. V. (2022), Oblihatsiyi vnutrishn'oyi derzhavnoyi pozyky yak instrument dlya investytsiy ta pidtrymky ekonomiky Ukrayiny, *Modern economics*, № 35, available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/modecon>.

Стаття надійшла до редакції 14 квітня 2023 року

УДК 631.157.332

Наумчук В. В.,
vnaumchuk@icloud.com,
здобувач, Поліський національний університет, м. Житомир

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

Анотація. У статті доведено, що земельні ресурси України мають значний потенціал для розвитку різних галузей економіки та забезпечення відповідного життєвого рівня населення. Однак використання цих ресурсів та управління ними повинне здійснюватися з урахуванням екологічних та соціальних наслідків, забезпечуючи сталий розвиток сільських територій та країни загалом. Обґрунтовано, що управління земельними ресурсами є важливим процесом для забезпечення сталого розвитку території та економіки країни. Управління земельними ресурсами може бути здійснюване на різних рівнях: державному, місцевому та внутрішньогосподарському. У процесі дослідження виокремлено основні теорії управління земельними ресурсами. Розглянуто теоретичні підходи до ефективного управління земельними ресурсами та окреслено основні з них. Обґрунтовано, що екологічний, економічний, соціальний та інтегрований підходи є ключовими для досягнення ефективного землекористування. Екологічний підхід зосереджений на забезпеченні збереження навколишнього середовища та біорізноманіття, що дозволяє забезпечити стійкий розвиток сільських територій у майбутньому. Економічний підхід передбачає ефективне використання земельних ресурсів для забезпечення економічного зростання країни. Соціальний підхід управління земельними ресурсами ставить за мету забезпечення соціальної справедливості та доступу до земельних ресурсів для всіх груп населення. Інтегрований підхід забезпечує комплексну ефективність управління земельними ресурсами, який досягається за допомогою поєднання різних складових. Обґрунтовано, що реалізація теоретичних підходів до управління земельними ресурсами має велике значення для забезпечення сталого розвитку країни в умовах завершення адміністративно-територіальної та земельної реформи.

Ключові слова: земельні ресурси, управління, адміністративно-територіальна реформа, екологізація виробництва, ефективність.

Naumchuk V. V.,
vnaumchuk@icloud.com,
Postgraduate, Polissky National University, Zhytomyr

THEORETICAL APPROACHES TO LAND RESOURCES MANAGEMENT

Abstract. The article proves that the land resources of Ukraine have a significant potential for the development of various branches of the economy and ensuring the appropriate living standard of the population. However, the use of these resources and their management should be carried out taking into account the environmental and social consequences, ensuring the sustainable development of rural areas and the country in general. It is substantiated that the management of land resources is an important process for ensuring the sustainable development of the territory and the country's economy. Management of land resources can be carried out at different levels: state, local and intra-household. In the process of research, the main theories of land resource management were singled out. Theoretical approaches to effective management of land resources are considered and the main ones are outlined. It is substantiated that ecological, economic, social and integrated approaches are key to achieving effective land use. The ecological approach is focused on ensuring the preservation of the environment and biodiversity, which allows for the sustainable development of rural areas in the future. The economic approach involves the effective use of land resources to ensure the country's economic growth. The social approach to land management aims to ensure social justice and access to land resources for all population groups. An

integrated approach provides comprehensive efficiency of land resource management, which is achieved by combining various components. It is substantiated that the implementation of theoretical approaches to the management of land resources is of great importance for ensuring the sustainable development of the country in the conditions of the completion of administrative-territorial and land reforms. It is also important to take into account the international experience of land management and use it for the development of appropriate policies in the country. For example, UN land management programs can help develop effective land management policies in a country.

Keywords: land resources, management, administrative-territorial reform, greening of production, efficiency.

JEL Classification: H12, Q15, R14

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2023-72-07>

Постановка проблеми. Україна має значний потенціал земельних ресурсів, оскільки понад 70% її території призначені для сільськогосподарських потреб. Сільськогосподарський сектор є одним із ключових галузей економіки, що становить понад 10% ВВП країни. Землеробство, тваринництво та рибальство є основними галузями сільського господарства. Крім того, Україна має значний потенціал для розвитку інших галузей, таких як енергетика, лісове господарство та туризм. Наявні великі запаси вугілля, природного газу, нафти та інших корисних копалин. Україна також має потужний водний потенціал завдяки багатьом річкам та озерам, що можуть бути використані для виробництва електроенергії та забезпечення водним транспортом.

Земельні ресурси України мають значний потенціал для розвитку різних галузей економіки та забезпечення відповідного життєвого рівня населення. Однак використання цих ресурсів та управління ними повинне здійснюватися з урахуванням екологічних та соціальних наслідків, забезпечуючи сталий розвиток країни. Управління такими ресурсами є одним із найбільш складних завдань, які постають перед урядами усього світу. В залежності від політики країни управління земельними ресурсами може відрізнятись від однієї країни до іншої.

Управління земельними ресурсами є важливим аспектом соціально-економічного та екологічного розвитку будь-якої країни. Земля є основою для забезпечення продуктивної діяльності в сільському господарстві, промисловості та інших галузях економіки. Управління земельними ресурсами полягає в розробці та впровадженні стратегій та політик, спрямованих на забезпечення сталого використання

земельних ресурсів, забезпечення екологічної та соціальної стійкості та підтримання економічного зростання країни. Вищезазначене особливо актуально в умовах завершення земельної реформи в Україні.

Україна почала проведення земельної реформи з метою створення ринку землі та поліпшення управління земельними ресурсами. Деякі зміни, що відбулися в умовах проведення реформи, включають наступне:

- Відкриття ринку землі. Україна відмовилася від заборони на продаж землі і відкрила ринок землі для вітчизняних інвесторів.

- Зміна земельної політики. Україна змінила свою земельну політику на користь більш прозорої, ефективної та управлінської.

- Створення нових законів. Україна прийняла ряд нових законів, що регулюють земельні відносини та дозволяють проводити земельні торги.

- Поліпшення регулювання земельних відносин. Україна почала поліпшувати регулювання земельних відносин, зокрема забезпечуючи прозорість власності та управління земельними ресурсами.

- Розвиток земельних ринків. Україна активно розвиває земельні ринки, зокрема через проведення земельних торгів та впровадження інформаційних технологій.

- Поліпшення управління земельними ресурсами. Україна вдосконалює систему управління земельними ресурсами, зокрема через створення реєстрів земель та запровадження електронного документообігу.

Отже, проведення земельної реформи в Україні призвело до значних змін у земельних відносинах та управлінні земельними ресурсами, що сприятиме розвитку економіки країни в майбутньому. Водночас ряд інституційних та

теоретичних змін у сфері земельних відносин потребують доопрацювання. У цій статті будуть розглянуті різні теоретичні підходи до управління земельними ресурсами, їх характеристики та принципи впровадження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Управління земельними ресурсами може бути розглянуто з різних поглядів. У своїх наукових працях вітчизняні та іноземні науковці досліджували тематику землекористування, територіального планування та земельних відносин. О. Дорош розглядав ландшафтно-кластерний підхід до розвитку землекористування, а також прогнозування розвитку земельних відносин залежно від зміни структури регіонального землекористування [1]. Л. Пендзей займалася дослідженням землекористування сільських територій в умовах обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення [2]. Г. Грещук вивчала еколого-економічні засади землевпорядного забезпечення сталого використання земель сільськогосподарського призначення [3]. І. Григорецька, К. Ізбаш та Н. Домброван займалися правовим регулюванням цільового використання земель у межах населених пунктів України [4]. І. Пашков досліджував землю як чинник соціального розвитку [5]. Р. Курильців займався просторовим плануванням землекористування як основою інтегрованого управління сільськими територіями [6]. А. Третьак працював над концептуальними засадами розвитку міського землекористування в умовах децентралізації, а також займався територіально-просторовим плануванням використання земель в Україні. Він також досліджував теоретичні основи і територіальний землеустрій землевпорядного проектування [7]. О. Шкурпат вивчала досвід країн Європейського Союзу в державному управлінні земельними відносинами [9]. Т. Князькова досліджувала земельні відносини в контексті досвіду Європейського Союзу [10]. В. Куйбіда, А. Негода та В. Толкованов були співавторами збірника “Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи” [13]. О. Гарнага працював над основами управління землекористуванням [15].

Вищезазначені науковці займалися різними аспектами дослідження землекористування та земельних відносин, від планування територій та ландшафтно-кластерного підходу до просторового планування та еколого-економічних аспектів землевпорядкування. Дослідження,

проведені цими науковцями, допомагають розуміти складність земельних відносин та специфіки управління ними, особливості територіального планування та сприяють розвитку сталого використання земель в умовах завершення адміністративно-територіальної та земельної реформ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління земельними ресурсами є складним та багатограним процесом, який передбачає врахування різних аспектів, таких як економіка, екологія та соціальна справедливість. Теоретичні підходи до управління земельними ресурсами можуть бути різними, але всі вони мають за мету забезпечити ефективне використання земельних ресурсів із мінімальним впливом на навколишнє середовище та забезпечення соціальної справедливості [3-4].

Управління земельними ресурсами є важливим процесом для забезпечення сталого розвитку території та економіки країни. Управління земельними ресурсами може бути здійснюване на різних рівнях: державному, місцевому та внутрішньогосподарському. Загальне державне управління здійснюється державними органами загальної та спеціальної компетенції та має регіональний характер. Це означає, що воно поширюється на всі землі в межах визначеної території, незалежно від категорії земель та суб'єктів права на земельну ділянку. Галузеве управління землями здійснюється міністерствами, комітетами та службами і будується на принципі підвідомчості підприємств та організацій, яким надані землі, і не залежить від територіального розміщення земель.

Міське управління землями здійснюється органами місцевого самоврядування і може мати загальний або спеціальний характер. Внутрішньогосподарське управління землями здійснюють самі власники та користувачі земельних ділянок [7].

Управління земельними ресурсами має комплексний характер, оскільки зачіпає інтереси цілого ряду суб'єктів земельних відносин, що викликає необхідність застосування системного підходу до управління процесом використання й охорони земельних ресурсів, узгодження організаційно-технологічних рішень із можливими еколого-економічними наслідками. Окрім того, управління земельними ресурсами пов'язане зі значними економічними та екологічними ризиками, отож дуже важливо розробляти ефективні стратегії управління

такими ресурсами. Особливо зазначене стало актуально в умовах завершення адміністративно-територіальної та земельної реформ в Україні, виборі євроінтеграційного вектора розвитку.

Існує багато теорій управління земельними ресурсами, оскільки це складний і багатограний процес [11-14]. Деякі з найвідоміших теорій включають наступне:

- Теорія економічного використання землі: ця теорія передбачає, що земля повинна бути використана з максимальною ефективністю, щоб забезпечити економічне зростання країни.

- Теорія збереження біорізноманіття: ця теорія передбачає, що земельні ресурси повинні моніторитися з метою збереження біорізноманіття та збереження навколишнього середовища.

- Теорія соціальної справедливості: ця теорія передбачає, що доступ до землі повинен бути забезпеченим для всіх груп населення.

- Теорія інтегрованого управління земельними ресурсами: ця теорія передбачає поєднання різних підходів до управління земельними ресурсами, таких як економічний, екологічний та соціальний підходи, для досягнення комплексної ефективності в управлінні земельними ресурсами.

- Теорія сталого розвитку: ця теорія передбачає, що управління земельними ресурсами повинно забезпечувати сталий розвиток країни, гарантуючи ефективне використання земельних ресурсів із мінімальним впливом на навколишнє середовище та соціальну справедливість.

Управління земельними ресурсами є важливою складовою політики сталого розвитку, а тому дослідження кращого європейського досвіду управління такими ресурсами є актуальним та необхідним. Урахування позитивного досвіду країн Європейського Союзу може сприяти розвитку ефективних механізмів управління земельними ресурсами в Україні, що дозволить забезпечити сталість розвитку економіки та збереження навколишнього середовища. Враховуючи європейський досвід, управління такими ресурсами відбувається відповідно до певних підходів: економічних, екологічних, соціальних та інтегрованих.

Екологічний підхід до управління земельними ресурсами базується на принципах екологічної стійкості та збереження біорізноманіття. Цей підхід передбачає врахування

екологічних аспектів управління земельними ресурсами, зокрема збереження біорізноманіття, підтримання екологічної рівноваги та зниження впливу господарської діяльності на навколишнє середовище.

Принципи впровадження екологічного підходу полягають у забезпеченні збереження природних ресурсів та зниження впливу господарської діяльності на навколишнє середовище. Для цього потрібно розробляти ефективні політики земельного управління, включаючи заходи з охорони природних екосистем, зменшення викидів забруднюючих речовин та збереження біорізноманіття. Також важливо забезпечити моніторинг і оцінку впливу господарської діяльності на природне середовище та визначення науково обґрунтованих нормативів та стандартів.

Економічний підхід до управління земельними ресурсами базується на принципах ефективного використання земельних ресурсів з метою забезпечення економічного зростання країни. Цей підхід передбачає розробку ефективної політики управління земельними ресурсами, щоб забезпечити максимальне використання земельних ресурсів із зменшенням витрат.

Принципи впровадження економічного підходу полягають у розробці ефективної політики земельного управління, включаючи забезпечення стабільності інвестицій та забезпечення позитивного впливу господарської діяльності на економіку країни. Також важливо забезпечити створення умов для розвитку підприємництва та створення робочих місць, зокрема в сільському господарстві та інших галузях економіки, пов'язаних із використанням земельних ресурсів.

Одним із принципів економічного підходу є забезпечення ефективного використання земельних ресурсів. Це означає, що земля повинна використовуватися для тих галузей економіки, які найбільше потребують її ресурсів. Також важливо забезпечити моніторинг і оцінку ефективності використання земельних ресурсів та визначення раціональних способів їх використання.

Соціальний підхід до управління земельними ресурсами базується на принципах соціальної справедливості та забезпечення доступу до земельних ресурсів для всіх груп населення. Цей підхід передбачає врахування соціальних аспектів управління земельними ресурсами, зокрема забезпечення доступу до земельних

ресурсів для малих сільськогосподарських товаровиробників та фермерських господарств.

Інтегрований підхід до управління земельними ресурсами передбачає поєднання різних підходів до управління земельними ресурсами для досягнення комплексної ефективності в управлінні ними. Цей підхід передбачає врахування екологічних, економічних та соціальних аспектів управління земельними ресурсами та взаємодію між ними. Принципи впровадження інтегрованого підходу полягають у забезпеченні взаємодії між різними секторами господарства та врахуванні їхнього впливу на земельні ресурси. Також важливо забезпечити ефективну координацію різних політик земельного управління, включаючи політики екологічного, економічного та соціального підходів.

Одним із принципів інтегрованого підходу є забезпечення збалансованого використання земельних ресурсів з метою отримання економічного зростання країни та збереження навколишнього середовища. Це означає, що земля повинна використовуватися таким чином, щоб забезпечити економічний розвиток країни, але водночас зберегти природне середовище та забезпечити соціальну справедливість.

Інтегрований підхід також передбачає взаємодію між різними рівнями управління земельними ресурсами, включаючи державний рівень, місцевий рівень та громадський рівень. Також важливо залучати громадськість до процесу управління земельними ресурсами та забезпечувати відкритість та прозорість в управлінні.

Одним із ключових елементів ефективного управління земельними ресурсами є використання інформаційних технологій та інформаційної системи управління земельними ресурсами. Сучасні інформаційні технології, такі як геоінформаційні системи, допомагають забезпечити точну та оперативну інформацію про стан використання земельних ресурсів, що дозволяє ефективніше управляти ними та знизити ризик неправильного прийняття рішень.

Окрім того, важливо забезпечити відкритість та прозорість управління земельними ресурсами та залучення громадськості до цього процесу. Громадськість може бути важливим джерелом інформації про стан використання земельних ресурсів та їх вплив на навколишнє середовище та може бути важливим партнером у процесі прийняття рішень щодо управління земельними ресурсами. Для досяг-

нення цієї мети необхідно забезпечити доступ громадськості до інформації про стан використання земельних ресурсів.

Ефективне використання земельних ресурсів може забезпечити розвиток різних галузей економіки, забезпечити соціальні потреби населення та зберегти природні ресурси та біорізноманіття. Однак неправильне використання таких ресурсів може призвести до екологічних проблем, відсутності доступу до земельних ресурсів для деяких груп населення та економічної нестабільності.

Управління земельними ресурсами має бути забезпечене ефективною системою моніторингу та оцінки використання земельних ресурсів. Моніторинг та оцінка дозволяє оцінити стан використання, виявити проблеми та недоліки у використанні та приймати рішення щодо ефективного землекористування.

Важливим аспектом управління земельними ресурсами є також визначення правового регулювання використання. Таке регулювання дозволяє забезпечити ефективне використання земельних ресурсів, захист прав власників земельних ділянок та забезпечити додержання вимог екологічної безпеки та сталого розвитку. Правове регулювання використання земельних ресурсів повинно бути відповідним міжнародним і національним стандартам та враховувати місцеві потреби та особливості.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Управління земельними ресурсами є важливим елементом економіки країн. Теоретичні підходи до управління такими ресурсами можуть бути використані для розробки політик та стратегій управління земельними ресурсами в різних країнах. Екологічний, економічний, соціальний та інтегрований підходи є ключовими для розробки ефективної політики управління земельними ресурсами.

Екологічний підхід передбачає забезпечення збереження навколишнього середовища та біорізноманіття. Економічний підхід базується на принципах ефективного використання земельних ресурсів з метою забезпечення економічного зростання країни. Соціальний підхід передбачає забезпечення соціальної справедливості та доступу до земельних ресурсів для всіх груп населення. Інтегрований підхід передбачає поєднання різних підходів для досягнення комплексної ефективності в управлінні земельними ресурсами.

Реалізація теоретичних підходів до управління земельними ресурсами має велике значення для сталого розвитку країни. Важливо забезпечити ефективне використання таких ресурсів із мінімальним впливом на навколишнє середовище та забезпечення соціальної справедливості. Для цього необхідно враховувати екологічні, економічні та соціальні аспекти управління земельними ресурсами та взаємодію між ними.

Розвиток ефективної політики управління земельними ресурсами є важливою задачею для будь-якої країни. Важливо враховувати різні теоретичні підходи до управління такими ресурсами та забезпечити їх взаємодію для досягнення ефективного результату.

Для успішної реалізації політики управління земельними ресурсами необхідно використовувати інноваційні підходи та технології. Наприклад, цифрові технології можуть допомогти у підвищенні ефективності використання таких ресурсів та забезпеченні сталого розвитку. Крім того, розвиток відповідних законодавчих та регуляторних механізмів також є важливим елементом ефективної політики управління земельними ресурсами.

Важливо також враховувати міжнародний досвід управління земельними ресурсами та використовувати його для розвитку відповідної політики в країні. Наприклад, програми ООН з управління земельними ресурсами можуть допомогти у розробці ефективної політики з такого управління.

Узагальнення та розповсюдження досвіду та знань щодо управління земельними ресурсами має велике значення для покращення ситуації у цій сфері. Розробка відповідної політики, забезпечення взаємодії між різними секторами господарства, врахування соціальної справедливості та екологічних принципів – це ключові аспекти ефективного управління земельними ресурсами. Тому розвиток відповідної політики та реалізація необхідних заходів для її впровадження – це важливі завдання для кожної країни, що має намір забезпечити сталий розвиток та екологічну і соціальну стійкість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорош О. С. Ландшафтно-кластерний підхід до територіального планування розвитку землекористування. *Ефективна економіка*. 2013. № 3.

2. Пендзей Л. П. Планування землекористування сільських територій в умовах обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06, Львів. нац. аграрний ун-т. Львів, 2021. 20 с.

3. Грещук Г. І. Еколого-економічні засади землевпорядного забезпечення сталого використання земель сільськогосподарського призначення : дис. д-ра екон. наук: 08.00.06. Львів, 2019. 458 с.

4. Григорєцька І. І., Ізбаш К. С., Домброван Н. В. Правове регулювання цільового використання земель у межах населених пунктів України : монографія. Одеса : Видавець Бугаєв Вадим Вікторович, 2019. 142 с.

5. Пашков І. А. Земля як чинник соціального розвитку. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. Вип. 37. С. 33-42.

6. Курильців Р. М. Просторове планування землекористування як основа інтегрованого управління сільськими територіями. *Економічний вісник*. 2016. № 4. С. 105-112.

7. Третяк А. М. Концептуальні засади землевпорядного планування розвитку міського землекористування в умовах децентралізації. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2015. № 1. С. 3-13.

8. Лахоцька Е. Я. Сучасне просторове планування у країнах Європи та Україні. *Матеріали III-ї Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції "Стан і перспективи природокористування в Україні"* 21-25 травня 2018 року, м. Ужгород : Вид-во УжНУ "Говерла", 2018.

9. Шкуропат О. Г. Досвід країн Європейського Союзу в державному управлінні земельними відносинами. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 3. С. 186-197.

10. Князькова Т. О. ЄС і земельні відносини. *Збірник наукових праць Луц. держ. техн. ун-ту*. 2007. Вип. 4 (19). С. 203-211.

11. Ібатуллін Ш. І., Степенко Щ. В., Сакаль О. В. Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку. Київ : Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. 52 с.

12. Li B. Forest Landscape Restoration in the Netherlands. Reference Document. B. Li, M. Mann, G. Oforiwa and other. Wageningen

Centre of Development Innovation, Wageningen University, 2010. 81 p.

13. Куйбіда В. С., Негода А. В., Толкованов В. В. *Збірник "Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи"*. Київ : Крамар, 2009. 170 с.

14. Третяк А. М. *Землевпорядне проектування: Теоретичні основи і територіальний землеустрій : навч. посібник*. Київ : Вища освіта, 2006. С. 42-43.

15. Гарнага О. М. *Основи управління землекористуванням : монографія*. Рівне : НУВГП, 2014. 212 с.

REFERENCES

1. Dorosh, O. S. (2013), Landshaftno-klasternyj pidkhid do terytorial'noho planuvannia rozvytku zemlekorystuvannia, *Efektivna ekonomika*, № 3.

2. Pendzej, L. P. (2021), Planuvannia zemlekorystuvannia sil's'kykh terytorij v umovakh obihu zemel'nykh dilianok sil's'kohospodars'koho pryznachennia : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.06, L'viv. nats. ahraryj un-t. L'viv, 20 s.

3. Hreschuk, H. I. (2019), Ekoloho-ekonomichni zasady zemlevporiadnoho zabezpechennia staloho vykorystannia zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennia : dys. d-ra ekon. nauk: 08.00.06. L'viv, 458 s.

4. Hryhorets'ka, I. I. Izbash, K. S. and Dombrovan, N. V. (2019), Pravove rehuliuвання tsil'ovoho vykorystannia zemel' u mezhakh naselenykh punktiv Ukrainy : monohrafiia, Vydavets' Buhaiev Vadym Viktorovych, Odesa, 142 s.

5. Pashkov, I. A. (2009), Zemlia iak chynnyk sotsial'noho rozvytku, *Humanitarnyj visnyk ZDIA*, vyp. 37, s. 33-42.

6. Kuryl'tsiv, R. M. (2016), Prostorove planuvannia zemlekorystuvannia iak osnova intehrovanoho upravlinnia sil's'kumu terytoriiamy, *Ekonomichnyj visnyk*, № 4, s. 105-112.

7. Tretiak, A. M. (2015), Kontseptual'ni zasady zemlevporiadnoho planuvannia rozvytku

mis'koho zemlekorystuvannia v umovakh detsentralizatsii, *Zemleustrij, kadastr i monitorynh zemel'*, № 1, s. 3-13.

8. Lakhots'ka, E. Ya. (2018), Suchasne prostorove planuvannia u krainakh Yevropy ta Ukraini, *Materialy III-i Vseukrains'koi naukovopraktychnoi internet-konferentsii "Stan i perspektyvy pryrodokorystuvannia v Ukraini"* 21-25 travnia 2018 roku, Vyd-vo UzhNU "Hoverla", m. Uzhhorod.

9. Shkuropat, O. H. (2013), Dosvid krain Yevropejs'koho Soiuzu v derzhavnomu upravlinni zemel'nymy vidnosynamy, *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vyp. 3, s. 186-197.

10. Kniaz'kova, T. O. (2007), YeS i zemel'ni vidnosyny, *Zbirnyk naukovykh prats' Luts. derzh. tekhn. un-tu*, vyp. 4 (19), s. 203-211.

11. Ibatullin, Sh. I. Stepenko, Sch. V. and Sakal', O. V. (2012), Mekhanizmy upravlinnia zemel'nymy vidnosynamy v konteksti zabezpechennia staloho rozvytku, *Derzhavna ustanova "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsional'noi akademii nauk Ukrainy"*, Kyiv, 52 s.

12. Li V. (2010), Forest Landscape Restoration in the Netherlands. Reference Document. V. Li, M. Mann, G. Oforiwa and other. Wageningen Centre of Development Innovation, Wageningen University, 81 r.

13. Kujbida, V. S. Nehoda, A. V. and Tolkovanov, V. V. (2009), *Zbirnyk "Rehional'nyj rozvytok ta prostorove planuvannia terytorij: dosvid Ukrainy ta inshykh derzhav-chleniv Rady Yevropy"*, Kramar, Kyiv, 170 s.

14. Tretiak, A. M. (2006), *Zemlevporiadne proektuvannia: Teoretychni osnovy i terytorial'nyj zemleustrij : navch. posibnyk*, Vyscha osvita, Kyiv, s. 42-43.

15. Harnaha, O. M. (2014), *Osnovy upravlinnia zemlekorystuvanniam : monohrafiia*, NUVHP, Rivne, 212 s.

Стаття надійшла до редакції 19 березня 2023 року

УДК 338.26

Перепьолкіна О. О.,

olenaspr@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5784-1490,

Researcher ID: F-4219-2019,

к.е.н., доц., доцент кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ПРІОРИТЕТИ МОДЕЛІ СТАБІЛЬНОГО МАКРОЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

***Анотація.** У дослідженні наголошено на актуальності формування та реалізації державної політики формування моделі стабільного макроекономічного зростання в Україні. Метою дослідження визначено актуалізацію уваги до найбільш проблемних аспектів, чинників та перешкод, а також обґрунтування пріоритетів моделі стабільного макроекономічного зростання країни. Показано масштаби втрат економіки України в умовах повномасштабної війни. Доведено, що модель економічного зростання являє собою візію з сукупності системних поетапних кроків, реалізація яких докорінно змінює характер економічних відносин, погляди на розвиток і ціннісні орієнтири, структуру суспільного відтворення і пріоритети розвитку майбутніх поколінь. Обґрунтовано концептуальну модель стабільного макроекономічного зростання країни, що складається з 10 принципових послідовних кроків, проходження яких дозволяє досягти макроекономічної стабілізації, а також перейти до структурно збалансованого розвитку національного господарства. Визначено домінуючі етапи змін, які мають відбутися в Україні у підсумку реалізації моделі державної політики стабілізації макроекономічного зростання, а саме: викорінення системних вад функціонування та розвитку національного господарства (завданнями регулювання на цьому етапі визначено подолання системної корупції, системну детінізацію економічних відносин, деофшоризацію та збереження капіталів), поетапний перехід до економічного зростання (визначено такі завдання цього етапу, як зміцнення макроекономічної безпеки, реалізація підприємницького потенціалу, використання внутрішніх резервів, реалізація зовнішньоторговельного потенціалу) та формування ресурсної бази довгострокового стабільного планомірного розвитку (із завданнями забезпечення макроекономічної стабілізації, реалізації потенціалу зовнішнього інвестування). Ідентифіковано галузеві пріоритети моделі стабільного макроекономічного зростання в Україні. Визначені пріоритети політики спрямовані на локалізацію та нівелювання викликів і загроз функціонування та розвитку таких базових видів економічної діяльності, як промисловість, АПК, транспорт і зв'язок, ІКТ, креативні індустрії.*

Ключові слова: економіка, національне господарство, макроекономічне зростання, економічна модель, стратегічні пріоритети.

Perepiolkina O. O.,

olenaspr@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5784-1490,

Researcher ID: F-4219-2019,

Ph.D, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics,

Lviv University of Trade and Economics, Lviv

PRIORITIES OF THE MODEL OF STABLE MACROECONOMIC GROWTH OF UKRAINE

***Abstract.** The study emphasizes the relevance of the formation and implementation of the state policy of forming a model of stable macroeconomic growth in Ukraine. The purpose of the study is to update attention to the most problematic aspects, factors and obstacles, as well as to substantiate the priorities of the model of stable macroeconomic growth in Ukraine. The scale of the losses of the Ukrainian economy in the conditions of a full-scale war is shown. The conceptual model of stable macroeconomic growth of Ukraine is substantiated, consisting of 10 principled consecutive steps, the passage of which allows to achieve macroeco-*

conomic stabilization, as well as to move to a structurally balanced development of the national economy. It is proved that the model of economic growth is a vision of a set of systemic gradual steps, the implementation of which fundamentally changes the nature of economic relations, views on development and value orientations, the structure of social reproduction and development priorities of future generations. The dominant stages of changes that should take place in Ukraine as a result of the implementation of the state policy model of macroeconomic growth stabilization are identified, namely, the eradication of systemic defects in the functioning and development of the national economy system (the tasks of regulation at this stage are defined as overcoming systemic corruption, systemic deshadowing of economic relations, de-offshoring and preservation of capitals), gradual transition to economic growth (the tasks of this stage are defined as strengthening macroeconomic security, realization of entrepreneurial potential, use of internal reserves, realization of foreign trade potential) and formation of a resource base for long-term stable planned development (with the tasks of ensuring macroeconomic stabilization, realization of foreign investment potential). The system of sectoral priorities of the model of stable macroeconomic growth in Ukraine has been identified. The determined policy priorities are aimed at localization and leveling of challenges and threats to the functioning and development of such basic types of economic activity for Ukraine as industry, agro-industrial complex, transport and communication, AIC, creative industries.

Keywords: economy, national economy, macroeconomic growth, economic model, strategic priorities.

JEL Classification: E27, E61, L16, L49

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2023-72-08>

Постановка проблеми. Нині Україна перебуває у процесі повномасштабної війни, що об'єктивно накладає критично складні умови, труднощі й обтяження відносно збереження національного господарства назагал та формування потенціалу подальшого відновлення на стадії вже повоєнної відбудови. Фактично з власних джерел (головно – податкові надходження та доходи від економічної діяльності) держава покриває лише близько 50 % своїх потреб і це без урахування капітальних вкладень, які будуть потрібні для відбудови зруйнованих підприємств, інфраструктури та навіть цілих міст.

У будь-якому разі Україна розраховує на світову підтримку, яка безальтернативна і допоможе відновити соціальну сферу й економічну систему нашої держави. Попри увесь трагізм війни та її наслідків, Україна водночас отримала унікальний шанс на оздоровлення, причому практично в усіх без виключення сферах суспільного життя – економічній, соціальній, політичній, духовній.

Відносно економічної системи, то потенціал головно криється у відбудові колишніх старопромислових комплексів на засадах інноваційно-технологічної модернізації, зовнішніх інвестицій, які будуть одночасно супроводжуватися імпортом передових прогресивних технологій, викоріненні та в подальшому утвердженні в суспільстві нульової

толерантності населення до таких системних вад і девіантних проявів (характеристик), притаманних нашій країні до повномасштабної війни, як корупція, тінізація, зрощування влади і бізнесу, паратизування на природних монополіях і публічних ресурсах та активах, їх розкрадання, неправомірне використання службового становища заради наживи, рейдерство і т. п.

Однак використання всіх вже наявних і тих, що додатково з'являться, можливостей на етапі повоєнної відбудови національної економіки України потребує утвердження в нашій країні нової, значно більш якісної моделі стабілізації макроекономічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У цілому дослідженню процесів формування і реалізації державної політики забезпечення макроекономічного розвитку і створення в таких цілях якісного економіко-правового і ресурсного середовища присвячені праці таких вчених, як О. Тимошенко та Т. Лісковецька [1, с. 8-15], О. Ольшанська, А. Мельник, Т. Воронкова [2, с. 32-44], Н. Єфремова та О. Коваленко [9, с. 14-20].

З іншого боку, різносторонні аспекти та особливі умови, фактори, чинники державної політики стимулювання процесів розвитку і реалізації ресурсного потенціалу національної економіки, включно з її пріоритетними видами економічної діяльності й їх галузями,

секторами національного господарства і т. п., стали об'єктом і предметом наукових дискурсів Р. Лупака та Р. Бойка [3, с. 855-864], В. Коваленка, В. Радника [5], Г. Запші, О. Орлової-Курилової, С. Лімаренко, А. Яцун [8, с. 9-16] та ін.

При тому, виходячи з розуміння, що державна політика у кожній сфері неможлива без достатнього і належного її ресурсного забезпечення, підсилення дії конкретних ресурсно-функціональних інструментів, а також організаційних і економічних мотиваційних механізмів, зрозумілих для економічних агентів, у дослідженнях С. Швець [4, с. 20-38], Т. Васильціва [6, с. 320-330], О. Череп [7, с. 296-300], Л. Федулової [10, с. 62-71] та ін. дослідників визначаються такі провідні характеристики середовища й умов економічного зростання, зокрема в Україні.

Разом із тим, за часи незалежності в Україні так і не сформовано та не зреалізовано політику, результатом якої стали б системно значимі зміни, достатні для висновку, що економіка держави вийшла на рівень сталого структурно збалансованого макроекономічного зростання. Однією з ключових причин цього стало те, що з року в рік ухвалюється і береться до реалізації ціла купа нових ініціатив (стратегій, програм, законів, підзаконних актів і т. п.), однак вони не узгоджені між собою єдиною спільною метою, цільовими орієнтирами і заходами. Іншими словами, державна політика не формується та не реалізується у відповідності до чітко визначеної моделі економічного зростання (відновлення, поступу) і т. п. Відтак обґрунтування методико-прикладних положень такої моделі має високу теоретико-прикладну значимість, а також практичну актуальність, особливо в нинішніх реаліях війни та її наслідків (для соціально-економічної системи країни) та настання етапу повоєнної відбудови, макроекономічного відновлення і побудови нової економічної системи принципово нової країни – насправді незалежної (у т. ч. економічно) України.

Постановка завдання. Метою статті є актуалізація уваги до найбільш проблемних аспектів, чинників та перешкод, а також обґрунтування пріоритетів моделі стабільного макроекономічного зростання в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна, як і її економіка, перебуває у стані повномасштабної війни, що завдає критично негативних наслідків для системи

національного господарства. Так, на кінець жовтня 2022 року експрес-оцінки показують, що зростання ВВП України знизилося на 37,2 %. Вже натеper вартість проекту з відбудови лише економіки країни перевищила 350 млрд дол. США. Поряд з тим активні бойові дії перемістилися до східних та південних регіонів, активність у небойових зонах стабілізувалася, економіка пристосовується до умов війни. Тим не менше приватне споживання та інвестиції залишаються слабкими через зниження купівельної спроможності, фінансові обмеження та масштабну міграцію за кордон. МВФ, як і раніше, прогнозує, що ВВП України скоротиться приблизно на 35,0 % за рік, а інфляція сягне 30,0 % до кінця року.

Логістичні проблеми, пов'язані з війною, продовжують створювати навантаження на економіку, зокрема пов'язані з роботою портів, транспортних мереж та енергетичної інфраструктури. Війна також спричинила дисбаланс на валютному ринку. Після того, як Національний банк України девальював прив'язку обмінного курсу на 25 %, тиск зменшився. Але війна спричиняє безпрецедентне збільшення бюджетного дефіциту. Податкові надходження обмежуються через зниження економічної активності. Тим часом, незважаючи на скорочення другорядних витрат, видатки продовжують зростати, переважно через оборону. В результаті дефіцит бюджету без урахування зовнішніх грантів вже сягнув близько 14,0 % ВВП 2022 року на кінець серпня. Завдяки значному приросту неподаткових доходів, який забезпечується зовнішніми грантами, загальний дефіцит бюджету на кінець серпня був нижчим і становив близько 8,0 % від ВВП [11].

Якщо в регіональному зрізі найбільш негативних економічних наслідків зазнали східно-південні області країни (Донецька, Луганська, Харківська, Сумська, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська та ін. області), то в галузевому вимірі – АПК, промисловість, транспорт і зв'язок, а це провідні види економічної діяльності реального сектора національної економіки.

Вже зараз урядом країни розроблено План економічного відновлення України, який передбачає чіткі напрями, механізми та інструменти, а також безпосередні проекти, які мають для цього бути реалізованими. Для кожного, хто вважає себе українцем, немає іншої

альтернативи, як припинення війни на засадах повноцінної перемоги і витіснення за межі країни кожного окупанта та подальша повноцінна реалізація цього плану. Не видається сумнівною і потенційна фінансово-ресурсна підтримка головних країн – донорів і партнерів України. Однак, аби не відбудувати низькоєфективну економіку з тими системними вадами, які були їй притаманні практично постійно з 1991 року, потрібно розуміти конфігурацію нової моделі стабільного макроекономічного зростання системи національного господарства. Це також включає і розуміння ключових недоліків і вад, які були притаманні попередній моделі соціального й економічного розвитку країни (якщо така мала місце).

Передусім слід розуміти, що модель економічного зростання являє собою візію з сукупності системних поетапних кроків, реалізація яких докорінно змінює характер економічних відносин усередині країни, погляди на розвиток і ціннісні орієнтири, структуру суспільного відтворення і пріоритети розвитку майбутніх поколінь. Це не програма заходів соціально-економічного розвитку, навіть не реформа окремої сфери чи галузі, а докорінна перебудова, переформатування стратегічних імперативів і правил гри, тотального суспільного визнання і слідування законам вільного, прозорого ринку, конкуренції та внутрішньоособистісної легітимізації на всіх рівнях відносин.

У сенсі України, то досягнення стабільного розвитку базується, на нашу думку, на десяти системних поетапних структурних зрушеннях (рис. 1), коли перший крок - це справжня (а не декларована) рішуча боротьба з системними чинниками-паразитами, які сковують і унеможливають економічне піднесення, для якого в країні завжди існував високий потенціал.

Без викорінення системної корупції, подолання проблем системної тінізації економічних

відносин, застосування офшорних схем, розкрадань на митниці, у фіскальній системі, застосування адміністративного тиску на бізнес і т. п. Україна ніколи не перейде в когорту процвітаючих ефективно функціонуючих економік. І це не тільки з причин розкрадання публічних ресурсів, які могли б бути скерованими на розвиток елементів соціальної сфери, реалізацію інших важливих для держави проєктів, включно з бюджетним інвестуванням, але й через те, що такі прояви деформують концептуальні основи утвердженої ринкової економіки та демократичного суспільства. Через збереження цих рудиментів Україна уподібнюється до РФ, Ірану, Сирії тощо і саме чинник гіпертрофічно масштабних наслідків війни вселяє надію, що Україна “заслужила” на демонтаж системних макроекономічних перешкод, рівно як і чиновників вищих ланок державного управління, які їх толерують і підтримували раніше.

Наступний крок – це формування здорового конкурентного середовища та зміцнення базисних інституцій здорової ефективно економіки, з-поміж яких ключові – верховенство права і недоторканність права приватної власності. Чи ці зрозумілі для всіх постулати існують у системі національного господарства України? Ні. Навіть під час повномасштабної війни відомими стали нові рейдерські захоплення підприємств, використання ситуації для посилення монопольного контролю на ринку, картельні змови для завищення збутових цін і т. п. Нова модель економічного зростання повинна мати дієві регуляторно-контролюючі інструменти і засоби не тільки недопущення, а жорсткого справедливого покарання всіх учасників, причому як з боку бізнесу, так і влади та політичних структур.

Рис. 1. Концептуальна модель стабільного макроекономічного зростання України: 10 принципівих кроків

Джерело: авторська розробка

Удосконалення конкурентного середовища є важливим і невід’ємним кроком на шляху становлення нової ефективної економіки, однак її розвиток і нарощення масштабів потребує покращення ресурсної забезпеченості вітчизняних економічних агентів. Передусім це фінанси, інвестиції, технології, а також інтелектуально-кадровий капітал. Причому в сучасних умовах цифровізації роль і значимість останнього особливо посилилася. Відтак стало

економічне зростання об’єктивно неможливе без збереження й ефективного використання людського потенціалу країни, у т. ч. із позиції того, що це головний ресурс для цифровізації економіки й суспільства.

Вже давно конкурентоспроможність економіки ототожнюється з рівнем розвитку інновацій та технологій. Однак відповідний поступ для України все ще не характерний і причиною цього слугує відсутність повноцінної

інфраструктури інноваційно-технологічної діяльності, спроможності якої були б достатніми для інноваційно-технологічної модернізації вітчизняного національного господарства. Власне, її формування і розвиток стане тим імпульсом, який забезпечить зміцнення конкурентоспроможності підприємств базових і стратегічних видів економічної діяльності.

Наступний крок – це досягнення належного рівня енергетичної незалежності, ефективності та ресурсоощадності. Успіхи у цій сфері дали б змогу повноцінно вивільнитися від більшості гібридних “оков” з боку РФ, розвинути альтернативну енергетику як окрему стратегічну галузь економіки, наростити економічну ефективність внутрішнього виробництва назагал.

У подальшому можна вже переходити і до просторово збалансованого макроекономічного зростання в Україні. Найбільш креативним та водночас ефективним тут є підхід на основі смарторієнтованого регіонального розвитку, що дозволяє не лише надати нових потужних імпульсів місцевому розвитку, але й слугує прямим шляхом до ефективізації і економічної, і соціальної сфер, дозволяє покращити якість життя місцевого населення.

Невід’ємним напрямом політики макроекономічної стабілізації в Україні має також стати гарантування високого рівня соціальної відповідальності бізнесу і суспільства в цілому, екологічної стійкості, забезпечення високого рівня якості життя. Потрібно розуміти, що повноцінна політика в цій сфері дозволяє зберегти та розвивати людський потенціал країни, без якого об’єктивно неможливі процеси розширеного суспільного відтворення національного господарства, особливо на етапі відбудови економіки у повоєнний період.

Важливо, аби у відповідності до визначених 10 кроків – реформ була вибудована етапізація впровадження моделі політики стабілізації макроекономічного зростання в

Україні (рис. 2), коли базисними етапами та відповідно до них стратегічними орієнтирами стають:

- викорінення системних вад функціонування та розвитку системи національного господарства (подолання системної корупції, системна детінізація економіки, деофшоризація податків);

- поетапний перехід до економічного зростання (зміцнення макроекономічної безпеки, реалізація підприємницького потенціалу, використання внутрішніх резервів, реалізація зовнішньоторговельного потенціалу);

- формування ресурсної бази довгострокового стабільного планомірного розвитку (забезпечення макрофінансової стабілізації, реалізація потенціалу іноземного інвестування).

Розуміємо також і те, що базисом поступу економіки завжди слугують галузі / види економічної діяльності, які є стратегічно важливими і стоять у пріоритеті розвитку держави. Нині для України це промисловість, АПК, транспорт і зв’язок, ІКТ, креативні індустрії (рис. 3).

Відтак важливо усвідомлювати та розуміти ті ключові системні виклики, які постали перед суб’єктами господарювання вказаних видів економічної діяльності, підривають засади їх економічної безпеки, зміцнення конкурентоспроможності й можливого переходу до розвитку.

На основі бачення викликів формується інструментарій державної політики, реалізація якого спроможна передусім мінімізувати вплив викликів і загроз, а також підсилити потенціал, стимулювати всі необхідні процеси для забезпечення розвитку пріоритетних видів економічної діяльності в Україні для реалізації їх потенціалу в системі розвитку національного господарства назагал.

Стратегічні орієнтири

Інструментарій державної політики

Етап 1. Викорінення системних вад функціонування та розвитку національної економіки

Подолання системної корупції	<ul style="list-style-type: none"> ✓ вдосконалення інституційного базису антикорупційної системи; ✓ гармонізація антикорупційних та антилегалізаційних заходів; ✓ тотальна цифровізація і прозорість державних послуг
Системна детінізація економіки	<ul style="list-style-type: none"> ✓ забезпечення незалежності та розширення повноважень податкових безпекових структур, посилення відповідальності; ✓ виведення з тіні необліковуваних операцій і активів;
Деофшоризація податків	<ul style="list-style-type: none"> ✓ посилення контролю і відповідальності; ✓ ліквідація псевдоекспорту, інвестицій, трансф. ціноутворення; ✓ гармонізація міжнародного законодавства і систем контролю

Етап 2. Перехід до економічного зростання

Зміцнення макроекономічної безпеки	<ul style="list-style-type: none"> ✓ посилення конкурентоспроможності стратегічних галузей; ✓ інноваційно-технологічна модернізація реального сектора; ✓ використання потенціалу розвитку сектора ІКТ
Реалізація підприємницького потенціалу	<ul style="list-style-type: none"> ✓ дерегуляція економіко-правового середовища; ✓ гарантування економічної безпеки підприємницької діяльності; ✓ розвиток міжсекторальної та міжгалузевої співпраці; ✓ стимулювання підприємництва на рівні територіальних громад
Використання внутрішніх резервів	<ul style="list-style-type: none"> ✓ відновлення купівельної спроможності; ✓ імпортозаміщення і розвиток внутрішнього виробництва; ✓ подальша регуляторна лібералізація
Реалізація зовнішньоторговельного потенціалу	<ul style="list-style-type: none"> ✓ індустріалізація експорту; ✓ максимальна реалізація потенціалу експорту продукції АПК; ✓ розширення технологічного сегмента на зовнішніх ринках; ✓ розширення географії зовнішньої торгівлі

Етап 3. Формування ресурсної бази довгострокового планомірного розвитку

Забезпечення макрофінансової стабілізації	<ul style="list-style-type: none"> ✓ трансформація боргової політики; ✓ інфляційне таргетування; ✓ розвиток співпраці з міжнародними фінансовими організаціями; ✓ посилення спроможності банківської системи
Реалізація потенціалу іноземного інвестування	<ul style="list-style-type: none"> ✓ посилення інституційного забезпечення ПІІ; ✓ покращення умов інвестування в інфраструктурні проекти; ✓ активізація азійського напрямку інвестування; ✓ покращення інвестиційної привабливості економіки

Рис. 2. Етапізація впровадження моделі та інструментарій державної політики стабілізації макроекономічного зростання в Україні

Джерело: авторська розробка

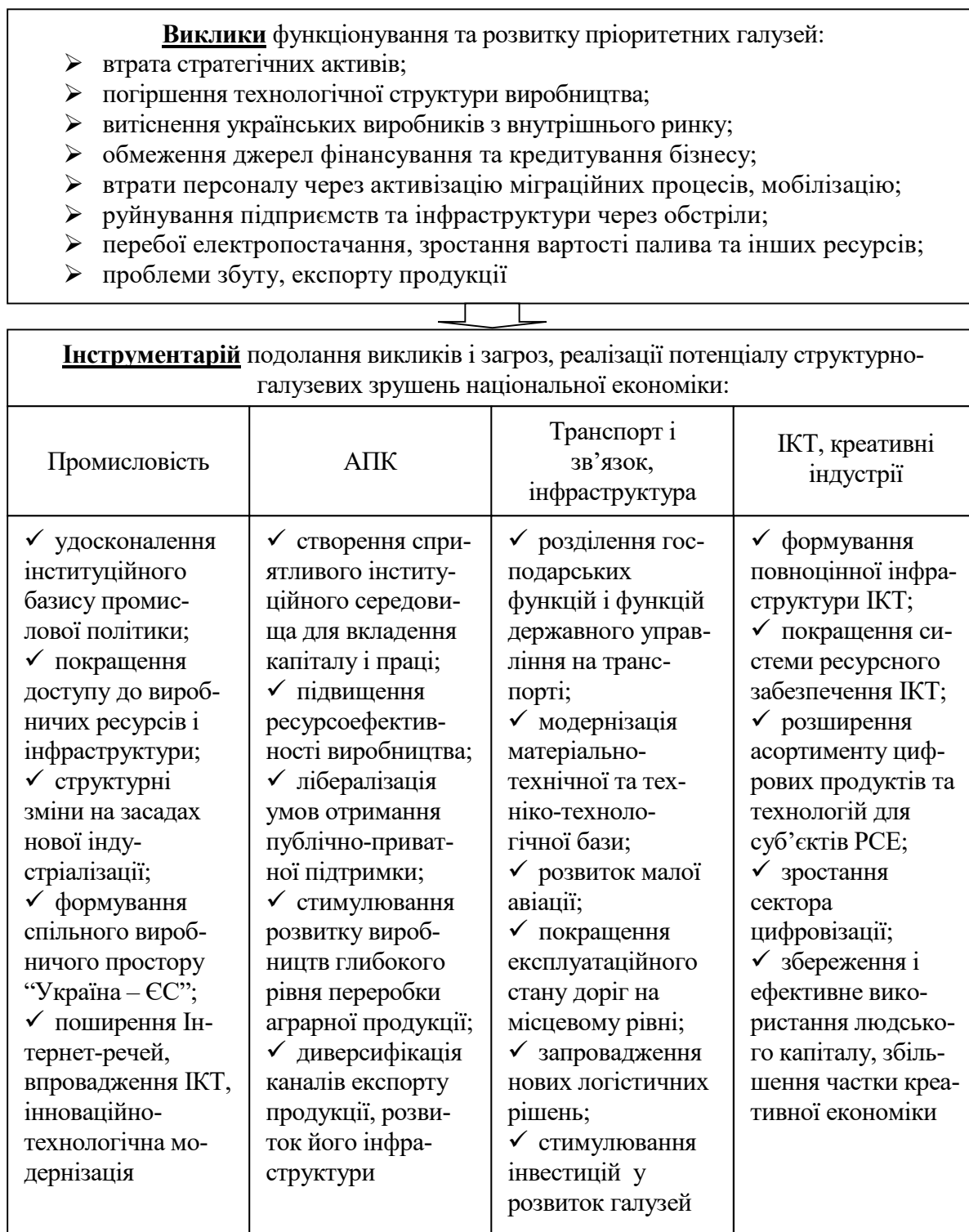

Рис. 3. Галузеві пріоритети моделі стабільного макроекономічного зростання в Україні

Джерело: авторська розробка

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Нині економіка України перебуває у стані повномасштабної війни, що об'єктивно накладає критично складні умови, труднощі й обтяження відносно збереження національного господарства

назагал та формування потенціалу подальшого його відновлення на стадії вже повоєнної відбудови. Однак рано чи пізно ми все рівно перейдемо до повоєнної відбудови і важливо розуміти конфігурацію цієї нової, значно більш досконалої та ефективної моделі

державної політики макроекономічного зростання країни. Така модель має орієнтуватися на проходження її трьох домінуючих етапів (з відповідними завданнями) – (1) викорінення системних вад функціонування та розвитку системи націо-нального господарства (подолання системної корупції, системна детінізація економічних відносин, деофшоризація та збереження капіталів), (2) поетапний перехід до економічного зростання (зміцнення макроекономічної безпеки, реалізація підприємницького потенціалу, використання внутрішніх резервів, реалізація зовнішньоторговельного потенціалу) та (3) формування ресурсної бази довгострокового стабільного планомірного розвитку (забезпечення макроекономічної стабілізації, реалізація потенціалу зовнішнього інвестування).

Практична площина реалізації моделі стабільного макроекономічного зростання в Україні базується на системі інструментів державної політики подолання викликів і загроз, а також реалізації потенціалу структурно-галузевих зрушень у стратегічних галузях національної економіки України, зокрема – промисловості, АПК, у сфері транспорту та зв'язку, ІКТ, у секторі креативних індустрій.

Подальші дослідження у цій сфері стосуються моделювання впливу реалізації визначених інструментів державної політики на зміни у макроекономічних показниках та пропорціях національного господарства України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тимошенко О. В., Лісковецька Т. П. Системна трансформація національної економіки України. *Бізнес Інформ*. 2020. № 1. С. 8-15.
2. Сучасні проблеми економічного розвитку України : монографія / за ред. О. В. Ольшанської, А. О. Мельник, Т. Є. Воронкової. Київ : ТОВ “ДКС центр”, 2018. 184 с.
3. Lupak R., Boiko R., Kuniyska-Iliash M., Vasylytsiv T. State Management of Import Dependency and State's Economic Security Ensuring: New Approaches to Evaluating and Strategizing. *Accounting*. 2021. Vol. 7. Issue 4. P. 855-864.
4. Швець С. Внутрішні дисбаланси та економічне зростання в Україні в площині фінансово-монетарної проблеми. *Світ фінансів*. 2021. № 4(69). С. 20-38.

5. Коваленко В., Радник В. Оцінка видачків державного бюджету України в контексті їхнього впливу на економічне зростання. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1226/1181>.

6. Vasylytsiv T. G., Klipkova O. I., Lupak R. L., Mitsenko N. G., Mishchuk I. P. Monetary and financial policy of Ukraine: theoretical-empirical connections and priorities of state regulation. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 4. No 31. P. 320-330.

7. Череп О. Г. Стимулювання інвестиційних процесів в економіці України задля підвищення її конкурентоспроможності. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 1. С. 296-300.

8. Запша Г. М., Орлова-Курилова О. В., Лімаренко С. М., Яцун А. Г. Ресурсне забезпечення ефективності стратегічного управління інноваційною інфраструктурою у формуванні конкурентних переваг та соціально-економічних гарантій в умовах глобалізації економіки. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2021. Вип. 6 (39). С. 9-16.

9. Єфремова Н. Ф., Коваленко О. В. Економічне зростання, економічний розвиток: можливості економіки інноваційного типу. *Бізнес Інформ*. 2018. № 1. С. 14-20.

10. Федулова Л. І. Інноваційний фактор забезпечення сталого розвитку регіонів України. *Економічний вісник університету*. 2017. № 33/1. С. 62-71.

11. Скорочення ВВП та безпрецедентний дефіцит бюджету: у МВФ оцінили наслідки війни для економіки України. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/20/novyna/ekonomika/skorochennya-vvp-ta-bezprecedentnyj-deficyt-byudzhetu-mvf-ocziynyly-naslidky-vijny-ekonomiky-ukrayiny>.

REFERENCES

1. Tymoshenko, O. V. and Liskovets'ka, T. P. (2020), Systemna transformatsiia natsional'noi ekonomiky Ukrainy, *Biznes Inform*, № 1, s. 8-15.
2. Suchasni problemy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy : monohrafiia / za red. O. V. Ol'shans'koi, A. O. Mel'nyk, T. Ye. Voronkovoї (2018), TOV “DKS tsentr”, Kyiv, 184 s.
3. Lupak R., Boiko R., Kuniyska-Iliash M. and Vasylytsiv T. (2021), State Management of

Import Dependency and State's Economic Security Ensuring: New Approaches to Evaluating and Strategizing, *Accounting*, Vol. 7, Issue 4, p. 855-864.

4. Shvets' S. (2021), Vnutrishni dysbalansy ta ekonomichne zrostannia v Ukraini v ploschyni fiskal'no-monetarnoi problemy, *Svit finansiv*, № 4(69), s. 20-38.

5. Kovalenko V. and Radnyk V. (2022), Otsinka vydatkiv derzhavnoho biudzhetu Ukrainy v konteksti ikhn'oho vplyvu na ekonomichne zrostannia, *Ekonomika ta suspil'stvo*, № 37, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1226/1181>.

6. Vasylytsiv, T. G. Klipkova, O. I. Lupak, R. L. Mitsenko, N. G. and Mishchuk, I. P. (2019), Monetary and financial policy of Ukraine: theoretical-empirical connections and priorities of state regulation, *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, vol. 4, No 31, p. 320-330.

7. Cherep, O. H. (2022), Stymuliuvannia investytsijnykh protsesiv v ekonomitsi Ukrainy zadlia pidvyschennia ii konkurentospromozhnosti, *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, № 1, s. 296-300.

8. Zapsha, H. M. Orlova-Kurylova, O. V. Limarenko, S. M. and Yatsun, A. H. (2021),

Resursne zabezpechennia efektyvnosti stratehichnoho upravlinnia innovatsijnoiu infrastrukturoiu u formuvanni konkurentnykh perevah ta sotsial'no-ekonomichnykh harantij v umovakh hlobalizatsii ekonomiky, *Tsentral'noukrains'kyj naukovyj visnyk. Ekonomichni nauky.*, vyp. 6 (39), s. 9-16.

9. Yefremova, N. F. and Kovalenko, O. V. (2018), Ekonomichne zrostannia, ekonomichnyj rozvytok: mozhyvosti ekonomiky innovatsijnogo typu, *Biznes Inform*, № 1, s. 14-20.

10. Fedulova, L. I. (2017), Innovatsijnyj faktor zabezpechennia staloho rozvytku rehioniv Ukrainy, *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, № 33/1, s. 62-71.

11. Skorochennia VVP ta bezpretsedentnyj defitsyt biudzhetu: u MVF otsinyly naslidky vijny dlia ekonomiky Ukrainy, available at: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/20/novyna/ekonomika/skorochennya-vvp-ta-bezprecedentnyj-deficyt-byudzhetu-mvf-oczinyly-naslidky-vijny-ekonomiky-ukrayiny>.

Стаття надійшла до редакції 28 березня 2023 року

УДК 339.727.22(477)

*Сарафин С. А.,
sarafyn_softya@ukr.net,
бакалавр, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

*Удалов П. Л.,
manager.bms@gmail.com,
магістрант, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

*Шингельський О. І.,
oleg.shyngelskyu@gmail.com,
магістрант, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

*Лаба С. В.,
l_s_w@ukr.net,
магістрант, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

АНАЛІТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕНДЕНЦІЙ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ: МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ, ГАЛУЗЕВИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

***Анотація.** У статті визначено важливість та практичну цінність дослідження необхідності залучення країною іноземних інвестицій. Наведено перелік науковців, праці яких висвітлюють проблеми міжнародного руху іноземного капіталу та управління процесами інвестування в національній економіці. Проведено статистичний аналіз тенденцій залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України за 2015-2021 роки. Визначено передумови посилення інвестиційної привабливості країни і їх пов'язано з тенденціями ВВП, середньомісячної заробітної плати, валового зовнішнього боргу, внутрішніх капітальних інвестицій, індексу інфляції. Проведено структурний аналіз географії прямого іноземного інвестування в економіку України. Зроблено висновок, що найбільшими інвесторами в Україну є Кіпр, Нідерланди, Швейцарія. Проаналізовано галузеву структуру прямих іноземних інвестицій в економіку України. Встановлено, що найбільші обсяги інвестиційного капіталу формуються в промисловості, фінансовій та страховій діяльності, інформації та телекомунікації. Надано аналітичні характеристики регіональним особливостям залучення іноземних інвестицій в економіку України та здійснено розподіл регіонів на групи лідерів та аутсайдерів. До лідерів залучення іноземних інвестицій віднесено Київську, Полтавську, Донецьку, Дніпропетровську, Львівську, Черкаську, Харківську області. Наголошено про критичний стан економіки України, що сформувався через гібридну та військову агресію сусідніх країн. Також основними причинами повільної інтеграції України у світовий фінансовий простір є інші проблеми – низький рівень реформування економіки, нерозвиненість внутрішнього фінансового ринку, невідповідність законодавства та інших норм міжнародним стандартам. Узагальнено обсяги залученого міжнародного капіталу Україною на перших етапах воєнного стану.*

Ключові слова: іноземні інвестиції, економіка, регіон, капітал, галузь.

*Sarafin S. A.,
sarafyn_softya@ukr.net
Bachelor's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

*Udalov P. L.,
manager.bms@gmail.com,
Master's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

Shingelskyi O.I.,

oleg.shyngelskyi@gmail.com,

Master's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Laba S. V.,

l_s_w@ukr.net,

Master's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

ANALYTICAL CHARACTERISTICS OF TRENDS IN THE ATTRACTION OF FOREIGN INVESTMENTS IN THE ECONOMY OF UKRAINE: MACROECONOMIC, SECTORAL AND REGIONAL ASPECTS

***Abstract.** The article defines the importance and practical value of the study of the need for the country to attract foreign investments. The list of scientists whose works highlight the problems of international movement of foreign capital and management of investment processes in the national economy is given. A statistical analysis of the trends in the attraction of direct foreign investment in the economy of Ukraine for 2015-2021 was carried out. Prerequisites for strengthening the country's investment attractiveness and related to trends in GDP, average monthly wages, gross foreign debt, domestic capital investments, and the inflation index, are determined. A structural analysis of the geography of direct foreign investment in the economy of Ukraine was carried out. It was concluded that the largest investors in Ukraine are Cyprus, the Netherlands, and Switzerland. The sectoral structure of direct foreign investments in the economy of Ukraine is analyzed. It was determined that the largest volumes of investment capital are formed in production, financial and insurance activities, information and telecommunications. Analytical characteristics of the regional features of foreign investment attraction in the economy of Ukraine were given, and regions were divided into groups of leaders and outsiders. Kyiv, Poltava, Donetsk, Dnipropetrovsk, Lviv, Cherkasy, and Kharkiv regions are among the leaders in attracting foreign investments. The critical state of Ukraine's economy, which was formed due to the hybrid and military aggression of neighboring countries, was emphasized. Also, the main reasons for the slow integration of Ukraine into the global financial space are other problems - the low level of economic reforms, the underdevelopment of the country's financial market, the non-compliance of legislation and other regulations with international standards. The amount of international capital attracted by Ukraine at the first stages of martial law is summarized.*

Key words: foreign investments, economics, region, capital, industry.

JEL Classification: E22, E62

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2023-72-09>

Постановка проблеми. Розвиток потребує постійного ресурсу і для економіки країни при досягненні потрібного поступу важливо сформулювати середовище, що дозволить налагодити ресурсне забезпечення, покращувати та збільшувати його обсяги. Вагоме значення має інвестиційне середовище, яке здатне виконувати функції забезпечення економіки ресурсами для її зростання та підтримання необхідного стану функціонування. Інвестиції сприяють створенню та примноженню ресурсної бази, яка є основою розвитку економіки країни шляхом відтворення виробничих ресурсів. Через інвестиційне середовище на тлі суспільного виробництва відбувається зміна й оптимізація пропорцій у його структурі.

Залучення інвестицій в економіку за рахунок ефекту мультиплікатора призводить до збільшення доходу в економіці, оскільки кожна одиниця інвестиційної валюти генерує дохід. Завдяки залученим інвестиціям зростає частка науково-технічного та високотехнологічного секторів економіки, відбувається паливно-сировинна переорієнтація. Відтак в економіці спостерігається формування передумов для розвитку інноваційної діяльності, проводиться техніко-технологічна модернізація виробничого сектору. Також завдяки залученню інвестицій в економіку відбувається збільшення зайнятості та зростання соціального добробуту, створюються нові робочі місця.

Глобалізація та інтеграція національних економічних відносин між країнами створили передумови для підвищення мобільності капіталу. Сьогодні міжнародні потоки капіталу створили великі обсяги міжнародних інвестицій, особливо в країнах, що розвиваються. Потік міжнародного інвестиційного капіталу є важливою умовою побудови та підвищення конкурентоспроможності економіки, що вимагає мобілізації всіх ресурсів та використання всіх переваг для підвищення ефективності. Незважаючи на те, що світові інвестиційні потоки з кожним роком зростають, питання залучення інвестицій залишається актуальним для економік багатьох країн, і Україна не є винятком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематику дослідження тенденцій міжнародного руху інвестиційного капіталу висвітлено у працях вітчизняних вчених: І. Амеліна, Т. Васильціва О. Білосура, В. Білоцерківець, В. Будкіна, О. Іляш, Ю. Козак, П. Куцика, Л. Лук'яненко, Н. Міценко, І. Мішука, В. Сіденка, М. Флейчук та ін.

З сучасних вчених, які досліджували проблеми залучення іноземних інвестицій, - Д. Аврамович, Дж. Бойлс, Є. Домар, Дж. Інграм, Ф. Нечер, Р. Манделл, Л. Метцлер та інші. Окремими аспектами (галузевими, регіональними та ін.) розвитку міжнародного руху іноземного капіталу займалися Є. Акопов, З. Варналій, Л. Григор'єв, Ч. Кіндлбегера, А. Косарєв, І. Павленко.

Незважаючи на значну кількість наукових робіт із питань залучення іноземних інвестицій, залишається невирішеним завдання щодо моделювання процесів управління інвестиціями, яке враховує особливості соціально-економічного розвитку країни. Перш за все це пояснюється внутрішньоекономічними тенденціями національної економіки, а також здатністю країни протистояти наслідкам глобалізації, гібридизації та інших загроз.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу тенденцій залучення іноземних інвестицій в економіку України враховуючи макроекономічний, галузевий та регіональний аспекти.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах господарювання вітчизняні підприємства особливо зацікавлені в іноземних інвестиціях, які все ще можна вважати формою відпливу капіталу вітчизняних виробників на міжнародний ринок. Прямі

іноземні інвестиції - це інвестиції, зроблені інвесторами, які не є резидентами цієї держави. Тому важливість іноземних інвестицій можна звести до міжнародного поділу капіталу та пошуку більш прибуткових способів отримання прибутку від закордонної комерційної діяльності, ніж від закордонних операцій, подібно в країні інвестора.

Прямі іноземні інвестиції в економіку України у 2021 році зросли на 2,7 млрд дол. США за рахунок участі прямих інвесторів у капіталі, у тому числі 2,3 млрд дол. США – реінвестований дохід від прямих інвесторів. При цьому без урахування реінвестованих доходів обсяги прямих іноземних інвестицій в капітал підприємств (430 млн дол. США) були недостатніми навіть для компенсації відтоку прямих інвесторів із підприємств, які інвестують безпосередньо через боргові інструменти (-460 млн дол. США) [1].

У 2021 році надходження від іноземних інвестицій в Україну залишаються низькими та не відіграють суттєвої ролі в стимулюванні економічної активності чи постачанні валюти на ринок. Майже 11 млрд дол. США доходу від прямих інвестицій США виплачені нерезидентам за дев'ять місяців із початку 2021 року, включаючи 5,2 млрд дол. США – виплачені дивіденди, 5,2 млрд дол. США – реінвестований дохід і 600 млн дол. США – відсотки, сплачені прямим іноземним інвесторам [2]. Не кажучи вже про 5,2 млрд дол. США реінвестування прибутків нерезидентів України, прямі інвестиції в український бізнес склали лише 744 млн дол. США. Прямі інвестиції в акціонерний капітал лише трохи вищі, ніж грошові перекази прямим іноземним інвесторам через боргові інструменти, і, за винятком кризи 2020 року, є найнижчим рівнем із 2014 року.

У 2020 році Україна вперше зіткнулася з чистим відтоком прямих інвестицій – мінус 868 млн дол. США. У 2019 році надходження прямих іноземних інвестицій становили 2,5 млрд дол. США, у 2018 році в Україну було інвестовано 2,35 млрд дол. США, 2017 році – 2,2 млрд дол. США, 2016 році – 3,28 млрд дол. США, 2015 році – 2,96 млрд дол. США, 2014 році – 410 млн дол. США. За 2021 р. Україна залучила 6,69 млрд дол. США прямих іноземних інвестицій, у тому числі 2,33 млрд дол. США, з яких 2,33 млрд дол. США отримано з країн Європейського Союзу [1].

Таблиця 1

Основні макроекономічні показники, що впливають на прямі іноземні інвестиції в Україну у 2015-2021 рр. (складено за [3; 4])

Роки	Прямі іноземні інвестиції (нараст. підсум.) в економіці України, млн дол. США	Валовий внутрішній про- дукт, млн дол. США	Середньомісячна заробітна плата, дол. США	Валовий зовнішній борг України, млрд дол. США	Капітальні інвестиції, млн дол. США	Індекс інфляції, %
2015	43780	90615	162,60	34,40	11497,3	143,3
2016	45195	93270	203,02	36,04	12765	112,4
2017	45179	112154	267,16	38,49	15521,2	113,7
2018	44009	130832	325,99	37,62	19350,4	109,8
2019	51387	153781	406,40	37,85	22613,1	104,1
2020	48933	149789	430,21	39,70	14994,1	105,0
2021	42778	545969	174,53	40,75	19110,0	110,0
Абсолютне відхилення, ±						
2021 / 2015	1002	455254	11,93	6,35	7612,7	33,3
2021 / 2020	6155	396180	255,68	1,05	4115,9	5
Відносне відхилення, ±						
2021 / 2015	97,71	602,51	107,34	118,46	166,22	76,76
2021 / 2020	87,42	364,49	40,57	102,64	127,45	104,76

Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку Україну залежить від внутрішніх і зовнішніх чинників впливу, зокрема ВВП, середньомісячної заробітної плати, капітальних інвестицій, валового зовнішнього боргу України, та індексу інфляції. Попри це обрані чинники здійснюють вплив на показник ВВП й обрані як найвпливовіші на обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну (табл. 1).

Що стосується динаміки ВВП, то загальний обсяг інвестицій зростає швидше, ніж інвестиційна складова економічного зростання України. Це свідчить про те, що українська економіка розвивається повільно і потребує інвестицій. Факторний аналіз прямих іноземних інвестицій показує, що позитивний приплив інвестицій (із України) значно збільшився, але цього все ще недостатньо, щоб подолати негативний приплив (з України).

Фактичний обсяг прямих іноземних інвестицій не відповідає поточним потребам національної економіки. Динаміка прямих іноземних інвестицій (накопичення) тісно пов'язана з ВВП, середньою заробітною платою та загальним зовнішнім боргом. Кореляція між визначеними факторами визначає умови для

залучення достатнього обсягу прямих іноземних інвестицій, а саме: економічне зростання держави, добробут, зменшення зовнішнього боргу країни та ефективність державного регулювання інвестиційної діяльності.

Через повільне економічне реформування наша країна опинилася на межі світових фінансових потоків. Аналіз поточної участі України в процесах міжнародного руху капіталу показує, що її участь у таких процесах є незначною. Існують значні перешкоди для цього, особливо через відсутність умов для підвищення ефективності використання капіталу як чинника відтворювального процесу за рахунок зниження значення інших факторів [5, с. 320-330]. Загалом головною умовою розширення інтеграції є усунення перешкод для антимонопольних операцій [6, с. 175-186].

Географічна структура прямих іноземних інвестицій в економіку України у 2019-2021 рр. наведена у табл. 2. Так, найбільшим інвестором в Україну є Кіпр, зокрема компанії, які зареєстровані в цій країні, інвестували у 2021 році 16,72 млрд дол. США, що на 6,42 млрд дол. США більше, ніж у 2019 році,

та на 1,77 млрд дол. США більше, ніж у 2020 році.

Іншим важливим іноземним інвестором є Нідерланди, які у 2021 році інвестували в Україну 10,01 млрд дол. США, що на 2,45 млрд дол. США, або 32,4 %, більше у порівнянні з 2019 роком. Також прямі іноземні інвестиції збільшилися за період 2019-2021 років із Угорщини – на 0,05 млрд дол. США і склали у 2021 році 0,42 млрд дол. США.

У 2021 р. зменшилися інвестиції з Швейцарії та Великої Британії – на 0,70 та 0,42 млрд дол. США відповідно. Варто відзначити, що у попередні роки країни активно інвестували в економіку України. Якщо порівнювати з 2019 р., то у 2021 р. сума іноземних інвестицій із Швейцарії зросла більше ніж удвічі, а з Великої Британії – на 24,0 %.

Про перспективи зростання та ефективність використання іноземного інвестиційного капіталу свідчить його галузева структура (табл. 3). Зокрема, в сільське, лісове та рибне господарство України інвестовано 16,0 млн дол. США (55,3 млн дол. США у 2019 році); у промисловість – 181,2 млн дол. США (231,8); у будівництво – 13,0 млн дол. США (59,7); у оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 15,9 млн дол. США (43,5); у транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську діяльність – 16,7 млн дол. США (41,4); в інформацію та телекомунікації – 30,0 млн дол. США (20,9); у фінансову та страхову діяльність – 31,3 млн дол. США (10,9).

Таблиця 2

Географічна структура прямих іноземних інвестицій в економіку України у 2019-2021 рр., млрд дол. США (складено за [7])

Країни	Роки			Абсолютне відхилення, ±		Відносне відхилення, %	
	2019	2020	2021	2021 / 2019	2021 / 2020	2021 / 2019	2021 / 2020
Кіпр	10,30	14,95	16,72	6,42	1,77	162,3	111,8
Нідерланди	7,56	10,00	10,01	2,45	0,01	132,4	100,1
Швейцарія	1,68	4,08	3,38	1,70	-0,70	2,0 р.	82,8
Угорщина	0,37	0,39	0,42	0,05	0,03	113,5	107,7
Велика Британія	2,04	2,95	2,53	0,49	-0,42	124,0	85,8

Таблиця 3

Галузева структура прямих іноземних інвестицій в економіку України у 2019-2021 рр. (складено за [1; 3])

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	тис. дол. США	частка, %	тис. дол. США	частка, %	тис. дол. США	частка, %
Сільське, лісове та рибне господарство	55254	9,5	36443	8,7	16042	5,8
Промисловість	231849	39,7	153326	36,5	181157	66,0
Будівництво	59681	10,2	37987	9,0	12957	4,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	43510	7,4	30684	7,3	15940	5,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	41371	7,1	36495	8,7	16703	6,1
Інформація та телекомунікації	20904	3,6	21148	5,0	29963	10,9
Фінансова та страхова діяльність	110708	18,9	9974	2,4	31274	11,4

**Регіональні лідери та аутсайтери залучення прямих іноземних інвестицій в Україні
у 2019-2021 рр., тис. дол. США (складено за [3; 7])**

Регіони	Роки			Абсолютне відхилення, ±		Відносне відхилення, %	
	2019	2020	2021	2021 / 2019	2021 / 2020	2021 / 2019	2021 / 2020
Регіональні лідери							
Київська	1754,07	2142,23	2645,56	891,49	503,33	150,82	123,49
Полтавська	1675,08	2288,91	2865,12	1190,04	576,21	171,04	125,17
Донецька	1825,45	2431,08	2319,74	494,29	111,34	127,07	95,42
Дніпропетровська	4532,26	5754,18	5409,75	877,49	344,43	119,35	94,01
Львівська	1087,06	2027,33	2365,56	1278,5	338,23	2,2 р.	116,68
Черкаська	1308,67	1789,45	1654,87	346,2	134,58	126,45	92,47
Харківська	638,38	1071,03	1165,04	526,66	94,01	182,49	108,77
Регіональні аутсайтери							
Херсонська	218,58	438,98	457,46	238,88	18,48	2,1 р.	104,20
Волинська	251,38	289,10	308,05	56,67	18,95	122,54	106,55
Чернівецька	42,67	63,44	49,65	6,98	13,79	116,35	78,26
Тернопільська	145,04	225,12	265,02	119,98	39,9	182,72	117,72
Кіровоградська	87,01	193,96	246,84	159,83	52,88	2,8 р.	127,26
Луганська	438,04	385,20	347,27	90,77	37,93	79,27	90,15
Сумська	276,56	403,05	396,03	119,47	7,02	143,19	98,25

Як повідомлялося за даними Держстату, у 2019 році в економіку України було залучено 5,8 млрд дол. США, 2020 році – 4,2 млрд дол. США, а в 2021 році – 1,7 млрд дол. США.

Регіональні лідери та аутсайтери залучення прямих іноземних інвестицій в Україні у 2019-2021 рр. наведені у табл. 4.

Найбільше прямих іноземних інвестицій у регіональних лідерах надійшло до Дніпропетровської обл. – 5,8 млн дол. США в 2020 р. (найменше в 2019 р. – 4,5 млн дол. США), а у Харківську обл. – 0,6 млн дол. США, які збільшилися на 0,5 млн дол. США у 2021 р.

У регіональних аутсайдерах найбільше прямих іноземних інвестицій отримала Херсонська обл. – 0,5 млн дол. США в 2021 р., а у 2019 р. – 0,2 млн дол. США. Найменше прямих іноземних інвестицій надійшло до Чернівецької обл. – в 2020 р. 63,4 тис. дол. США, і 42,67 тис. дол. США в 2019 р.

Слід зазначити, що Україна має великий потенціал для інтеграції в процес міжнародного ринку капіталу. Слабкий рівень інтеграції України в міжнародні економічні відносини є перешкодою, яка гальмує позитивні наслідки фінансової глобалізації нашої країни та погіршує її рівень конкурентоспроможності. Водночас основними причинами повільної інтеграції України у світовий фінансовий простір є внутрішні проблеми – низький рівень

реформування економіки, нерозвиненість фінансового ринку країни, невідповідність законодавства та інших норм міжнародним стандартам [8, с. 32-51].

З початку війни Україна несе величезні ризики та втрати в світовій економіці. Так, 10 регіонів, де відбувалися бойові дії, становили половину ВВП. Багато логістичних ланцюгів виявилися повністю розірвані, багато підприємств було зруйновано, деякі стали непридатними під час війни, і багато робітників просто пішли. Також бюджети витрачають величезні витрати, а доходи різко скоротилися.

Обсяги залученого міжнародного капіталу Україною у період початку дії воєнного стану наведені у табл. 5.

Російська агресія завдала не лише економічної шкоди Україні, але й вплив на весь світ важко переоцінити. Українське суспільство вже було свідком нестабільності на світових та європейських енергетичних ринках, чергового сплеску інфляції та краху європейського бізнесу через перебої в українських ланцюгах поставок. В результаті Європейський центральний банк вже знизив свій прогноз щодо єврозони у 2023 році з 4,2% до 3,7% на основі попередніх оцінок наслідків війни. Водночас прогнози інфляції на цей рік погіршилися до 5,1% з 3,2%.

Обсяги залученого міжнародного капіталу Україною на перших етапах воєнного стану
(складено за [9; 10])

Обсяги залученого капіталу, країни (установи)	Характеристики
0,5 млн євро, 25.02.2022 р., Латвія	Благодійна допомога для евакуації населення з територій безпосередніх воєнних дій
1,2 млн євро, 26.02.2022 р., Латвія	Грошова допомога для вирішення проблем ЗСУ
4,0 млн євро, 28.02.2022 р., Литва	Грошові кошти на медичну допомогу населенню та військовим
668 млн євро, 04.03.2022 р., Європейський інвестиційний банк	Грошова допомога для екстреної допомоги Україні
50 млн дол. США, 04.03.2022 р., Швеція	Грошові кошти на підтримку ЗСУ
100,0 млн євро, 07.03.2022 р., Велика Британія	Бюджетна допомога з метою пом'якшення фінансового тиску
700 млн дол. США, 08.03.2022 р., Світовий банк	Грошова допомога для боротьби з агресором
50 млрд дол. США, 08.03.2022 р., США	Гуманітарна допомога українцям, які постраждали від російської агресії
13,6 млн дол. США, 11.03.2022 р., Велика Британія	Близько половини цієї суми буде спрямовано на озброєння, а решту грошей використовують для гуманітарної та економічної допомоги
134,0 млн євро, 22.03.2022 р., Світовий банк	Благодійне пожертвування для вирішення соціально-економічних проблем
100 млн дол. США, 27.03.2022 р., Японія	Допомога людям, які рятуються від російського вторгнення
120 млн євро, 08.04.2022 р., Єврокомісія	Загальний пакет надзвичайної фінансової допомоги Україні

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Прямі іноземні інвестиції в українську економіку зросли у 2021 році на 2,7 млрд дол. США за рахунок участі прямих інвесторів у капіталі, з яких 2,3 млрд дол. США – реінвестовані доходи від прямих інвесторів [9]. У 2021 році дохід від іноземних інвестицій в Україні залишається низьким і не відіграє істотної ролі в стимулюванні економічної активності чи постачанні іноземної валюти на ринок. Майже 11 млрд дол. США доходу від прямих інвестицій було виплачено нерезидентам за дев'ять місяців, починаючи з початку 2021 року, з яких 5,2 млрд дол. США – виплачені дивіденди, 5,2 млрд дол. США – реінвестовані прибутки та 600 млн дол. США – відсотки, виплачені прямим іноземним інвесторам [11].

Нагляд за міжнародними платіжно-розрахунковими відносинами завжди був у центрі уваги експертів багатьох міжнародних організацій та установ, таких як МВД, СБ, ЄБРР, СОТ та інші. Слід зазначити, що розвиток українського державного механізму

платіжних відносин та багато питань інтеграції банківсько-кредитної сфери в міжнародні економічні відносини стали об'єктом правового регулювання вищими державними інституціями. Стратегічний розвиток українського ринку капіталу має стати основою для створення стабільної та прозорої фінансової системи загалом, яка сприятиме подоланню викликів та загроз, що постають перед нашою державою. Саме такий цілеспрямований і комплексний підхід до реформування ринку капіталу дасть потужний поштовх для досягнення Україною високого рівня економічного розвитку і є об'єктом подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт. “Фінанси”. URL: <https://finance.liga.net/ua/ekonomika/novosti/inostrannye-investitsii-v-ukrainu-v-2021-godu-nizkie-i-ne-stimuliruyut-ekonomiku-sovet-ntu>.
2. Офіційний сайт. “Interfax”. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/investments785993.html>.

3. Офіційний сайт. Державний комітет статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua>.

4. Офіційний сайт. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/sergii_marchenko_vistupiv_z_promovoioi_n_a_zasidanni_radi_ies_z_ekonomichnikh_i_finansovikh_pitan_ekofin-3392.

5. Vasylytsiv T. G., Klipkova O. I., Lupak R. L., Mitsenko N. G., Mishchuk I. P. Monetary and financial policy of Ukraine: theoretical-empirical connections and priorities of state regulation. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 4. № 31. P. 320-330.

6. Ilyash O., Lupak R., Kravchenko M., Trofymenko O., Duliaba N., Dzhadan I. A forecasting model for assessing the influence of the components of technological growth on economic security. *Business: Theory and Practice*. 2022. Vol. 23. Issue 1. P. 175-186.

7. Офіційний сайт. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua>.

8. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам і забезпечення економічної безпеки України. *Економіка України*. 2021. № 2. С. 32-51.

9. Офіційний сайт “УКРІНФОРМ”. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3292037-prami-inozemni-investicii-v-ukrainu-za-i-pivricca-zrosli-na-27-milarda-danilisin.html>.

10. Офіційний сайт “Сьогодні”. URL: <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/enews/voyna-vsego-mira-protiv-rf-kto-i-kak-pomogaet-ukraine-v-borbe-s-agressorom-1606879.html>.

11. Прямі інвестиції в Україну: “рекордні за останні роки” чи “низькі”? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/11/30/680215>.

REFERENCES

1. Ofitsijnyj sajt. “Finansy”, available at: <https://finance.liga.net/ua/ekonomika/novosti/inostranye-investitsii-v-ukrainu-v-2021-godunizkie-i-ne-stimuliruyut-ekonomiku-sovet-nbu>.

2. Ofitsijnyj sajt. “Interfax”, available at: <https://ua.interfax.com.ua/news/investments785993.html>.

3. Ofitsijnyj sajt. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy., available at: <https://ukrstat.gov.ua>.

4. Ofitsijnyj sajt. Ministerstvo finansiv Ukrainy., available at: https://mof.gov.ua/uk/news/sergii_marchenko_vistupiv_z_promovoioi_na_zasidanni_radi_ies_z_ekonomichnikh_i_finansovikh_pitan_ekofin-3392.

5. Vasylytsiv, T. G. Klipkova, O. I. Lupak, R. L. Mitsenko, N. G. and Mishchuk, I. P. (2019), Monetary and financial policy of Ukraine: theoretical-empirical connections and priorities of state regulation, *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, vol. 4, № 31, p. 320-330.

6. Ilyash O., Lupak R., Kravchenko M., Trofymenko O., Duliaba N. and Dzhadan I. (2022), A forecasting model for assessing the influence of the components of technological growth on economic security, *Business: Theory and Practice*, Vol. 23. Issue 1, p. 175-186.

7. Ofitsijnyj sajt. Natsional'nyj bank Ukrainy., available at: <https://bank.gov.ua>.

8. Vasylytsiv, T. H. Lupak, R. L. and Voloshyn, V. I. (2021), Stratehichni imperatyvy derzhavnoi polityky protydii hibrydnym zahrozam i zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy, *Економіка України*, № 2, s. 32-51.

9. Ofitsijnyj sajt “УКРІНФОРМ”, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3292037-prami-inozemni-investicii-v-ukrainu-za-i-pivricca-zrosli-na-27-milarda-danilisin.html>.

10. Ofitsijnyj sajt “S'ohodni”, available at: <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/enews/voyna-vsego-mira-protiv-rf-kto-i-kak-pomogaet-ukraine-v-borbe-s-agressorom-1606879.html>.

11. Priami investytsii v Ukrainu: “rekordni za ostanni roky” chy “nyz'ki”?, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/11/30/680215>.

Стаття надійшла до редакції 10 квітня 2023 року

УДК 657

Шигун М. М.,

shygun@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-1660-9534, Researcher ID: K-9966-2018,

д.е.н., проф., професор кафедри бухгалтерського обліку та консалтингу, ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”, м. Київ

Мухомор Г. В.,

hryhorii.muhomor@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-1276-109X,

Researcher ID: rid48556,

здобувач, ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”, м. Київ

ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ: ВИЗНАННЯ ТА ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ Й МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

Анотація. Глобалізація економічних зв'язків, зростання частки експортних операцій, збільшення товарообороту з підприємствами інших країн, політика євроінтеграції - все це формує нагальну потребу в узгодженні вітчизняних нормативних вимог із європейськими. Облік дебіторської заборгованості відрізняється згідно з НП(С)БО та МСФЗ, тому в статті проведено аналіз та порівняння основних положень національних та міжнародних стандартів, що регулюють облік дебіторської заборгованості. Розкрито наукові підходи вітчизняних та зарубіжних науковців щодо обліку дебіторської заборгованості. Досліджено питання визнання, оцінки, класифікації, списання дебіторської заборгованості відповідно до національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та звітності. Виявлено, що міжнародні стандарти не мають єдиного стандарту для дебіторської заборгованості, інформацію необхідно отримувати з суміжних стандартів, зокрема тих, що стосуються фінансових активів. Відмінності в підходах є при класифікації короткострокової дебіторської заборгованості, яка за міжнародними стандартами є торгівельна та інша, тобто виділяють заборгованість, що є фінансовим активом. НП(С)БО 10 як основний стандарт обліку дебіторської заборгованості охоплює частину питань, зокрема щодо класифікації, списання, проте недостатньо інформації щодо оцінки дебіторської заборгованості за видами. Національні та міжнародні стандарти не дають рекомендацій по оцінці негрошової заборгованості, що формує певну невизначеність при її обліку. Міжнародні стандарти менше регламентують облік розрахунків, даючи більш широкі можливості на власне професійне судження, в тому числі при нарахуванні резерву сумнівних боргів, визнанні доходів та витрат. У статті розкрито напрями удосконалення обліку дебіторської заборгованості за національними стандартами, зокрема що стосується виділення грошової, негрошової дебіторської заборгованості та заборгованості пов'язаних сторін, можливості нарахувань резерву сумнівних боргів способами, відмінними від наведених в НП(С)БО 10.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, сумнівна заборгованість, справедлива вартість, первісна оцінка, амортизована вартість, резерв сумнівних боргів.

Shygun M. M.,

shygun@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-1660-9534, Researcher ID: K-9966-2018,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Accounting and Consulting, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv

Muhamor H. V.,

hryhorii.muhamor@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-1276-109X,

Researcher ID: rid48556,

Postgraduate, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv

RECEIVABLES: RECOGNITION AND EVALUATION ACCORDING TO NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS

Abstract. Globalization of economic relations, growth in the share of export operations, increase in turnover with enterprises of other countries, the policy of European integration - all this creates an urgent need to harmonize domestic regulatory requirements with European ones. Accounting for receivables differs according to NR(S)A and IFRS, therefore, the article analyzes and compares the main provisions of national and international standards that regulate accounting for receivables. The scientific approaches of domestic and foreign scientists regarding the accounting of receivables are disclosed. The issue of recognition, evaluation, classification, write-off of receivables according to national and international standards of accounting and reporting was studied. It was found that international standards do not have a single standard for receivables, information must be obtained from related standards, in particular those relating to financial assets. There are differences in approaches when classifying short-term receivables, which according to international standards are commercial and other, that is, they distinguish debt that is a financial asset. NR(S)A 10, as the main standard for accounting for receivables, covers some issues, in particular regarding classification, write-off, but there is not enough information regarding the assessment of receivables by types. National and international standards do not give recommendations on the assessment of non-monetary debt, which creates a certain uncertainty in its accounting. International standards regulate the accounting of settlements less, giving wider opportunities for own professional judgment, including when calculating the reserve for doubtful debts, recognition of income and expenses. The article reveals directions for improving the accounting of receivables according to national standards, in particular with regard to the allocation of monetary, non-monetary receivables and indebtedness of related parties, the possibility of calculating the reserve for doubtful debts in ways other than those specified in NR(S)A 10.

Keywords: receivables, doubtful debts, fair value, original valuation, amortized cost, provision for doubtful debts.

JEL Classification: M41, M48, F02

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2023-72-10>

Постановка проблеми. Дебіторська заборгованість є одним із найважливіших сегментів управління діяльністю підприємства, а її облік являє собою один із ключових в системі управлінського, податкового та фінансового обліку. Типи розрахункових операцій, їх умови та інші чинники вимагають чіткого нормативного врегулювання обліку різних видів розрахунків і дебіторської заборгованості, зокрема визнання, класифікації, оцінки при утворенні та списанні тощо.

Все більш поширена стає актуальність міжнародних стандартів звітності серед великих та середніх підприємств України, тому виникає потреба в аналізі зіставності міжнародних та національних стандартів, пошук можливості для удосконалення та уніфікації обліку з європейським.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досвід обліку дебіторської заборгованості за НП(С)БО та МСФЗ викладений у працях

вітчизняних та європейських науковців. Зокрема, Крістіан Бері у своїй статті “Етичні питання, що стосуються боргу” розкрив основні теоретичні передумови, що спонукають контрагентів використовувати заборгованість як інструмент оплати, дослідив етичне відношення до боргу різних груп етносів, виділяючи чинники, що спонукають збільшувати заборгованість, прострочувати платежі, серед яких: колективна відповідальність та відмінності ментального сприйняття боргу [12, с. 9].

Враховуючи те, що глобалізаційні процеси актуалізують із дослідження відповідності МСФЗ та національних стандартів, це створює основу для гармонізації національної системи обліку. Гуцаленко Л. В. приділяла належну увагу проблемам обліку, визнання, класифікації дебіторської заборгованості [13, с. 3]. У працях вченої наведені порівняльні схеми і розкриті тенденції щодо збільшення питомої ваги дебіторської заборгованості в балансах

вітчизняних підприємств. Проблеми облікової політики, оцінки торговельних знижок та порядок їх регламентації згідно з МСФЗ та НП(С)БО розкрито в працях Є. Є. Іоніна. Автор звертає увагу, що національні стандарти не регламентують питання знижок та націнок, на відміну від МСФЗ [11, с. 168].

Особливості обліку дебіторської заборгованості як фінансового активу розкрито у дослідженнях Хомик П. М., зокрема автором приділено увагу проведенню відповідних порівнянь вимог національних та міжнародних стандартів за цим напрямом [14, с. 505].

Як засвідчує більшість досліджень, ключову увагу науковці приділяють порівнянню вимог національних та міжнародних стандартів щодо обліку дебіторської заборгованості для виявлення розбіжностей у визнанні, оцінці, класифікації та порядку списання такої заборгованості. Більшість авторів розглядають дебіторську заборгованість як фінансовий актив, що певною мірою обмежує сферу таких досліджень, адже недостатня увага приділяється товарній та іншій дебіторській заборгованості. Відповідно, актуальність подальшого наукового пошуку у галузі обліку дебіторської заборгованості перш за все полягає в необхідності стандартизації різного роду операцій із контрагентами, правил їх визнання, оцінки та списання.

Постановка завдання. Основними цілями статті є аналіз класифікації, оцінки та списання дебіторської заборгованості відповідно до основних нормативних документів національного та європейського обліку. Під час аналізу необхідно дослідити ключові відмінності, підходи, переваги та недоліки міжнародних та національних стандартів, спільні риси в обліку дебіторської заборгованості; сформулювати рекомендації та курс подальших досліджень для вдосконалення національних стандартів при класифікації, оцінці та списанні дебіторської заборгованості відповідно до принципів бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Облік дебіторської заборгованості є складовою облікової системи, яка має чимало особливостей, пов'язаних із дією людських чинників та відповідно з різними умовами та результатами господарських операцій. Складність регулювання обліку дебіторської заборгованості підтверджується тим, що ні в НП(С)БО, ні в МСФЗ немає єдиного документа, який би

надавав чіткі вказівки та рекомендації щодо всіх сфер обліку дебіторської заборгованості, починаючи від визнання, оцінки, порядку обліку, нарахування резервів, відображення в звітності, порядку списання, тощо.

Метою цієї статті є проведення порівняльного аналізу складових обліку дебіторської заборгованості, що визначаються національними та міжнародними стандартами, а також дискутуються в наукових працях, зокрема поняття дебіторської заборгованості, порядок її визнання, класифікації, оцінки, нарахування резерву сумнівних боргів, відображення у фінансовій звітності, порядку списання.

Загальне регулювання системи бухгалтерського обліку в Україні відбувається на основі основного Закону [1], конкретні облікові об'єкти отримують керівництво на основі НП(С)БО, завданням яких є стандартизувати облік операцій різних категорій. Так, НП(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість” [2] присвячений обліку дебіторської заборгованості, проте охоплює лише частину важливих облікових питань, зокрема визнання, класифікацію дебіторської заборгованості, порядок визначення та обліку резерву сумнівних боргів. На рівні МСФЗ не передбачено єдиного стандарту, який би регламентував усі питання і категорії обліку дебіторської заборгованості, тому практики керуються вимогами різних МСФЗ та МСБО.

Поняття та класифікація дебіторської заборгованості. Відповідно до п. 4 НП(С)БО 10 “дебіторська заборгованість” визначається як сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Дебіторами при цьому вважаються як юридичні, так і фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.

У наукових працях наводяться різні визначення дебіторської заборгованості, які в цілому відповідають законодавчому підходу. Так, Майборода О. Є. пропонує огляд визначень дебіторської заборгованості, що включає такі: “матеріальні ресурси, не оплачені контрагентами, або готівка, що вилучена у підприємства” (Білик Н. О.), “боргові права до покупців” (Іванов Є. О.), “матеріальні ресурси, що не оплачені контрагентами, або готівка, що вилучена з обігу грошових коштів” (Сурніна К. С.) [16 с. 399].

Класифікація дебіторської заборгованості згідно з НП(С)БО 1 [7]

Довгострокова дебіторська заборгованість	Короткострокова дебіторська заборгованість	Необоротні активи, утримувані для продажу та групи вибуття
Довгострокова дебіторська заборгованість	- за товари, роботи, послуги; - за виданими авансами; - за розрахунками з бюджетом; - інша поточна дебіторська заборгованість	Включає дебіторську заборгованість, що призначена для продажу

Згідно з п. 4 НП(С)БО 10 класифікація дебіторської заборгованості здійснюється відповідно до терміну її погашення, вказаного в договорі. Відтак дебіторська заборгованість поділяється на довгострокову (термін погашення більше 1 року) та короткострокову (термін погашення до 1 року). Іншу класифікацію можемо знайти в НП(С)БО 1, а саме: у формі 1 “Баланс (Звіт про фінансовий стан)”, де дебіторська заборгованість поділена на наступні види (табл. 1) [7].

Крім того, додаток 3 НП(С)БО 1 передбачає додавання до форми 1 таких статей: “дебіторська заборгованість за розрахунками із нарахованих доходів” та “дебіторська заборгованість за розрахунками із внутрішніх розрахунків”, якщо дані статті є суттєвими.

У міжнародних стандартах фінансової звітності регламентація обліку дебіторської заборгованості забезпечується декількома стандартами, зокрема МСБО 1, МСБО 7, МСБО 32, МСБО 39 та МСФЗ 9. МСФЗ не наводить визначення дебіторської заборгованості, що вимагає більш детальної роботи з кожним стандартом окремо. Зокрема, у п. 11 МСБО 32 “Фінансові інструменти” дебіторська заборгованість визнається фінансовим активом, проте з уточненням лише в частині торговельної заборгованості (якщо зобов’язання має форму коштів, а не товару) [3, п. 11].

Класифікація дебіторської заборгованості згідно з п. 66 МСБО 1 є достатньо умовною, в цілому вона визнається активом і класифікується на поточну та довгострокову дебіторську заборгованість відповідно до тих же правил, що й будь-який інший актив, реалізація якого може охоплювати більше чи менше одного операційного циклу [8, п. 66].

Окрім поділу дебіторської заборгованості відповідно до термінів її погашення, п. 54 МСБО 1 виділяє торговельну та іншу дебіторську заборгованість [8, п. 54]. Подібний поділ дозволяє виокремити в дебіторській заборгованості непохідний фінансовий актив.

Вивчаючи досвід Естонії в частині класифікації дебіторської заборгованості, слід зауважити, що у формі балансу в окрему групу поточної дебіторської заборгованості виділяють дебіторську заборгованість пов’язаних сторін, видані позики, а в країнах англосаксонської групи – рахунки до отримання, що являють собою кредит середньою тривалістю 30-60 днів [11, с. 164].

Отже, класифікація дебіторської заборгованості за НП(С)БО відбувається відповідно до статей балансу та за терміном погашення. МСФЗ не дає єдиної форми балансу, лише правила його формування, сам баланс як форма фінансової звітності формує кожна держава окремо. МСФЗ лише виокремлює дебіторську заборгованість як торговельну та іншу, виділяючи відповідно до терміну погашення короткострокову та довгострокову. Такий підхід актуалізує необхідність проведення подальших досліджень у частині класифікації дебіторської заборгованості відповідно до способу погашення як грошової та негрошової, що дасть можливість проводити більш якісну фінансову оцінку діяльності підприємства.

Оцінка дебіторської заборгованості. Згідно з НП(С)БО 10 дебіторська заборгованість визнається активом у випадку, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та може бути достовірно визначена її сума [2, п. 5]. У бухгалтерському обліку визнавати дебіторську заборгованість за товари, роботи, послуги потрібно разом із визнанням доходу від реалізації за первісною вартістю. Якщо ж дебіторська заборгованість є фінансовим активом, вона повинна оцінюватися в балансі за чистою реалізаційною вартістю [2, п. 7]. Якщо ж є відстрочка платежу за актив, то різниця між номінальною та реально сплаченою вартістю включається до дебіторської заборгованості за нарахованими доходами (процентами) [2, п. 6]. Довгострокову дебіторську заборгованість потрібно оцінювати за теперішньою вартістю [2, п. 12].

У п. 6 НП(С)БО 13 вказано, що дебіторська заборгованість, яка не призначена для продажу, є фінансовим активом, а згідно з п. 4 дебіторська заборгованість, що не призначена для продажу - це дебіторська заборгованість, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт, послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для перепродажу [4, п.п. 4. 6]. Відповідно, не кожна дебіторська заборгованість є фінансовим активом, а лише та, відшкодування якої заплановано в грошових коштах, або їх еквівалентах [4, п. 4]. Наприклад, при передоплаті за товар виникає товарна дебіторська заборгованість, відшкодування якої передбачено у відповідному постачанні товарів.

Визнавати фінансовий актив згідно з п. 12 НП(С)БО 13 потрібно після виникнення права на отримання активу або зобов'язання на його передачу. Ця вимога НП(С)БО 13 дає підґрунтя визнавати дебіторську заборгованість після укладання договору та початку його виконання однією зі сторін відповідно до умов договору.

Незважаючи на наявність різних типів дебіторської заборгованості у національних стандартах, у той же час вони не розкривають відмінностей між товарною та грошовою дебіторською заборгованістю. Також окремо наводиться поняття “дебіторської заборгованості, що не призначена для продажу”, до якої відноситься вся дебіторська заборгованість, яка відображається в балансі за сумою сальдо відповідних рахунків на звітну дату.

У міжнародних стандартах, зокрема п. 11 МСБО 32, визначається фінансовий актив, як такий, оплата якого очікується в грошових коштах або інших фінансових інструментах, що власне відображає суть дебіторської заборгованості внаслідок торгівельних операцій. Визнання та оцінка фінансового активу також регламентовані МСФЗ 9 п. 3.1.1, відповідно до якого визнавати фінансовий актив необхідно відповідно до дати договору, що вважається фактом прийняття зобов'язань, або ж на дату розрахунків, що відображає реалізацію наміру виконання угоди. Питання вибору дати визнання такої дебіторської заборгованості повинно бути закріплене в обліковій політиці підприємства [10, п. 3.1.1].

Первісна оцінка дебіторської заборгованості як фінансового активу відбувається за справедливою вартістю, як зазначено в п. 9-10 МСБО 18, дохід повинен оцінюватися за справедливою вартістю компенсації, що підлягає

отриманню [6, п. 9-10]. При цьому подальша оцінка дебіторської заборгованості згідно з МСФЗ 9 змінюється й залежить від виду дебіторської заборгованості (табл. 2).

У частині оцінки неторгової заборгованості МСФЗ не пропонує чіткої її регламентації. На практиці підприємства приймають до обліку неторгову дебіторську заборгованість, як і торгівельну, в момент її документального підтвердження (наприклад, договором або іншим документом, що підтверджує право на отримання активу).

Отже, визнання та оцінка дебіторської заборгованості згідно з МСФЗ та НП(С)БО є в цілому подібними, проте МСФЗ не має чіткого регламентування визнання та оцінки саме дебіторської заборгованості як окремого виду активу, тому підприємства, як правило, керуються вимогами МСФЗ 9 та МСБО 32 при визнанні та оцінці фінансових активів. НП(С)БО, в свою чергу, не розкриває визнання та оцінку неторгової дебіторської заборгованості, що, на наш погляд, створює потребу в доопрацюванні відповідного стандарту.

Списання дебіторської заборгованості.

Окремим питанням обліку дебіторської заборгованості є формування резерву сумнівних боргів. Так, п. 7 НП(С)БО 10 зобов'язує підприємства формувати резерв сумнівних боргів за передбаченими в стандарті способами, що ґрунтуються на групуванні дебіторів та формуванні коефіцієнтів сумнівності [2, п. 7]. Резерв сумнівних боргів нараховується лише на короткострокову дебіторську заборгованість, яка за своєю суттю є фінансовим активом (торгова). Короткострокова заборгованість, щодо якої не передбачено створення резерву сумнівних боргів (зокрема, торгова), списується на інші операційні витрати [2, п. 11].

Списання безнадійної дебіторської заборгованості відбувається одночасно зі зменшенням резерву сумнівних боргів, якщо ж відповідного резерву недостатньо, то різниця списується на інші операційні витрати. У випадку, коли дебіторська заборгованість не є фінансовим активом, то вона списується в момент, за умови наявності підстав вважати, що вона не буде повернута, як передбачено пп. 14.1.11 ПКУ [9, пп. 14.1.11]. Але навіть після списання безнадійна заборгованість повинна продовжувати відображатися на позабалансовому рахунку 071.

Порядок оцінки дебіторської заборгованості як фінансового активу [6, п. 9-10]

№ з/п	Види дебіторської заборгованості	Первісна оцінка	Поточна оцінка	Вплив на показники фінансової звітності
1	Торгівельна дебіторська заборгованість, оплата якої очікується в грошовій формі	Справедлива вартість	Справедлива вартість	Фінансовий результат діяльності (прибуток / збиток)
2	Інвестиції, які утримуватимуться до погашення	Справедлива вартість	Амортизована вартість	Фінансовий результат діяльності (прибуток / збиток)
3	Довгострокові кредити чи позики видані та які не будуть перепродані	Справедлива вартість	Дисконтована вартість	Фінансовий результат діяльності (прибуток / збиток)
4	Короткострокові кредити чи позики видані та які не будуть перепродані	Справедлива вартість	Амортизована вартість	Фінансовий результат діяльності (прибуток / збиток)
5	Фінансові активи, що утримуються до продажу	Справедлива вартість	Справедлива вартість, у випадку якщо неможливо визначити, – фактична собівартість	Власний капітал

У МСФЗ, на відміну від національних стандартів, не передбачено понять “сумнівної” та “безнадійної” дебіторської заборгованості, а також не розкрито порядок нарахування резерву сумнівних боргів. При цьому п.п. 5.5 МСФЗ 9 визначає поняття “зменшення корисності”, яке покривається за рахунок відповідного резерву [10, п.п. 5.5]. Підприємство таким чином може нараховувати і використовувати резерви для покриття зменшення корисності дебіторської заборгованості. Також, згідно з п. 7.1 МСФЗ 9 необхідно списувати фінансовий актив, який втратив свою цінність, за рахунок створеного резерву.

Підприємства розраховують розмір резерву відповідно до облікової політики та дотримуючись принципів МСФЗ, зокрема обачності. Наприклад, в Італії дозволено відносити до резерву 0,5% дебіторської заборгованості щорічно, але загалом резерв не повинен перевищувати 5% від суми всієї дебіторської заборгованості. В США передбачено можливість передавати дебіторську заборгованість третім особам, що створює ринок обігу дебіторської заборгованості як фінансового активу [11, с. 166].

Отже, НП(С)БО 10 регламентує списання короткострокової дебіторської заборгованості, в міжнародних стандартах подібного регламентування не знаходимо, проте кожна

держава має власні правила нарахування резерву сумнівних боргів, адже вони зменшують базу оподаткування. На наш погляд, вітчизняні стандарти обмежують можливості ефективного використання резерву сумнівних боргів у відповідності до вимог ринку, адже чітко регламентують два способи його створення (коефіцієнтний та абсолютний) [2, п. 8]. Більше того, на заборгованість, що не є фінансовим активом, відповідний резерв не нараховується, але тоді оцінка дебіторської заборгованості не є коректною, адже дійсне надходження може бути меншим від суми заборгованості, що суперечить принципу обачності, тому доцільність нарахування резервів на товарну дебіторську заборгованість потребує подальших досліджень.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Облік дебіторської заборгованості відповідно до національних та міжнародних стандартів у цілому підпорядковується подібним принципам, що створює умови для спільного та відкритого економічного середовища з міжнародною спільнотою. При цьому національні стандарти пропонують більшу конкретизацію окремих питань обліку дебіторської заборгованості. Зокрема, це стосується правил нарахування резерву сумнівних боргів, порядку відображення доходів та витрат, сплати податків.

Подібна стандартизація не суперечить МСФЗ та покликана сформулювати комерційний етикет для подальшого входження вітчизняних підприємств до міжнародного економічного простору.

Проведене дослідження особливостей регулювання обліку дебіторської заборгованості за національними та міжнародними стандартами показало ряд відмінностей у питаннях її визнання, оцінки та списання. Так, визнання дебіторської заборгованості є подібним за національними та міжнародними стандартами, а саме: за наявності підтверджуючих документів про формування права на отримання активу. Згідно з МСФЗ 39 таким документом є й договір, підписання якого не засвідчує виконання, але підтверджує виникнення зобов'язань купівлі чи продажу і відповідні до них фінансові наслідки.

Класифікація дебіторської заборгованості переважно ґрунтується на її поділі за терміном погашення на довгострокову та короткострокову. Більш детальні ознаки класифікації визначаються на рівні національного законодавства щодо формування видів дебіторської заборгованості у фінансовій звітності. МСБО 1 передбачено, що потрібно відокремлювати торговельну та іншу дебіторську заборгованість. Таке ж правило виконується і в національних стандартах шляхом відображення у балансі рядку “дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги”, а в категорії “інша дебіторська заборгованість” відображаються інші її види, такі як дебіторська заборгованість за розрахунками з державою. Спільним між НП(С)БО та МСФЗ у класифікації при складанні балансу є відокремлення дебіторської заборгованості, яка є непохідним фінансовим активом у формі торговельної дебіторської заборгованості та групуванні на короткострокову та довгострокову дебіторську заборгованість. Кожна держава, дотримуючись принципів МСФЗ, може створювати власну класифікацію дебіторської заборгованості та розкрити її у фінансовій звітності.

Оцінка дебіторської заборгованості відбувається таким чином, щоб достовірно визначити величину майбутніх вигод. Згідно з НП(С)БО 10 оцінювати дебіторську заборгованість потрібно за первісною вартістю, у разі якщо це фінансовий актив, – за справедливою чи амортизованою вартістю, залежно від типу заборгованості. Включати до показників балансу необхідно за чистою реалізаційною

вартістю, тобто за вирахуванням резерву сумнівних боргів.

За своєю суттю, подібний порядок рекомендується міжнародними стандартами, які більшу увагу приділяють обліку фінансових активів за їх видами. Така потреба викликана широким використанням фінансових інструментів у європейських країнах, крім того, міжнародні стандарти надають широкий спектр дій та можливостей застосування власних професійних суджень підприємствами з метою достовірної оцінки майбутніх економічних вигід і відповідних їм грошових потоків.

Списання безнадійної дебіторської заборгованості відбувається шляхом створення резерву сумнівних боргів. НП(С)БО 10 розкриває можливі способи нарахування такого резерву та порядок списання заборгованості, які повинні бути зафіксовані в обліковій політиці підприємства. МСФЗ не має чітко регламентованого порядку створення відповідних резервів, проте в МСФЗ 9 передбачене поняття “зменшення корисності”, яке підприємству можна нівелювати за допомогою резервів, що покривали б такі ризики. Саме такий принцип як покриття оцінених ризиків і є правилом створення резерву сумнівних боргів, передбаченим міжнародними стандартами, проте метод для його нарахування підприємство обирає самостійно.

Перспективними вважаємо дослідження щодо якісної оцінки дебіторської заборгованості, зокрема виділення грошової та негрошової заборгованості, заборгованості пов'язаним сторонам (наприклад, де власник має частку в капіталі або внутрішнім контрагентам) та непов'язаним (покупцям, державі) та відповідного висвітлення інформації в фінансовій звітності. Крім того, велика кількість операцій в умовах нестабільного ринку потребує більш еластичного нарахування резервів, окрім способів абсолютного та коефіцієнтного, затверджених у п. 8 НП(С)БО 10 для уникнення несплати заборгованості та сплати навіть невчасно, що дозволить більш повноцінно дотримуватися принципів обачності та безперервності діяльності. Також практичну значимість мають подальші дослідження доцільності нарахування резерву не лише на дебіторську заборгованість, що є фінансовим активом, але й на інші її види, які також можуть бути ризиковими та значно впливати на показники фінансової звітності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 21.07.2021 р. № 996-XIV станом на 10.08.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.

2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 “Дебіторська заборгованість”: Закон України від 03.11.2020 р. № z0725-99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>.

3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 32 (Фінансові інструменти, подання) від 01.01.2012 р. № 929_029. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029#Text.

4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку №13 (Фінансові інструменти): Наказ від 19.11.2001 р. № z1050-01. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01#Text>.

5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку №39 (Фінансові інструменти, визнання та оцінка): Наказ від 17.10.2013 р. № 929_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_015#Text.

6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 18 (Будівельні контракти) від 13.11.2020 р. № z0433-01. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0433-01#Text>.

7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 (Загальні вимоги до фінансової звітності) від 10.08.2021 р. № z0336-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>.

8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 1 (Подання фінансової звітності) від 01.01.2012 р. № 929_013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text.

9. Податковий кодекс України: № 2755-VI станом на 19 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

10. Міжнародний стандарт фінансової звітності № 9 (Фінансові інструменти) від 01.01.2012 р. № 929_016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_016#Text.

11. Корджиєв А. С., Іонін Є. Є. Дебіторська заборгованість підприємства. *Вісник студентського наукового товариства*. Випуск 10. Том 1 / Дон. нац. ун-т ім. Василя Стуса, м. Вінниця. 2018. С. 165-169. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/5633/5660>.

12. Barry C. Ethical Issues Relevant to Debt: extended abstract of Working Paper. New York, 2006. 15 p. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/19151/Barry_2006-05.pdf.

13. Гуцаленко Л. Є. Облік дебіторської заборгованості: концептуальні основи НП(С)БО та МСФЗ. *Ефективна Економіка*. 2020. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/9_2020/4.pdf.

14. Хомик М. А. Порівняльний аспект обліку дебіторської заборгованості за НП(С)БО та МСФЗ. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. Випуск 3(24) / ЖДТУ, Житомир, 2020. С. 503-511. URL: <https://eztur.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3027/56.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

15. Статівка М. Г. Особливості визнання та оцінки дебіторської заборгованості на вітчизняних підприємствах відповідно до вимог МСФЗ. *Управління розвитком. Збірник наукових робіт*. 2012. № 3(124). С. 117-120. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/19_2017/11.pdf.

16. Майборода О. Є. Характеристика сутності та поняття дебіторська та кредиторська заборгованість. *Економіка і суспільство*. Випуск 15 / Мукачівський державний університет, Мукачево. 2021. С. 396-402. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/61.pdf.

REFERENCES

1. Pro bukhhalters'kyj oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.07.2021 r. № 996-XIV stanom na 10.08.2022 r., available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.

2. Natsional'ne polozhennia (standart) bukhhalters'koho obliku 10 “Debitors'ka zaborhovanist” : Zakon Ukrainy vid 03.11.2020 r. № z0725-99, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>.

3. Mizhnarodnyj standart bukhhalters'koho obliku № 32 (Finansovi instrumenty,

podannia) vid 01.01.2012 r. № 929_029, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029#Text.

4. Natsional'ne polozhennia (standart bukhhalters'koho obliku №13 (Finansovi instrumenty) : Nakaz vid 19.11.2001 r. № z1050-01, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01#Text>.

5. Mizhnarodnyj standart bukhhalters'koho obliku №39 (Finansovi instrumenty, vyznannia ta otsinka) : Nakaz vid 17.10.2013 r. № 929_015, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_015#Text.

6. Natsional'ne polozhennia (standart bukhhalters'koho obliku № 18 (Budivel'ni kontrakty) vid 13.11.2020 r. № z0433-01, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0433-01#Text>.

7. Natsional'ne polozhennia (standart bukhhalters'koho obliku № 1 (Zahal'ni vymohy do finansovoi zvitnosti) vid 10.08.2021 r. № z0336-13, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>.

8. Mizhnarodnyj standart bukhhalters'koho obliku № 1 (Podannia finansovoi zvitnosti) vid 01.01.2012 r. № 929_013, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text.

9. Podatkovyj kodeks Ukrainy : № 2755-VI stanom na 19 lyp. 2022 r., available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

10. Mizhnarodnyj standart finansovoi zvitnosti № 9 (Finansovi instrumenty) vid 01.01.2012 r. № 929_016, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_016#Text.

11. Kordzhyiev, A. S. and Ionin, Ye. Ye. (2018), Debtors'ka zaborhovanist' pidpriemstva, *Visnyk students'koho naukovoho tovarystva*,

Vypusk 10. Tom 1 / Don. nats. un-t im. Vasylia Stusa, m. Vinnytsia, s. 165-169, available at: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/5633/5660>.

12. Barry C. (2006), Ethical Issues Relevant to Debt : extended abstract of Working Paper. New York, 15 p., available at: https://www.files.ethz.ch/isn/19151/Barry_2006-05.pdf.

13. Hutsalenko, L. Ye. (2020), Oblik debtors'koi zaborhovanosti: kontseptual'ni osnovy NP(S)BO ta MSFZ, *Efektivna Ekonomika*, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2020/4.pdf.

14. Khomyk, M. A. (2020), Porivnial'nyj aspekt obliku debtors'koi zaborhovanosti za NP(S)BO ta MSFZ, *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalters'koho obliku, kontroliu i analizu*, Vypusk 3(24) / ZhDTU, Zhytomyr, s. 503-511, available at: <https://eztur.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3027/56.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

15. Stativka, M. H. (2012), Osoblyvosti vyznannia ta otsinky debtors'koi zaborhovanosti na vitchyznianskykh pidpriemstvakh vidpovidno do vymoh MSFZ. Upravlinnia rozvytkom, *Zbirnyk naukovykh robot*, № 3(124), s. 117-120, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/19_2017/11.pdf.

16. Majboroda, O. Ye. (2021), Kharakterystyka sutnosti ta poniattia debtors'ka ta kredytors'ka zaborhovanist', *Ekonomika i suspilstvo*, Vypusk 15 / Mukachivs'kyj derzhavnyj universytet, Mukachevo, s. 396-402, available at: http://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/61.pdf.

Стаття надійшла до редакції 11 квітня 2023 року

ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Збірник наукових праць

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Випуск 72

Літературний редактор – Муравицька Н. О.
Коректор – Мох О. П.

Комп'ютерний макет видавництва
Львівського торговельно-економічного університету

Електронна версія : <http://www.lute.lviv.ua/education/nauk-vydan/visnyk-ekon/>

Підписано до друку 28.04.2023 р.
Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк на різнографі.
11,75 др. арк. 10,9 ум. др. арк. 7,8 облік. видавн. арк.
Тираж 300 прим. Зам. 373.

Віддруковано в друк. видавництва Львівського торговельно-економічного університету
79005, м. Львів, вул. Туган-Барановського, 10. Тел. 244-40-19. e-mail drook@ukr.net
Свідоцтво Держкомітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України
серія ДК № 5149 від 15.07.2016 р.